

1

2012

(119)

Miejska Biblioteka Publiczna
w Białej Podlaskiej
DZIAŁ WIDZYSKO REGIONIE
ul. Warszawska 12a
21-500 Biała Podlaska
tel. 83 341 64 52
regionbiałombp.org.pl

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Cena 4,00 zł
(VAT=5%)

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

ISSN 1230-2759

01

9 771230 275001

НАД БУГОМ І НАРВОЮ NAD BUHOM I NARWOJU

Число 1 (119) – Січень – Лютий 2012

Numer 1 (119) – Styczeń – Luty 2012

www.nadbuhom.pl

Ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77,
17-100 Bielsk Podlaski
Тел./Tel. 85-730-89-29

E-mail: nadbuhom@nadbuhom.pl

Український часопис Підляшшя „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матеїчук. Співпрацівники редакції: Ігор Вереміюк, Іван Ігнатюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леонадія Сасвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiryziuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. Współpracownicy redakcji: Helena Czaban, Jan Ignaciuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Річна передплата за 2012 рік на території Польщі коштує 50,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк, рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Roczna prenumerata na cały rok 2012 kosztuje: prenumerata krajowa – 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna na rok – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: ATIKE, Parcewo 37, 17-106 Orla
tel. 694 143 732, druk-par@wp.pl. Nakład: 1600 egz.

Зміст * Spis treści

Л. Лабович, «Працювати в конструктивному плані». Візит Ген. консула України в Люблині Владислава Каневського на Підляшшя	2
G. Kuprianowicz, Skarby z ruskiego grodu Czerwienia	3
Śpiew, tradycja i dobre wspomnienia. Rozmowa z I. Wiszenko	4
Л. Лабович, Підляшшя колядує. Концерти колядок в пунктах навчання української мови	5
A. Гіза, Працьовитий та багатий radoщами січень більськових школярів	8
J. Hawryluk, «A kuolki to je naszoho narodu na Pudlaszu?!»	9
Л. Лабович, «Пушов кум до куми». Звичаї пов'язані з народженням дитини та дитячий фольклор Підляшшя	13
Ю. Гаврилюк, Між бистрим Попрадом та Біловезькими борами	17
A. Szutowicz, Skazany za... hektary?! Sprawa psalmisty z Kolechowiec Daniła Dziadki	23
J. Charytoniuk, «Wże oczy ne baczat, a jazyk szcze mele». O nadnarwiańskich pieśniach oraz ich wykonawczyńiach	26
Ю. Гаврилюк, Григорій Кузневич – мистець народжений на бруснянському камені	28
B. Місіюк, «А я просто українка, україночка...». Вишита пам'ятка	31
J. Wolski, Myśli przy okazji święta Iwana «Kopacza» w Żerczycach	33
K. Sawczuk, Psalm 1938 i 1947... ..	36
I. Киризиук, 3 циклу «Час життя»	37
Ю. Гаврилюк, Хронологіон – 2011	38
Б. Костюк, Почав Володимир, Ярослав – завершив! Нове датування храму Святої Софії	42
Л. Лабович, 3 хроніки подій на Підляшші	43
X. Щерба, Занурення Львова у духовну красу «Закерзоння»	47
Г. Терещук, Політична карта України 1918 р.	48

НАША ОБКЛАДИНКА

Сторінки I-II: Краса, пам'ять і духовність Підляшшя у зимовому вбранні – городище з руської доби української державності у Більську та церква в урочищі Котерка при селі Токарі (Мельницька гміна).
Сторінка IV: Надмогильна плита української шляхтянки Февронії Орлицької з Дубинських біля церкви в селі Хмель у Біщадському повіті (1644 рік).
Фотографії Ю. Гаврилюка.

«Працювати в конструктивному плані»

(Візит Генерального консула України в Любліні Владислава Каневського на Підляшшя)

Наприкінці минулого року, 22-23 грудня, побував у Підляському воєводстві новий Генеральний консул України в Любліні Владислав Каневський. Візит мав на меті познайомитися з владою Більська та Білостока та

зустрітися з українською громадою Підляшшя. Першого дня почесний гість відвідав у Більську повітове староство, гмінне і міське управління, а також Комплекс шкіл ім. Адама Міцкевича, де на рівні усіх класів початкової школи та гімназії, вчиться української мови як рідної 136 дітей, у тому числі 55 у трьох самостійних українських класах. На завершення дня Владислав Каневський зустрівся з лідерами української громади. Другого дня візиту консул мав нагоду порозмовляти в Білостоці з Підляським воєводою Мацеєм Живно, віце-маршалком Підляського воєводства Валентином Корицьким, заступником Президента міста Білостока Олександром Сосною та православним архієпископом Білостоцьким і Гданським Яковом.

Це був перший ознайомчий візит на Підляшшя новопризначеного, в листопаді минулого 2011 року, Генерального консула в Любліні. Під час куртуазних розмов з представниками влади, він говорив між іншими про встановлення контактів з партнерами в Україні, оскільки ні Білосток, ні Більськ

досі не вели постійної співпраці з українськими містами чи регіонами. Щоправда Маршалківське управління Підляського воєводства вже кілька років тому підписало договір з Кримською областю, однак з огляду на відстань ця угода була так насправді мертвою. Коли йдеться про співпрацю на рівні міст,

то якраз владі Більська, — як не дивно — досі не вдалося встановити контактів з партнером в Україні (хоч вона співпрацює, наприклад, з містами Білорусі та Молдови, з якими веде культурний обмін та проводить спільні інвестиції). З черги Білосток щойно в минулому році почав налагоджувати зв'язки з Луцьком, чого наслідком має стати підписання договору про співпрацю.

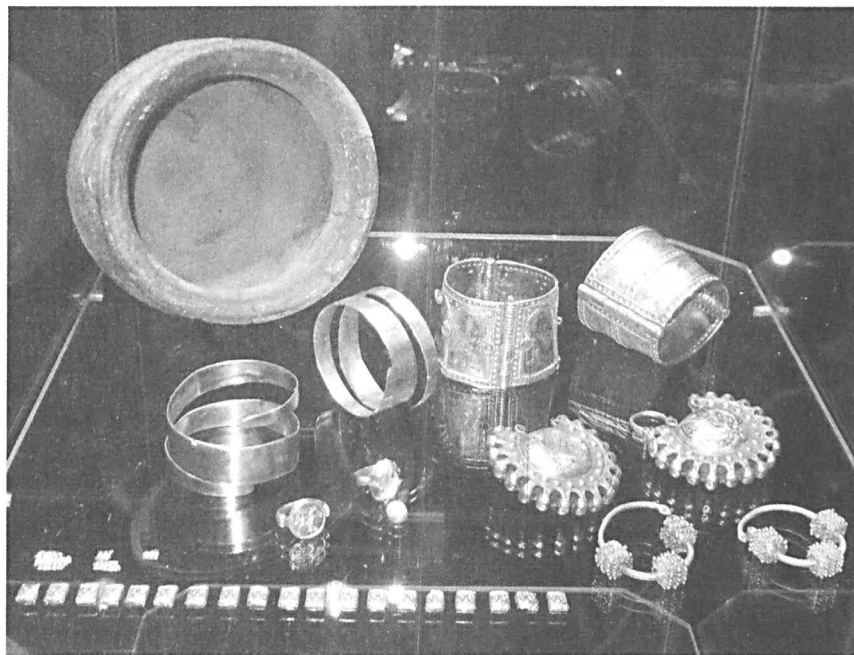
Для підляського середовища українців чи не головним пунктом візиту Генерального консула стала зустріч з представниками громади в осідку Союзу українців Підляшшя (на фото). Це була нагода не лише для знайомства, але також для того, щоб сказати про свої досягнення, проблеми та сподівання. Розмова тривала доволі довго, оскільки було немало тем для обговорення, у тому числі конкретні проблеми, при вирішенні яких необхідною може статися допомога консула.

Одною зі справ, про які дискутувалося, було питання навчання молоді з Підляшшя у вищих навчальних закладах України. Приводом для розмови стала конкретна справа Олександри Іванюк з Черемхи, яка цього навчального року, — до речі не без проблем та ангажування в справу українського середовища, вступила до Рівненського державного гуманітарного університету.

Закінчення на 12 стор.

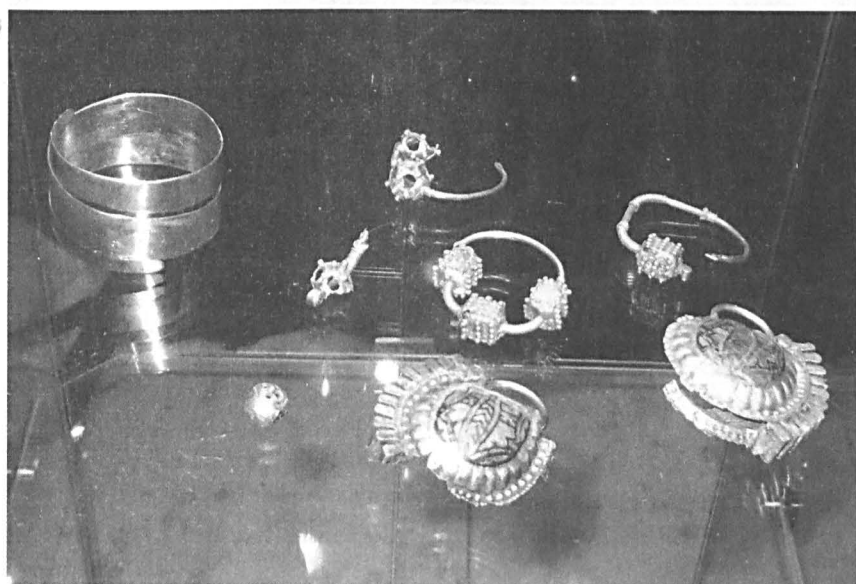

Skarby z ruskiego grodu Czerwienia

14 grudnia 2011 roku w Muzeum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie dokonano pierwszej prezentacji skarbów z grodu Czerwień na Chelmszczyźnie. Gród nad Huczwą, znajdujący się w pobliżu współczesnej wsi Czermno (gm. Tyszowce, pow. tomaszowski), kilka kilometrów od monasteru prawosławnego w Turkowicach, był w średniowieczu ważnym ośrodkiem na zachodnich rubieżach Rusi Kijowskiej – stolicą Grodów Czerwieńskich.

Zaprezentowane w środę dwa skarby odkryte zostały przez archeologów Marcina Piotrowskiego i Artura Tronica w kwietniu 2011 r. Znajdowały się one niezbyt głęboko pod ziemią. Prawdopodobnie zostały ukryte przez mieszkańców Czerwienia w pośpiechu w połowie XIII w., być może w obliczu najazdu Tatarów. Skarby zawierały srebrne i złote precjoza, będące przykładem najwyższej klasy kunsztu artystów ruskich.

W wyniku przeprowadzonych ostatnio przez archeologów z Instytutu Archeologii UMCS badań ustalono, iż najprawdopodobniej to właśnie tam znajdował się opisywany w latopisach ruskich gród Czerwień. Na podstawie badań stwierdzono, że gród budowano z drzew ściętych w XI w., z kolei pomosty ze ściętych w XII i na początku XIII w. W trakcie badań znaleziono już ok. 3 tysiące zabytków ruchomych. Są wśród nich militaria, przedmioty codziennego użytku, biżuteria, tzw. plomby drohiczynskie. Niezwykle interesująco wyglądają liczne pieczęcie odnalezione na terenie grodu, co świadczy o różnorodnych kontaktach politycznych. Zabytki te jednoznacznie potwierdzają przynależność grodu do ruskiego kręgu kulturowego.

Szczególną grupę znalezisk stanowią przedmioty o przeznaczeniu sakralnym, np. enkolpiony. Ich wschodniochrześcijański charakter wskazuje na obecność na tym terenie Kościoła prawosławnego. W trakcie badań natrafiono także na pozostałości chrześcijańskiego cmentarzyska, a także budynku, który mógł być świątynią.

Ostatnie odkrycia zdają się potwierdzać, że średniowieczny Czerwień był ważnym ośrodkiem handlowym, militarnym, religijnym i politycznym. Jak zwracają uwagę badacze, poziom artystyczny biżuterii i innych odnalezionych przedmiotów świadczy o tym, iż ich właścicielami musieli być ludzie niezwykle bogaci, stanowiący elitę ówczesnego społeczeństwa ruskiego.

Ze względu na rangę znalezisk można mówić o sensacji na skalę europejską. W kolejnych latach badania będą kontynuowane, przy współpracy różnych ośrodków naukowych, także z zagranicy. Zabytki odnalezione w Czerwieniu budzą wielkie zainteresowanie w różnych krajach europejskich, w najbliższym czasie zostaną zaprezentowane na wystawach we Włoszech i w Niemczech. Ostatecznie trafią do Muzeum Regionalnego w Tomaszowie Lubelskim, gdzie można je będzie zobaczyć za kilka lub kilkanaście miesięcy.

Grzegorz KUPRIANOWICZ
Zdjęcia autora artykułu

Śpiew, tradycja i dobre wspomnienia

(Rozmowa z Ireną Wiszenko, założycielką i kierownikiem zespołu «Hiloczka»)

– 15 lat szybko minęło...

Irena Wiszenko: Jedni mówią, że to mało, drudzy, że bardzo dużo.

– *W powiecie hajnowskim wśród młodych ludzi to Pani przetrzała szlaki pieśni ukraińskiej.*

– Chyba tak, bo to był jedyny młodzieżowy zespół ukraiński. Teraz są w Kleszczelach i Dubiczach Cerkiewnych, ale to inna specyfika wykonywania utworów...

– *A wy szukacie korzeni?*

– Tak. Zapisujemy stare piosenki do zeszytów od babć. Staram się nauczyć dzieci, żeby przekazać im tę kulturę i tradycję, które jeszcze w naszym regionie nie zaginęły.

– *Ale sama pochodzi Pani z okolic Biełska Podlaskiego?*

– Pochodzę z Dubiażyna.

– *A, to miała Pani świetne wzorce, przecież w Dubiażynie działa zespół folklorystyczny „Rodyna”.*

– Moje pójście na studia na Ukrainę były zainicjonowane przez pana profesora Wasyla Pawluka, który w Dubiażynie prowadził zespół „Rodyna”. Studiowałam folklorystykę w Równem, w Instytucie Kultury. Natchnęło mnie, kiedy otrzymałam pracę w Czeremshe. Uczylam języka ukraińskiego, który został tu wprowadzony w 1995 roku i widziałam w tych dzieciach potencjał do wykorzystania, bo tradycje tutaj istniały. Była chęć śpiewania, bo babcie śpiewały w swoich zespołach, a na zajęcia z języka ukraińskiego chodziły wnuczki, które chciały kontynuować tradycję i im się to spodobało. Zaczynaliśmy od obrzędu weselnego z babkami z Czeremchy-Wsi. Wyszło to nam bardzo ciekawie, było również pozytywnie przyjęte przez społeczność Czeremchy. Dlatego postanowiliśmy kontynuować.

– *Bardzo dziękuję w imieniu mieszkańców powiatu hajnowskiego. Ile dziewcząt się przewinięło przez „Hiloczkę”?*

– Na pewno ponad 50. Dziewczyny, które kończą naszą szkołę i idą do liceum, w miarę możliwości przyjeżdżają na próby. Teraz jest to 20-osobowy zespół. Niedawno przyszło 10 nowych osób.

– *Nawet małeńka taka?*

– Tak, jest nawet czterolatka, która bar-

dzo wytrwale pracuje, chce śpiewać i wytrzymuje na scenie. Podziwiam ją.

– *Pamiętam prace nad nagrywaniem płyty „Hiloczka” – cztery pory roku. Projekt był realizowany w 2006 r.*

– Wtedy pracowałyśmy z zespołami śpiewaczymi z Wólki Terechowskiej, Czeremchy-Wsi, Dobrowody i Malinnik.

– *W województwie podlaskim tylko „Ranok” i „Hiloczka” są zespołami młodzieżowymi folkloru tradycyjnego. Chyba jednak macie skromne fundusze...*

– Zgadza się, ale na szczęście funkcjonujemy. Przy dużym wsparciu Związku Ukraińców Podlasia, a także Gminnego

Ośrodka Kultury w Czeremshe. Próby mamy w GOK-u.

– *Ile piosenek macie w repertuarze?*

– Ponad 30.

– *Czego życzyć Pani i zespołowi na to 15-lecie?*

– Najważniejsze, żeby dzieci nie zapomniały o naszej kulturze i znały swoją tożsamość, wiedziały skąd się wywodzą, by w przyszłości umiały odpowiedzieć na pytanie “kim są?”. I żeby dobrze wspominały te lata, które spędziły w zespole.

– *Dziękuję za rozmowę.*

Rozmawiała Krystyna KOŚCIEWICZ
Fot. J. Hawryłuka

Підляшшя колядує

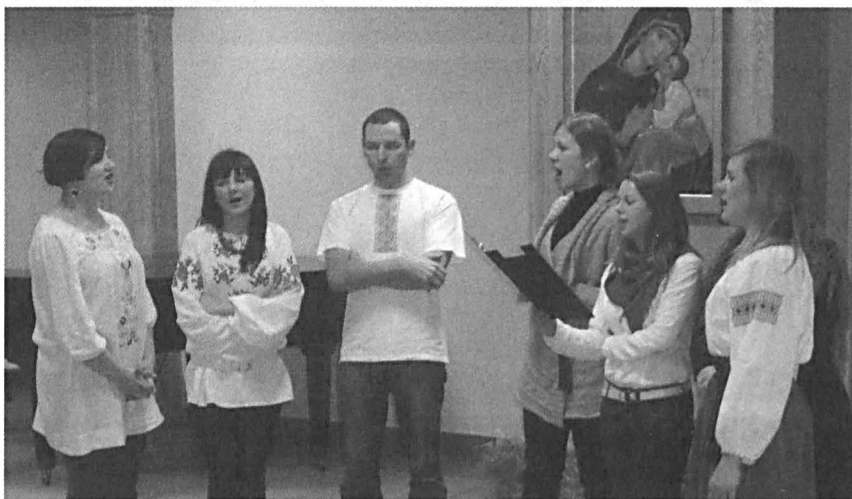
(Концерти колядок у пунктах навчання української мови)

«**А** Підляшшя колядує, колядує
Ався земля, в небі ангели спі-
вають, прославляємо Христа».
Підляським варіантом різдвяної
пісні «Україна колядує» з репер-
туару української співачки Іри-
ни Федішин, уже другий рік за-
вершується дитяче колядування
в Садочку № 9 «Лісова поляна»
в Більську та в Комплексі шкіл
ім. А. Міцкевича в Більську –
двох найбільших на Підляшші
пунктах навчання української
мови. Від кільканадцяти років
вечори українських колядок є
вже постійним пунктом у кален-
дарі заходів організованих вчи-
телями і учнями української мо-
ви. Проходять вони не лише в
Більську. Також у Білостоці та
Черемсі не бракує концертів
українських колядок і щедрівок.

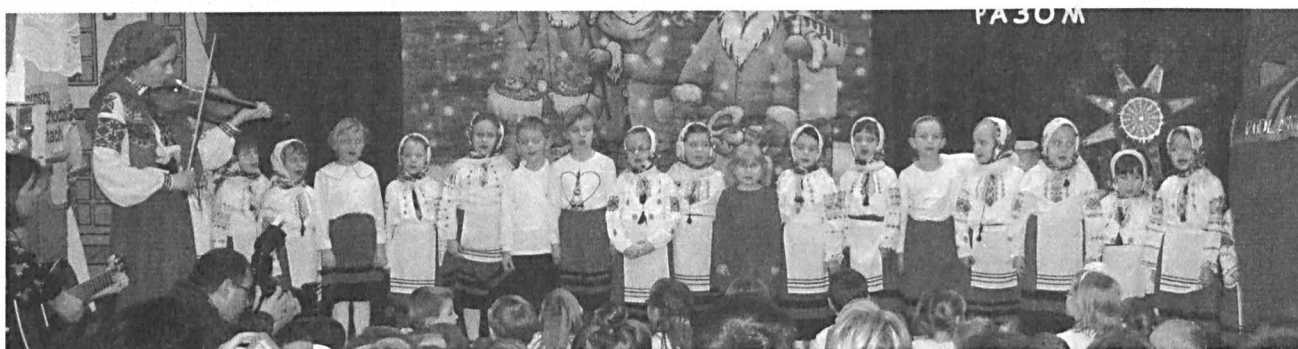
Завжди в січні після Різдва Христо-
вого зустрічаються діти, їхні батьки,
дідуся та представники української гро-
мади на колядних презентаціях, які про-
водять пункти навчання української мо-
ви. Так і було цього року: колядні кон-
церти відбувалися протягом цілого тиж-
ня після Нового Року за старим стилем
всюди там, де ведуться заняття українсь-
кої мови. 17 січня, як перший, пройшов
«Вечір українських колядок» у Центрі
православної культури в Білостоці, 19
січня на спільному заході під назвою
«Заколядуймо всі разом» зустрілися ма-
лята та їхні опікуни в Садочку № 9 «Лі-
сова поляна» в Більську, 20 січня з ко-
лядними презентаціями виступали діти
і молодь Комплексу шкіл ім. А. Міцке-
вича в Більську, 22 січня пройшла укра-
їнська ялинка, цього ж дня учні пунктів
навчання української мови в Черемсі
виступили на вечорі колядок у Гмінно-
му осередку культури в Черемсі.

Це, звичайно, не всі презентації ко-
лядок, оскільки від половини грудня аж
до початку лютого в цілому регіоні зор-
ганізовано безліч колядних концертів
та конкурсів, на яких не забракло також
учнів пунктів навчання української мо-
ви та ансамблів, що при них існують.

Уже третій рік «Вечір українських

На вечорі українських колядок у Центрі православної культури в Білостоці виступили діти зі школи ім. св. Кирила і Методія, „Джсерело” та учні Комплексу шкіл № 2 в Гайнівці

колядок» провели спільно в Білостоці Громадська початкова школа ім. св. Кирила і Методія та міжшкільний пункт навчання української мови при Початковій школі № 12. Це нагода залучити до українських ініціатив дітей, які вчать української мови в головному місті воєводства. Цього року їх майже 30, при чому більше рідної мови вчиться в «православній» школі, аніж у пункті навчання, який існує вже дев'ятий рік.

Перш за все показали діти з колективу «Ортповер – Малі тутешні», у виконанні яких прозвучали українські дитячі колядки. Це вже постійний пункт програми заходу. Уперше діти зі школи Кирила і Методія приготували український вертеп.

Українську різдвяну виставу показали під час концерту також запрошені гості, – учні Комплексу шкіл № 2 з інтеграційними відділами в Гайнівці, яких підготувала Анна Артем'юк, логопед і вчителька польської мови. Це вже чергова презентація у виконанні дітей з Гайнівки, – раніше вони виступали з вертепом між іншими на «Гайнівських зустрічах з православною колядою». Та нова українська ініціатива тішить передусім тому, що з'явилася в місцевості, де українське культурне життя зовсім не розвивається, а українські ініціативи непомітні. Можливо з часом ситуація в Гайнівці стане настільки сприятливою, що діти з місцевих шкіл не лише будуть показувати українські вертепи та співати українські колядки, але також почнуть вчитися рідної української мови.

На концерті в Центрі православної культури не забракло дітей і молоді, які зв'язані з білостоцьким міжшкільним пунктом. З українськими стародавніми колядками виступили «Слов'яночки», а як останній заспівав колектив «Джерело». «Вечір українських колядок» завершився спільним виконанням усіма учасниками концерту колядки «Нова радість стала».

У Більську колядні концерти мають найдовшу традицію. Кожного року дошкільнята зустрічаються в Садочку № 9 «Лісова поляна» в Більську, натомість школярі – у Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича. Приготовляють вони колядки і щедрівки, побажання та вертепи. Так було і цього року. Діти і молодь дуже гарно виступили перед батьками з різдвяно-новорічною програмою. Традиційно виступив репрезен-

тативний ансамбль українського середовища Підляшшя – «Ранок» з Більська.

На завершення дитячого колядування в Комплексі шкіл ім. А. Міцкевича в Більську відбулася українська ялинка. Прибуло на неї з батьками і вчителями майже 260 учнів з пунктів навчання української мови з Більська, Черемхи і Білостока. Були спільні танці, численні

конкурси, а на завершення відвідав дітей святий Миколай з подарунками.

Вечори колядок є результатом великого ангажування вчителів української мови, учнів, а нерідко також батьків, які м.ін. допомагають приготувати декорації та костюми, а також працюють з дітьми над текстами. Результати цієї праці, яка починається вже в грудні, видно під час концертів, на яких укра-

їнські діти і молодь презентуються досить гарно, а серед публіки майже нема пустих місць. Нагородами за тяжку працю є зворушення батьків, які часто в таких моментах бачать сенс посилення дітей на уроки рідної мови, а також ялинкова забава і подарунки від святого Миколая.

Людмила ЛАБОВИЧ

Фото Л. Лабович, Ю. Гаврилюк

Працьовитий та багатий radoщами січень більськових школярів

Діти чекають на свій подарунок

Гра „Хто швидше?!“

Січень для учнів Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську є дуже працюючим, але також повним radoщів і забав.

20 січня 2012 року відбувся «Вечір колядок». Діти з класів I-III та IV-VI з Початкової школи № 4 досить довго готувались до своїх виступів. Вчилися вони колядок, щедрівок, різдвяних поздоровлень, а також вертепів, щоб пізніше

все це представити перед своїми батьками. А прибуло їх як завжди багато. На десерт вечора виступив з колядками ансамбль «Ранок».

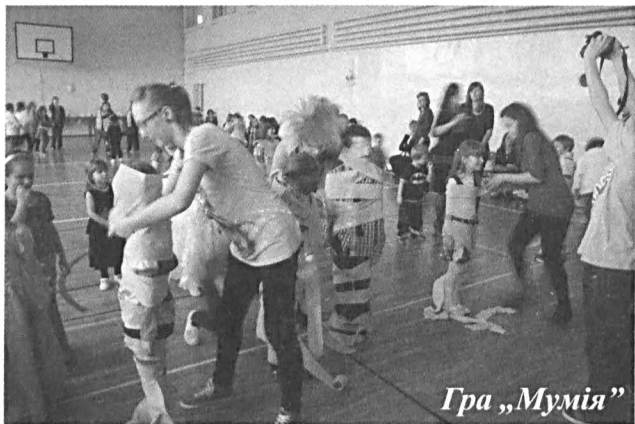
Натомість 22 січня 2012 року учні Комплексу гостили в своєму будинку на українській ялинці дітей з Садочка № 9 та їхніх батьків, а також учнів з Черемухи. Діти танцювали під українську музику, бавилися, брали участь у

багатьох конкурсах з нагородами. По дорозі школу відвідав також Св. Миколай, котрий роздав всім дітям святочні подарунки. Тепер залишилось тільки всім чекати до наступного року.

Загалом Союз українців Підляшшя на цього річню ялинку приготував більше 260 подарунків.

Агнешка ГІЗА

Фото автески статті

Гра „Мумія“

Танцювальна забава

Zadanie „Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską: Spotkanie z Koledą i Szczedriwką – Konkurs Piosenki Ukraińskiej «Z Podlaśkoji Krynyci» – Konkurs Recytatorski «Ukraińskie Słowo»” realizowane jest przez Związek Ukraińców Podlasia dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji RP.

W bieżącym roku mija dwadzieścia lat od momentu powstania Związku Ukraińców Podlasia, a także około czterdziestu od chwili, gdy młodzież ze wsi pomiędzy Bielskiem a Hajnówką sięgnęła po pióro, aby w ojczystym języku zapisać swoje myśli i emocje. Na dzień dzisiejszy ukraiński ruch kulturalny, który zaczął kształtować się w ostatnim ćwierćwieczu minionego tysiąclecia, ma pokaźną bazę demograficzną, jak się bowiem okazuje, liczebność ludności etnicznie ukraińskiej na terenie woj. podlaskiego można szacować na ponad sto tysięcy osób.

«A kuolki to je naszoho narodu na Pudlaszu?!»

Odpowiedź na to jedno z najważniejszych pytań dla każdego, kto niezależnie od wieku zaczyna interesować się „swoimi sprawami”, powinna być prosta. Ale mimo że żyjemy w dobie powszechnej cyfryzacji i statystyki, to znalezienie w tym przypadku odpowiedniej „cyfry” nie jest wcale takie łatwe.

Pozostawanie etnicznie ukraińskiej ludności zamieszkującej południowo-wschodnie powiaty woj. podlaskiego na marginesie procesów tworzenia się narodu ukraińskiego, a więc brak w pierwszej połowie XX w. postaw motywowanych patriotyzmem ukraińskim, w latach 1939-1947 uchroniło ją od represyjnych dzia-

łań władz radzieckich i polskich. Nie mając dowodów na istnienie mitycznego „ukraińskiego nacjonalizmu”, swoją politykę narodowościową realizowały one wg schematu zakładającego, że ogół prawosławnych autochtonów na tym terenie to Białorusini, czy też „białoruska mniejszość narodowa”, zaś wszyscy rzymscy katolicy to Polacy. Umożliwiło to zachowanie na terenie „wielkiego” powiatu bielskiego (w granicach sprzed 1952 r.) tradycyjnej struktury demograficznej z liczącą około 80 tys. osób grupą ludności etnicznie ukraińskiej w jego wschodniej części. Jednak brak sprzężenia przynależności etnicznej (język, kultura ludowa) z deklarowaną narodowością czyni nieprzydatnymi dla badacza spraw etnicznych dane spisów powszechnych, w których osoby spisywane przeważnie deklarują swoją przynależność narodową jako polską – z racji przynależności politycznej danego obszaru, lub białoruską – z racji swego prawosławnego wyznania, a więc wg nadal żywego i podtrzymywanego usilnie przez środowiska działaczy białoruskich stereotypu „prawosławny = Białorusin”. To oparcie funkcjonowania „białoruskiej mniejszości narodowej” nie na rzeczywistej świadomości narodowej, a na stereotypie jest szczególnie widoczne w przypadku danych NSP 2002 o „języku domowym”, gdyż okazuje się, że niewątpliwie ukraińskojęzyczna ludność deklaruje, że ze swoimi bliskimi w domowym zaciszu rozmawia... po białorusku. Takie kuriozum widzimy m.in. w najbardziej jednorodnych etnicznie gminach wiejskich z ludnością ukraińskojęzyczną, jak Hajnówka, Orla, Dubicze Cerkiewne, Czyże, w których rzekome codzienne posługiwanie się językiem białoruskim miało zadeklarować 10 tys. osób (71-87% ogółu mieszkańców poszczególnych gmin), podczas gdy ukraińskim swój „język domowy” miało nazwać tu zaledwie 310 osób.

Церква св. Архистратига Михайла у Вуорлі

Aby więc chociaż w przybliżeniu określić liczbę mieszkańców woj. podlaskiego będących naturalnym zapleczem demograficznym dla ukraińskich działań na polu kultury i oświaty, należy dokonać szacunków dla poszczególnych jednostek terytorialnych, dla których dostępne są dane statystyczne – uwzględniając liczbę ich mieszkańców oraz sytuację etniczną w każdej z nich. Dla uzyskania ogólnego obrazu możemy posłużyć się ogólnie dostępnymi danymi statystycznymi dla poszczególnych gmin (wg stanu na koniec 2010 r.) czterech powiatów: białostockiego, bielskiego, hajnowskiego i siemiatyckiego, które zamieszkuje autochtoniczna ludność etnicznie ukraińska.

Najbardziej wyrazisty pod względem etnicznym jest niewątpliwie **powiat hajnowski**, do którego w przeszłości praktycznie nie dotarło polskie osadnictwo wiejskie. Zdecydowana większość jego obszaru – poza dwoma wschodnimi gminami (Białowieża, Narewka) zamieszkanymi przez ludność etnicznie białoruską (z pewnymi wpływami ukraińskimi w języku) – jest więc w sposób zwarty zamieszкана przez ludność etnicznie ukraińską (gminy **Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Kleszczewo, Narew**). Ludność polska, dla której organizowano parafie katolickie, osiedlała się wyłącznie w miastach, których w XVI-XIX wieku było dwa – Narew i Kleszczewo, a po I wojnie światowej dołączyła do nich Hajnówka. Cechy miejskie ma też Czeremcha – osada powstała na początku XX w. w związku z budową węzła kolejowego (zapożyczyła ona nazwę od wsi położonej kilka kilometrów na północny zachód, która otrzymała oficjalną nazwę Czeremcha-Wieś). W okresie międzywojennym i powojennym także do tych dwóch miejscowości napłynęła ludność polska, czego formalną oznaką stało się erygowanie parafii rzymskokatolickich – dwóch w Hajnówce (1923, 1995) oraz jednej w Czeremchu (1957 r.). Notabene podział organizacyjny Kościoła katolickiego zbiega się tutaj z granicami etnicznymi, gdyż dekanat hajnowski (5 parafii) obejmuje wyłącznie gminy ukraińskojęzyczne, zaś parafie w miejscowościach białoruskojęzycznych (Białowieża, Narewka) należą do dekanatu Białystok-Dojlidy archidiecezji białostockiej.

O wiele bardziej zróżnicowana jest natomiast sytuacja w pow. bielskim i siemiatyckim, których zachodnie części były w odległej przeszłości zasiedlone przez ludność polską, w znacznej mierze drob-

noszlachecką. Tak więc w **pow. bielskim** do obszaru zwarcie zasiedlonego przez ludność etnicznie ukraińską należy gm. **Orla**, większość gminy **Bielsk** i wschodnia część gminy **Boćki**, natomiast w gminach **Brańsk** i **Wyszki** ludność ukraińska zamieszkuje jedynie kilka wsi. W **pow. siemiatyckim** jest ona najliczniejsza w czterech wschodnich gminach: **Milejczyce, Nurzec-Stacja, Mielnik** i **Siemiatycze**, zaś w gminach **Grodzisk, Drohiczyń** i **Dziadkowice** stanowi coraz to mniejszy odsetek. Wszystkie 3 miasta powiatowe – **Bielsk, Hajnówka** i **Siemiatycze** – są również położone na obszarze mającym przewagę ludności etnicznie ukraińskiej, chociaż jej liczebność w gronie ich obecnych mieszczan jest różna (w pierwszych dwóch zachowuje większość, zaś w Siemiatyczach ustępuje liczebnością etnicznym Polakom). Wskutek przesunięć granic gminnych w latach 70. kilka wsi zamieszkanych przez ludność etnicznie ukraińską znalazła się także w granicach obecnego **pow. białostockiego**. Jest to położony na północnym brzegu Narwi skrawek dawnego pow. bielskiego (niegdysiejsza gromada Ryboły), podzielony między gminy **Zabłudów** (wsie Cieluszki, Dawidowice, Kaniuki, Pawły, Ryboły) i **Juchnowiec** (Wojszki).

Na wyżej opisanym obszarze jedynie gminy Czyże, Dubicze Cerkiewne i Orla (prawdopodobnie też gm. wiejska Hajnówka) wydają się na tyle jednorodne etnicznie, iż można by się pokusić o uznanie ogólnej liczby ich mieszkańców za szacunkową liczbę ludności etnicznie ukraińskiej. Szacunki dla pozostałych gmin komplikuje fakt, że mają one albo zróżnicowaną ludność wiejską, albo ludność etnicznie polską występującą w ośrodkach o charakterze miejskim lub zbliżonym do miejskiego. Dlatego znaczącą pomocą będą wyliczenia białostockiego socjologa Krzysztofa Gossa, który na przełomie lat 1998-1999 zebrał dane na temat liczebności wyznawców prawosławia i katolicyzmu w byłym woj. białostockim. Przynależność religijna pozostaje tu bowiem w organicznym związku z przynależnością etniczną (w powszechnej świadomości podział na „ruskich” i „polskich” ma swoje źródło bardziej w zróżnicowaniu wyznaniowym niż etnicznym).

Z opracowanych przez niego tabel, ułożonych na podstawie danych diecezjalnych Kościoła katolickiego i danych uzyskanych osobiście podczas rozmów z duchowieństwem prawosławnym (dziekani i proboszczowie) wynika, że na obszarze pow. haj-

nowskiego, bielskiego i siemiatyckiego, zamieszkanym wówczas przez 171.236 osób, zarejestrowanych było 83.891 rzymskich katolików (49,0%), 68.169 prawosławnych (39,8%), zaś 19.176 osób (11,2%) pozostawało poza statystyką obu kościołów. Wg tych danych największa liczba prawosławnych miała być w pow. hajnowskim – 32.929 osób (60,6% w skali powiatu), na drugim miejscu znalazł się pow. bielski – 21.533 osoby (33,4%), na trzecim zaś siemiatycki – 13.707 osób (26,1%). Jednak dokonując analizy danych, badacz doszedł do wniosku, że tak duża liczba „niezrzeszonych” w gminach z dużą liczbą prawosławnych, w kilku wypadkach sięgająca nawet 25-35%, ostro kontrastująca z sytuacją w gminach zdecydowanie katolickich, wskazuje, że mamy tu do czynienia z prawosławnymi, którzy z różnych przyczyn znaleźli się poza statystyką parafialną. Tak więc wg K. Gossa w pow. bielskim odsetek prawosławnych sięga „niecałe 40%” (a więc około 25,8 tys.), w pow. hajnowskim nie mniej niż 70% (a więc nie mniej niż 38,0 tys.), zaś w siemiatyckim prawie 30% (a więc prawie 15,7 tys.), co razem daje około 79,5 tys. osób.

Oczywiście, aby pełniej przedstawić rozmieszczenie ludności etnicznie ukraińskiej w trzech wymienionych powiatach należy sporządzić szacunkowe zestawienie jej liczebności w poszczególnych gminach, przy czym nadal będziemy posilkować się danymi zebranymi przez białostockiego socjologa. Z jednej strony jako minimalną liczbę Polaków przyjmujemy dane o rzymskich katolikach, których przynależność wyznaniowa jest traktowana jako oznaka polskości (dla ścisłości można dodać, iż jakaś część z nich, zwłaszcza w pow. siemiatyckim, była ochrzczona w cerkwi, a wyznanie zmieniła podczas zawarcia związku małżeńskiego z katolikiem – „przeszła z ruskiego na polskie”). Z drugiej należy uwzględnić czynniki, które w poszczególnych gminach spowodowały pojawienie się tak znacznego odsetka osób nie przypisanych, chociażby tylko formalnie, do któregoś z wyznań.

Inną kwestią jest przybliżone podzielenie prawosławnej części mieszkańców Hajnówki, do której napływała też ludność z sąsiednich białoruskich gmin Białowieża i Narewka. Sytuację komplikuje dodatkowo fakt, że K. Goss podaje dane wspólne dla miast i otaczających je gmin wiejskich. W przypadku Hajnówki zostaje nam więc podana przez niego liczba 9,5 tys. katolików odjęta od 24,3 tys. ogółu mieszkańców miasta w 1998 r., wskutek

czego otrzymamy 14,8 tys. osób jako maksymalną liczbę prawosławnych. Dalej, zważywszy, że stosunek liczbowy etnicznie ukraińskich i białoruskich mieszkańców gmin wiejskich w pow. hajnowskim wynosi 3:1, można przyjąć, że w mieście może być podobny, co w liczbach wymiernych daje ok. 11,1 tys. „pudlaszuow” i ok. 3,7 tys. „lićwinou”. W przypadku Bielska domniemaną liczbę mieszkańców przybyłych ze stosunkowo odległych od niego gmin etnicznie białoruskich w tego rodzaju ogólnym szacunku można pominąć.

Tak więc otrzymujemy następujące zestawienie szacunkowej liczby ludności etnicznie ukraińskiej:

I. Pow. hajnowski

1. Gmina Czeremcha – 3,0 tys. (ok. 75%)
2. Gmina Czyże – 3,1 tys. (pow. 95%)
3. Gmina Dubicze Cerkiewne – 2,2 tys. (pow. 95%)
4. Gmina Hajnówka – 4,5 tys. (pow. 95%)
5. Miasto Hajnówka – 11,1 tys. (ok. 45%)
6. Gmina Kleszczele – 2,6 tys. (pow. 75%)
7. Gmina Narew – 4,0 tys. (ok. 80%)
- Razem: 30,5 tys. – ok. 65%
- (Ogółem ludności w tych gminach – 46,7 tys.).

II. Powiat bielski

- 8-9. Gmina i miasto Bielsk – 22,0 tys. – ok. 60%

10. Gmina Boćki – 1,5 tys. – pow. 25%
12. Gmina Brańsk – 0,4 tys. – poniżej 5%
13. Gmina Orla – 3,8 tys. – pow. 95%
14. Gmina Wyszków – 0,25 tys. – poniżej 5%
- Razem: 27,95 tys. – ok. 45%
- (Ogółem ludności w tych gminach – 62,3 tys.).

III. Powiat siemiatycki

15. Gmina Drohiczyń – 0,85 tys. – ok. 10%
16. Gmina Dziadkowice – 0,2 tys. – pow. 5%
17. Gmina Grodzisk – 1,1 tys. – ok. 20%
18. Gmina Mielnik – 1,3 tys. – ok. 45%
19. Gmina Milejczyce – 1,5 tys. – pow. 60%
20. Nurzec-Stacja – 3,2 tys. – pow. 60%
- 21-22. Gmina i miasto Siemiatycze – 8,5 tys. – poniżej 40%
- Razem: 16,65 tys. – ok. 34%
- (Ogółem ludności w tych gminach – 49,1 tys.).

Podsumowując wyniki ze wszystkich trzech powiatów, otrzymujemy 75,1 tys. osób mających ukraińskie pochodzenie etniczne. Do tego można doliczyć ok. 1,5 tys. nadnarwiańskiego skrawka pow. białostockiego oraz kilkudziesięciotysięczną rzeszę prawosławnych mieszkańców samego Białegostoku, którzy mają rodzinne korzenie na etnicznie ukraińskim obszarze nad Bugiem i Narwią. K. Goss ogólną liczbę prawosławnych białostoczan określił na ok. 60 tys. Wprawdzie

Białystok położony jest na terenie etnicznie białoruskim, lecz jego nowi „ruscy” mieszkańcy rekrutowali się spośród całego prawosławnego ogółu byłego woj. białostockiego, który w ok. 2/3 był etnicznie ukraiński (według szacunków urzędowych i statystyk cerkiewnych z lat 1947-1951). Można więc przypuszczać, że to właśnie pochodzenie ma jeżeli nie większość, to przynajmniej połowa prawosławnych mieszkańców miasta.

Podsumowując wszystkie te dane możemy stwierdzić, że obecne woj. podlaskie zamieszkuje około 105-110-tysięczna rzesza osób mających ukraińskie korzenie etniczne i w większości utrzymujących jakieś formy związku z rodzimą tradycją – zachowując język ojczysty lub chociaż poczucie związku z prawosławiem – nadal pozostającym głównym atrybutem odrębności od swoich polskich współobywateli. Wziąwszy pod uwagę, że w pierwszym półwieczu powojennym (1946-1995) ludność Polski wzrosła o ok. 63%, oraz to, że dla początku tego okresu liczebność ludności prawosławnej na interesującym nas obszarze nad Bugiem i Narwią szacowano na 77,7 tys., nasza społeczność powinna w latach 90. ubiegłego wieku liczyć nie mniej niż 125-130 tys. osób. Jednak część z nich wyjechała poza województwo, część uległa faktycznej asymilacji.

Так więc liczebność *naszoho pudłas-koho narodu* oscyluje wokół liczby 100 tys. Na razie sytuacji nie zmienia też postępujący ubytek ludności na terenie macierzystym, który nastąpił pomiędzy okresem zbierania danych przez K. Gossa a rokiem 2010, dla którego mamy najświeższe dane statystyczne. W wymienionych wyżej gminach pow. bielskiego i siemiatyckiego wyniósł on 9,5 i 10,5%, zaś w hajnowskim nawet 15%, można więc szacować ubytek osób o ukraińskich korze-

niach etnicznych na ok. 9-10 tys. osób (ok. 3 + 2 + 5 tys. dla poszczególnych powiatów). Nie był to jednak ubytek całkowity, albowiem część z tych osób po prostu zmieniła miejsce zamieszkania – przenosząc się do Białegostoku lub innych miast.

Tak więc proces kształtowania się ukraińskiej tożsamości narodowej wśród mieszkańców naszej podlaskiej „Mezopotamii” (międzyrzecza Bugu i Narwi), który rozpoczął się w latach 70-80. ub. wie-

ku w sposób typowy dla tego typu procesów, a więc od prób literackich w języku rodzinnego domu, ma dość znaczne zaplecze demograficzne. Tym bardziej że coraz powszechniejszy Internet pozwala dotrzeć z przekazem (teksty pisane, audycje radiowe i telewizyjne) do każdego zakątka zarówno Polski, jak i globu, w którym mogli się znaleźć *Pudłaszi*®.

Jerzy HAWRYLUK
Fot. autora artykułu

«Працювати в конструктивному плані»

Закінчення з 2 стор.

Після першого семестру виявилось однак, що не може вона продовжувати навчання. Причиною такої ситуації було те, що Верховна Рада України на 2011/2012 навчальний рік не виділила коштів на навчання закордонних українців. Тому й Оля не могла отримати студентської візи. Після великих пертурбацій, її примушено написати заяву, що залишає навчання з сімейних причин.

Цілу справу Генеральний консул окреслив одним словом «ганьба», та обіцяв допомогти при її розв’язанні.

– *Наші установи, які знаходяться на території Польщі*, – коментував ситуацію Владислав Каневський – *повинні активніше вести інформаційно-роз’яснювальну роботу серед громадян, які українського походження та громадян України в контексті змін законодавства, а з другого боку пояснювати, які вони мають права і обов’язки, тим паче, що законодавство міняється. У правах усі громадяни українського походження прирівнювані до громадян України. Це правильний хід, який є першим кроком для правильної ідентифікації цих проблемних ситуацій, які виникають. Я буду все вирішувати в контексті більш інформаційної, роз’яснювальної роботи і на території України, і тут, і думаю, що цю справу доведемо до кінця. Тим паче, що ситуація морально неприємна. Очевидно, бувають справи, які знаходяться поза межами правового поля і вирішити їх не те, що складно, але неможливо в контексті законодавства, яке є. Але є практичні шляхи, як подолати ту чи іншу проблему.*

– *Те, що ми можемо зараз вирішити, це ситуація по факту* – додав Генеральний консул. – *А от, нам треба,*

щоб такі ситуації не виникали. Щоб вони не виникали, треба системне опрацювання. Я достатньо маю і енергії, і бажання, щоб це зробити.

Владислав Каневський доволі добре ознайомлений з проблемами українського середовища Польщі та має досвід у їх розв’язуванні, оскільки 16 років працює в українських дипломатичних установах Польщі. Спершу він працював у Посольстві України у Варшаві, згодом був Генеральним консулом у Кракові.

Під час зустрічі в осідку СУП-у говорилося також про питання присутності україністичних тем в Університеті в Білостоці, а зокрема про необхідність відновлення т.зв. лекторату української мови для студентів російської філології. Упродовж кільканадцяти років такі заняття велися (студенти вибирали, чи хочуть вчитися української чи білоруської мови), проте другий рік лекторату нема, та всі примушені вчитися білоруської мови.

Окрім згаданих тем, під час зустрічі говорилося також про потребу більшої підтримки з боку України, в тому числі фінансової, при чому йдеться не лише про безпосередню допомогу, а напр. про оплачування приїздів ансамблів на українські заходи в регіоні. На ситуацію звернула увагу Єлизавета Томчук, вчителька та керівник підляських колективів. За її словами ситуація представляється так, що Союз українців Підляшшя не лише платить за перебування ансамблів з України в регіоні, але також оплачує дорогу підляським групам, які виїжджають в Україну, наприклад на майстер-класи. Узагалі, проблемою є брак ширшої концепції підтримки закордонних українців українською державою, доказом чого є хоча б прикра справа Олександри Іванюк.

Представники українського середовища Підляшшя говорили також про питання присутності української громади регіону в українському медійному просторі та проблему відсутності українських телевізійних каналів у кабельному телебаченні Підляшшя. Іншим питанням є потреба більшої присутності представників консульства в пунктах навчання української мови. Як приклад Андрій Давидюк подавав постійну участь представників Генерального консульства Білорусі чи не на усіх більших заходах у Громадській початковій школі ім. св. Кирила і Методія в Білостоці. І хоч у школі крім уроків білоруської, є також заняття української мови, ні разу не навідав її представник українського консульства.

– *І у вас, і в нас інтелігентна громада* – підсумовував зустріч з українським середовищем Владислав Каневський. – *Ви намагаєтесь діяти в конструктивному руслі і це ж приємно. Бачу, що Підляському вєсводству з боку установи з різних причин приділялося недостатньо уваги. Я хотів би поміняти цю ситуацію. Хотів би організовувати циклічні зустрічі, які надали б нам можливість мати спільні підходи, щоб ми могли не тільки розмовляти, але й працювати в конструктивному плані.*

Враження після зустрічі доволі добрі, проте сенс таких візитів, не в куртуазних розмовах, але в діях. Тому українська громада Підляшшя жде зараз на конкретну допомогу при вирішенні тих питань, про які говорилося, що буде найкращим доказом зацікавлення Генерального консульства України в Люблині проблемами українського середовища Підляшшя.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото Л. Лабович, Ю. Гаврилюк

«Пушов кум до куми»

(Звичай пов'язані з народженням дитини та дитячий фольклор Підляшшя)

Цікавий пласт фольклору, який сформувався ще у праслов'янські часи, пов'язаний з появою у сім'ї дитини. Це цілий комплекс обрядів, поняття, повір'їв, магічних дій і пісень, яких метою було забезпечити вагітній жінці, згодом матері, та її новонародженій дитині здоров'я, зберегти їх від злого, а також допомогти пристосуватися до нових умов. Жанром народної обрядовості, який також пов'язаний із присутністю в сім'ї дитини, є дитячий фольклор. Обіймає він між іншими тексти створені дорослими для дітей, як колискові пісні чи забавлянки, а також твори самих дітей.

На Підляшші обряди пов'язані з народженням дитини, передусім пісні, досліджувало багатьох дослідників фольклору, часто при нагоді записування інших фольклорних жанрів. Окремо цією темою займався між іншими Александер Барщевський, який у своїй габілітаційній дисертації «Білоруська обрядовість і фольклор східної Білостоїчини» помістив розділ присвячений обрядовості, що пов'язана з народженням дитини та хрестинами. Знайшлися там матеріали записані не лише на білорусько-, але також на українськомовній території трьох повітів: Гайнівського, Більського та Сім'ятицького.

Хрестинні пісні досить детально вивчив інший білоруський дослідник фольклору Підляшшя – Степан Копя, книжку якого «Хрестинні пісні східної Білостоїчини» видав у 2008 р. Воєводський осередок анімації культури в Білостоці. Це чи не найбільше зібрання пісень співаних на хрестинах аж з 63 місцевостей від Бебжі по Буг.

Виданням, спрямованим до дітей та матерів, яке поміщує пісні, колісанки, забавлянки та лічилки, записані в українськомовних селах Підляшшя, є книжка Об'єднання музеїв малої батьківщини у Студиводах «Як вискочив воробіч» з 2008 р. Минулого року подібну книжку для дітей «Котилася торба з високого горба» видав також Союз українців Підляшшя.

Підляська бабуся та її онуки з коником і корівкою, тобто „кізьюю” і „бицькою” – 1930-ті роки (Гайнівка)

Багато з того, що записали колись та й записують донині фольклористи, не функціонує вже в щоденному житті. Це пов'язано не лише з загальним явищем занепаду фольклору, але також з мовною колонізацією – батьки відходять від уживання в щоденних контактах з дитиною української говірки, звертаючись до неї від перших її днів польською мовою, тому й непридатними стаються давні, дуже хороші й цікаві колісанки чи коротенькі віршики, які дітям говорили їхні батьки й дідусі, та які старші діти говорили самі.

Як приклади в цій статті наводжу те, що функціонувало колись у мене в сім'ї. Це фольклор села Збуч у гм. Чижі, частинно також села Пасічники-Великі в гм. Гайнівка, де народилася бабуся. Певні речі сама пам'ятаю зі свого дитинства, однак найбільше розповіла мені саме бабуся Марія Максим'юк з

д. Лавринович (1926 р. н.), яку й найчастіше цитую. Окрім бабусі багато забавлянок для дітей нагадала мама Людмила Юзвінок з д. Максим'юк (1957 р. н.). Дещо доповнив дідусь Василь Максим'юк (1923 р. н.). Загалом вдалося записати між іншими понад 20 різного роду коротеньких віршиків, пісень, лічилок для дітей (вони подані у другій частині статті) та й інший цікавий матеріал, який стосується теми народження дитини. На жаль, багато чого не вдалося відтворити – поповнення вимагають хоча б обряди пов'язані із пологовою обрядовістю, оскільки в 1950-тих роках деякі жінки рили вже не вдома, а в лікарнях. Це спричинило занепад багатьох звичаїв, у яких головну роль відігравала бабка.

Подекуди використовую свої інші фольклорні матеріали, передусім пісні записані в селах гміни Чижі.

Передпологова обрядовість

Народну обрядовість, пов'язану з народженням дитини, можна поділити на передпологову, пологову та післяпологову. Перший період відноситься до вагітності жінки, другий – зв'язаний із моментом народження дитини, третій – обіймає ряд обрядів, яких метою було між іншими включити новонароджену дитину до громади.

Вагітну жінку на Підляшші звали *губою*. Про зачаття говорилося, що *баба загубіла*, про вагітність – *баба груба ходім*. За віруваннями, які беруть початок ще у дохристиянські часи, у момент зачаття діють магічні сили та духи предків, оскільки народ вірив, що сама дитина приходить у світ живих зі світу мертвих за посередництвом матері. З часом язичницькі вірування та обряди пов'язані з народженням дитини з'єдналися з християнською традицією.

На Підляшші вірили, що важливий є вже сам момент зачаття, який має вплив на стать, характер та долю дитини: *Казалі найгуорш на Благовіщине загубіє. Бо на Благовіщине, кажут, пташка гнізда не в'є. Навет'як корова бидлує, то не можна на Благовіщине*.

На Підляшші бажаними були великі сім'ї, тому пересічно в хаті було троє – четверо дітей та навіть більше (траплялося й дванадцятьоро). Якщо подружжя не мало нащадка, найчастіше звинувачували в тому жінку, яку називали *зневажливо пустою* чи *пустогуоном*.

З огляду на брак медичної опіки багато дітей помирало. Поширене на Підляшші було переконання, що мати, у якої померла дитина, не може їсти до свята Преображення Господнього (Спаса) яблука, *бо на туом світі не дадут дітяті яблика*. Віра в це була повсюдна по всій українській етнічній території: «Існує легенда, що на Спаса ходить Бог раєм та роздає дітям яблука, але всім, а тільки тим, чий матері дотримувалися звичаю й до яблучного Спаса не куштували яблука. Якщо мати порушила правило, її дитина гостинця не отримає. Свідома відмова матері від ласування яблуками до цього дня певною мірою схожа на піст на згадку про втрачену дитину, яка померла ще малою».

Сільська громада не лише Підляшшя найбільш негативно ставилася до нешлюбних дітей та їхніх матерів. Знайшло це відбиття у численних ліричних піснях. Мова в них хоча б про

долю дівчини чи вдови, яку залишив з дитиною невірний коханий, а також про долю таких дітей, яких матері нерідко вбивали. До речі, вбивства новонароджених дітей на підляських селах фактично траплялися, так як і траплялися аборти, часто закінчені смертю жінки. Передшлюбна вагітність, хоч негативно оцінювана громадою, не була знов такою рідкістю на підляських селах.

Нешлюбну дитину на Підляшші зветься *бастуком*. Попри зневажливе ставлення, народ вважав, що хрестити *баструка* приносить кумам щастя та успіх.

Більш бажаними в сільській громаді на Підляшші були хлопці ніж дівчата. Знайшло це відбиття хоча б у весільній пісні, яку співалося у понеділок під час обряду *уновівана молоді*. Майбутній *молодіці* бажали, щоб народила аж дев'ять синів та тільки одну дочку:

Вповелі молодочку
На девять синочків
На десяту дочку
Коб прала на сорочку
(Марія Іванюк, Чижі)

Хоч підляшуки воліли хлопців, то вважали, що потрібні також дочки. Попри те, що співалося у згаданій пісні, існувало переконання, що все-таки краще мати їх більше аніж одну. Про це й мова в популярній приказці:

Де дочок сім
То доля всім
А де дочка одна
То туой долі нема

Народ пробував здогадуватися, яка буде стать дитини. Доволі популярним, як колись, так і сьогодні є переконання, що *як на сина, то баба хороша, а як на дочку, то зара бридка*.

У передпологовому періоді привертають увагу передусім магічні обряди, які стосувалися поведінки вагітної жінки. Це ціла система табу та заборон, які ґрунтувалися на основі ще язичницьких уявлень. Для більшості із них зараз важко знайти раціональне пояснення, проте народ вірив, що недотримання їх буде мати негативний вплив на поведінку дитини, її вигляд, характер, здібності. Такі заборони досить численно існували й на Підляшші. Говорилося, що вагітна:

– *Як з колодеця воду тягне, то не може одліваті, бо дітя буде бльоваті. Куолькі зачерпнеш, туолькі тягні.*

– *Через дирку не може заглядаті, бо буде косе дітя.*

– *Не може христіті, бо чи тос, што христіт, чи тос, што вродіт, не буде житі або буде нещасліве.*

Перелік найпопулярніших заборон, яких мусила дотриматися *груба баба*, подає хоча б Александер Барщевський у книжці «Білоруська обрядовість і фольклор східної Білосточчини». Серед них можна знайти й такі дуже фантастичні з точки зору сучасної людини, як напр.: вагітна не може дивитися на сучку, яка має тічку, тому що коли народиться хлопчик, буде мав жіночі груди. Не може також дивитися на небіжчика, а якщо знайдеться в такій ситуації, то мусить спершу подивитися на власні нігті, а згодом на покійника.

Своєрідний кодекс обов'язував також громаду. Тому й *грубуй бабі, як приде позичаті, не можна било одказоваті, бо як одкажеш, то миши всьо поїдят*.

Кодекс поведінки не стосувався однак фізичної праці – не було рідким, що до самих пологів вагітна жінка тяжко працювала на господарці, та вже наступного дня після народження дитини верталася до своїх нелегких занять.

Пологова обрядовість

У давніші часи жінки рили вдома. На Підляшші помагала їм *акушірка*, яку частіше в нашому регіоні звали *бабкою*, *бабулькою*. *Бабка* це була старіша жінка, яку вже в часи трипільської культури вважали посередницею між людьми та язичницькими божествами, що полегшують пологи. Вона найчастіше «обслуговувала» кілька сіл. В околиці Збуча відома на цілу околицю *бабка* жила в Крив'ятчах.

Бабка найчастіше не користувалася ні ліками, ні знаряддями. Виконувала вона ряд магічних дій, які мали на меті полегшати та прискорити пологи, напр. відкривала всі двері, вікна, скрині тощо. Цей елемент давніх язичницьких культів, з'являється уже при весільному обряді *придане* в понеділок: *Як везут скриню до молоді, то не можна било замикаті, коб била одомкньона, то буде діті льогко родіті*.

А. Барщевський подає ще й інші популярні ритуали при жінці, яка родить. Багато із них зовсім ірраціональні, напр. при комплікаціях ноги жінки зв'язували ручником та підв'язували до балки при стелі (!).

На Підляшші не говорилося, що жінка народила, але й, що з печи впала (і на двоє поділилася). Зразу й дивилися, чи дитина в шапочці, бо це значило, що буде щаслива. Бабка її купала, одягала сорочку, часто навиворіт, *коб не споврочили*, та завивала полотняним кількаметровим повивачем: *Колісь по-вівач бив такий. Дітя мусіло бити звезане. Такий з матеріалу, так як пасок, як три пальці, довгі, і маталі кругом дітята. Коб ноги не криві біли. Тогди все укручувалі, коб простенькі нуожкі у того дітята.*

Молодій матері слід було почати годувати правою груддю, *бо як лївою, то буде дітя лївою рукою роботу все зачинати.*

З годуванням пов'язаний ще один забобон: *Як што-небудь п'єш, то не можна в кварточці кідати, бо як хтось по тобі нап'ється, то не буде в тебе молока в ціцьці. Як груба хучі'й пудхв'ятіт, коб випіті, то буде вже у її' молока мнуого.*

Якщо дитина не ссе, то молоко – вважали на Підляшші – *перегорит.*

Післяпологова обрядовість

У системі післяпологових обрядів також простежуються елементи давніх вірувань. Перш за все слід було хоронити новонароджену дитину від «злих очей». Слугувало цьому одягання сорочки навиворіт, завішування червоної стрічки на шиї. Одягання різноманіт-

них оберегів пов'язане з язичницькою магією. Що цікаве, «погані очі» могли пошкодити не тільки людям: *жсереб'яті то робілі такий кутасік чирвони, коб не спуврочив хтось, коб не шкоділо.*

Як молода мама вже одужала, йшли до неї сусідки та своячки в *одві'дкі*. У ритуальних відвідинах не брали участі чоловіки та дівчата, навіть найближчі подруги, якщо були незаміжні. У Збучі вони приносили *пампушкі, кубасу і горілку*. Входячи не могли хвалити немовлята, *коб з очі не пошкоділо*. Тому й найчастіше говорили про дитину погано – що воно бридке, паскудне: *Тфу, нехай росте, нехай не шкодіт*. Вірили, що хваління зразу заохочує злі сили атакувати немовля.

Зібрані жінки обмінювалися своїм досвідом на тему виховування дітей, давали молодій мамі практичні поради, бажали щастя і здоров'я. Популярне між іншими таке побажання:

Нехай Буог годує
І долю готує
Батькові й матері на втіху
Родові на славу
А людом на заздрость
(Тетяна Масальська, Збуч)

Магічний характер мало багато вірувань та ритуалів, які здійснювали при малій дитині. Якщо вона плакала чи хворіла, найчастіше звинувачували «погані очі», а найпопулярнішим лікуванням були магічні ритуали: *Бабку клікали і клала на порозі, і дмухала сюди-туди, і молитву говорила.*

Часом ці методи були досить суворі. Тут знову можна навести приклади з книжки А. Барщевського, який записував фольклорні матеріали в 1970-тих роках. За словами його інформантів з кількох сіл, дитину, яку плаче, замикали на кілька хвилин у сундуку або клади під корито, через яке пускали поросята, або теж викопували під межею перелаз, через який перетягали немовля.

Інші ритуали, що здійснювалися з дитиною, теж були більш пов'язані із магічно-культовою системою, аніж з якимись раціональними діями: до року не стригли дитини, обкусували нігті, замість їх обтинати, не переступали через дитину, бо не буде рости, не зашивали нічого на дитині, бо пам'ять зашиється. Ця остання заборона стосу-

Підляська плетена дитяча колиска, якою можна було ще й рибу ловити, у хаті з села Добривода (скансен „Село Буди”). Фото Ю. Гаврилюка

валася і дорослих, однак був на неї «спосіб»: давали нітку у зуби, щоб тримала, і тоді можна шити.

На Підляшші вірили також, що не можна показувати немовляті дзеркала, тому що зуби тяжко будуть лізти.

Окрім згаданих, моя бабуся Марія Максим'юк пам'ятає ще один ритуал, який стосувався дівчаток: *Кажуть, малос дітя, то щоб хриціони пудстриг перши раз, то буде барзо коса хороша.*

Найбільш spektakлярним етапом обрядовості пов'язаної з народженням дитини були хрестини. У Збучі сам церковний ритуал, а також гостину, звали і звуть христінами (христіни). Додатково на означення церковної часини обряду уживається окреслення ї хати до хресту.

На Підляшші хрестили дітей якомога найшвидше – навіть за тиждень після народження. Принципи добору кумів, здається, не помінялися і донині – у першу чергу батьки просять найближчих родичів, нерідко багатших своїх, оскільки вони найкраще підтримуватимуть матеріально дитину.

Хресних батьків на Підляшші звуть хриціонімі (хриціони батько і хриціона маті). Аналогічно зветься й хрещеників (хрещеника і хрещеницю): хриціони (хриціони і хриціона). Хриціони батько у відношенні до хриціоної матери, а також до батьків дитини (та навпаки) – це так як в загальноукраїнській та в польській традиції – кум, хриціона маті – це кума. Кум і кума – куми.

Кумою за традицією не могла бути вагітна жінка. Ще й досі існує переконання, що не можна відмовлятися, коли просять у куми; що краще, щоб першим хресним жінки був хлопчик; а також – що нежонатий кум і незаміжня кума не повинні з собою одружуватися.

Обов'язком куми було приготувати до хрещення хриціуонку:

Кума несла хриціуонку. То кусок матерії бив. Як батюшка христит, хриціуонка мусіла бити, пудкладаї єї. Колись може пошис тоє дітя што з єї. Я ще дівчиною була, в Ягудніку жила, то з хриціуонкі блязку пошила.

Акт хрещення відбувався за літургичними правилами. Мати не брала в ньому участі. Лише останнім часом, головню в містах, коли батюшка хрестить дитину в церкві, присутня при цьому також мати.

З XIV ст. поширювалися на Підляшші християнські імена, при чому їхній народний варіант значущо відрізнявся від варіанту церковного. Щойно в останніх десятиліттях дітей називають іменами, які чужі народній традиції українського населення Підляшшя.

Останнім елементом хрестинних обрядів була бесіда. Окрім бабки, кумів, батьків дитини, брали в ній участь лише заміжні жінки та одружені чоловіки: *Несут же жє кубасу, неслі перожєкі, пляцкув напекут і цукром посип'ют, і олійом окрашат, і несут горієлку, а лахманцюов то ніє, не било.*

Співалося тоді пісні, якими звеличувалось немовля, бабку, матір, батька дитини, кумів. Проте цих пісень небагато. Натомість найпопулярніші в українському фольклорі, у тому числі й на Підляшші, – жартівливі твори, особливо, що стосуються кумів:

Пушов кум до куми
Позичаті борони
Кума ногу пудняла
Ото твоя борона

Існує ще декілька варіантів тої мало пристойної пісні. На думку дослідників подібні твори могли з'явитися, коли поняття «кум» та «кума» втратили ореол сакральності. У хрестинних піснях, до речі, чи не найбільше сексуальних натяків з-посеред усіх жанрів обрядового фольклору.

Популярною на Підляшші була й пісня:

Ой куме куме добра горієлка
Будемо піті до понеділка
Од понеділка аж до увтуорка
Ой куме куме добра горієлка

У дальшій частині перераховується усі чергові дні тижня. Пісня вказує, що властиво завжди добрий час похмелитися. Оскільки на хрестинах пили немало, то й популярні були такі ж приспівки, які співалися й на весіллі («Ой, випіла, вихіліла...», «Ой, випіті то то я...» та інші).

З хрестинним обрядом в регіоні пов'язана також популярна по всій українській території пісня «Чи я тобі не казала, чи не говорила».

Обрядом характерним для підляських хрестин була т.зв. каша. Цей святковий ритуал сягає своїм корінням

язичницьких часів, коли *бабиною кашею* сім'я новонародженої дитини прощала бабку, яка оставалася у хаті повиштуху сорок днів після пологів з метою звершення ритуалів очищення себе, молоді матері та немовлята. Взагалі пшенична чи ячмінна каша (кутя) була для слов'ян ритуальною стравою, яку використовували також в інших сімейних обрядах, м.ін. у весільному – на Підляшші нею завершували весільну бесіду в неділю у молоді (Прослі каши нема паши – говорили хоча б у Курашеві).

Каша у весільному обряді виступає як символ щасливого одруження і плодючості. Дослідники звертають увагу на те, що саме терміном каша в давнину позначався весільний обряд взагалі. У хрестинному ритуалі каша (кутя) була жертвою духам та символізувала продовження роду. Вона пов'язана також з похоронними та поминальними звичаями (По покойніках все треба, щоб куця била. І в церкві куця, щоб била і навіть, як умре, то як сядают за стуол, то по ложечці кутіє каждому дают – пояснювала мені бабуся).

На Підляшші в давнину кашу готувала кума. Посередині неї в глиняній мисці робила дірку, а її береги прикрашувала квітами. З часом замість каші в миску почали класти солодоші, проте обряд надалі звався кашою.

З мискою кум і кума сідали під образами. По черзі підходили до них гості. Співалося тоді:

Ой чий то город негороджани
Сребром золотом неосаджани
Ой ідем пуйдем огородімо
Сребром золотом ми осадімо

Популярний також інший варіант:

Ой чия дирка негороджана
Сребром золотом неосаджана
Ой ідем пуйдем огородімо
Сребром золотом ми осадімо
(Василь Максим'юк, Збуч)

Щоб загородити город або дірку, всі гості по черзі давали гроші, за що отримували трохи каші, а в більш сучасні часи – цукерки та квітку. Коли миска була вже порожня, розбивали її на щастя. Побиттям миски завершувався також язичницький обряд *бабиної каші*. (Далі буде)

Людмила ЛАБОВИЧ

Земля на українському обрії (З матеріалів до краєзнавчого словника)

Т.зв. Східна стіна Польщі, хоч вона не особливо може похвалитися добробутом загалу її мешканців, все ж таки багата – свіжим повітрям Зелених легень, та т.зв. багатством пограниччя (може це трохи іронічно звучало, але що ж...). Більшість тутешнього „багатства пограниччя” виникла завдяки українському населенню, яке в 1940 роках нараховувало тут близько 700 тис. осіб. Хоч у переважній більшості українці були виселені на схід та захід (окрім „формальних білорусів” з Більського повіту), все ж залишилися по них численні пам’ятки:

церкви й каплички, хати й будинки суспільно-культурних установ, пропам’ятні хрести. Якщо взяти до уваги сучасний територіальний поділ Польщі, то показується, що простір, на якому знаходяться автохтонні українські культурні пам’ятки, обіймає 41 повіт (у тому числі в 20-х всю територію цієї адміністративної одиниці, або її більшість). Цим разом пропонуємо загальний огляд цієї території, в якій культурний ландшафт вписані плоди праці численних українських поколінь.

Між бистрим Попрадом та Біловезькими борами

Одним із питань, яке постало перед українцями в процесі їхнього формування в модерну націю, було окреслення меж національної території – тобто „української землі” в межах Російської імперії та Австро-Угорської монархії, яка повинна стати політичним суб’єктом – Україною (якщо не самостійною, то принаймні автономною). Чи не першим українським національним діячем, який взявся нарисувати її загальну карту, був Михайло Драгоманов, який у „Передньому слові” до альманаху „Громада” (1878 р.)

писав: „Українська земля – там, де живуть такі самі мужики, як на колишній козацькій Україні по Дніпру (...) в тій межі, котру читач наш сам собі може навести на карті по тих місцях, що перелічимо далі. Хай почне він на заході сонця трошки на південь від Білостока в Гродненській губ. в Російській імперії і трошки на схід сонця од Седльця в Царстві Польським і веде межу через Красностав, Янів, Крешиів в тому Царстві, а далі в Цісарщині через Ярослав на захід Дубецька, Сянока, а звідти трохи не під самий Старий

Сандеч, а од того через гори Бескиди (Карпати)...”. Північну межу на цікавому для нас просторі М. Драгоманов проводить „мало наскрізь р. Прип’ятю до Пінського в Мінській губернії, а далі через Пружани в Гродн[енській] губ. під Білосток”.

Більш детально, називаючи етнографічні, історичні та географічні регіони, описав західне пограниччя український географ Степан Рудницький (уродженець Перемишля), автор публікації „Чому ми хочемо Самостійної України”, виданої Союзом Визволення Ук-

Церква св. Онуфрія у лемківському селі Вислок, у якому в листопаді 1918 р. організована була Українська Народна Рада Сяніцького повіту

раїни в 1916 році. За його словами український простір простягається „від бистої річки Попраду і болотяного Вепру..., від темних борів Біловезької пущі..., від бездонних болот Полісся (...). Є в Карпатських горах загорена Лемківщина, бідна Бойківщина і бадьора, хоч придавлена тепер, Гуцульщина; є під Карпатами багате на сіль і нафту Підгір'я, де лежать старі українські княжі городи Перемишль і Галич; є Розточчя зі славним Львовом, нещасна Холмщина з Холмом; є лісове Підляшшя з кріпким Берестям, є болотяне Полісся з Пинськом і Мозирем...”.

Отже маємо тут представлений комплексний та повний образ західних рубежів простору заселеного українцями – від лемківського Бескиду по північнопідляську Біловезьку пущу, який був не лише чітким, але й загально визнаним також нашими сусідами – поляками та білорусами. Згодом бачимо однак намагання змінити та зафальшувати образ реальної ситуації – у 1920-1930-х роках через поборювання українського національного руху в тодішньому Краківському, Львівському і Люблинському воєводствах та заперечування присутності етнічних українців у Білостоцькому і Поліському воєводствах, а в 1944-1947 роках почерез насильні виселення (у 1944-1946 роках паралельно до виселення в Польщу поляків, які проживали на схід від нового польсько-радянського кордону).

Зараз українська етноісторична територія в межах Польщі, яка простягається смугою широкою від кількох до кількадесяти кілометрів повздовж кордону зі Словаччиною, Україною та Білоруссю, поділена поміж п'ять воєводств – Підкарпатське, Малопольське, Люблинське, Підляське, а навіть Мазовецьке, та більш як сорок повітів. Хоч цей адміністративний поділ, сформований протягом 1919-1999 років, має деяке історичне підґрунтя, межі воєводств та повітів рідко де збігаються зі своїми давнішими аналогами, а тим паче розходяться як із межами поміж окремими регіональними групами українського етносу, так і поміж колишніми давньоукраїнськими (руськими) князівствами.

Зараз у загальній свідомості українців проживаючих у Польщі побутує ділення цієї території, яку окреслюють як Рідні землі (в опозиції до Чужини, на котру українці були в 1947 році насильно викинуті акцією „Вісла”), на чотири регіони: Лемківщину, Надсяння, Холмщину та Підляшшя. Є це поділ у великій мірі гібридний, адже на його формування мали в деяких випадках вплив передусім етнографічні і мовні фактори, в інших – історичні.

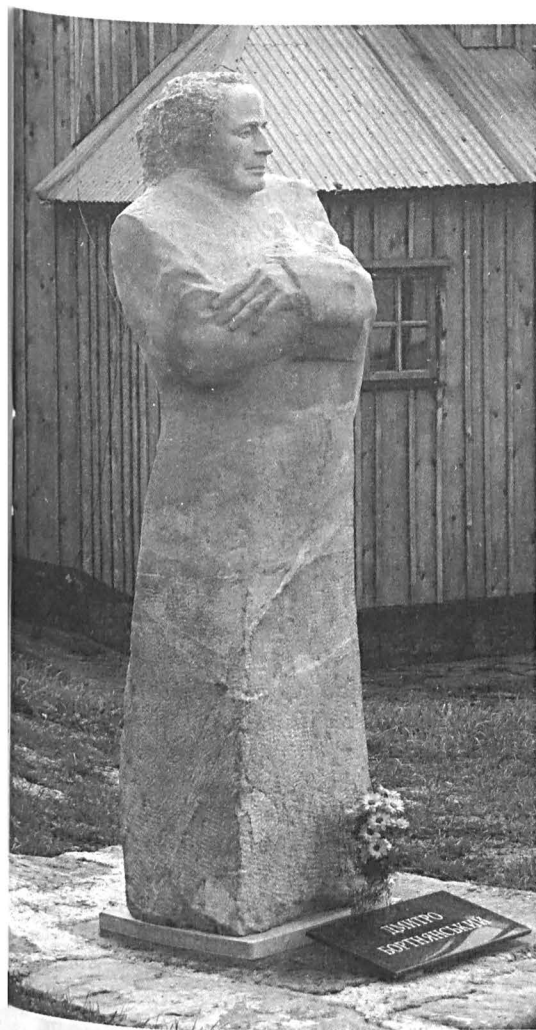
Етнографічний та мовний фактори є вирішальними у випадку визначення окремим регіоном Лемківщини, тобто „Краю Лемків”, якого західна частина взагалі виходить поза межі давньоукраїнської політичної території, підпо-

рядкованої спочатку Києву, згодом Перемишлеві та Галичеві. На території Польщі ця найзахідніша частина українського етнічного простору в Карпатах, нині повздовж розрізаного польсько-словацьким державним кордоном, починається чотирма селами по-сусідськи з містечком Шавниця (від найбільшого із них, Шляхтової, у польській етнографії прийнялося назвати цей клаптик Шляхтовською Руссю). Далі на схід – смугою сіл розташованих у гірських долинах – простягається вона від правобережжя Попраду до берегів Ослави. До лемків зараховується також анклав із кільканадцяти сіл північніше Коросна (саме звідти походив один із найвідоміших лемківських поетів Іван Русенко). За сьогодинішнім адміністративним поділом ця територія входить до складу Новоторзького, Новосянчівського і Горлицького повітів у Малопольському воєводстві та Ясельського, Короснянського, Стрижівського і Сяніцького повітів у Підкарпатському воєводстві.

Натомість окреслення Надсяння охоплює приналежну нині Польщі територію колишнього Перемиського князівства (окрім етнографічної Лемківщини), розташовану переважно над

Пам'ятний знак на ватряному полі у Ждині

Пам'ятник найвизначнішому українському композиторові церковної музики Дмитрові Бортнянському у Бортному – рідному селі його батька. Вгорі: Народний дім у Лежайську. Внизу: Будинок Товариства „Просвіта” у Сяноці

течією Сяну, який має тут своє джерело (біля села Сянки, практично на сьогоднішньому українсько-польському кордоні) та – декілька разів змінюючи напрям – перепливає через Лісько, Сянік, Перемишль, Ярослав і неподалік Лежайська. Північною межею Надсяння є кордон півавстрійської Галичини (у 1809-1918 роках), який у міжвоєнному періоді трансформувався в межу Львівського і Люблинського воєводств. За сьогоднішнім адміністративним поділом ця територія входить до складу Підкарпатського воєводства (Перемиський, Бещадський, Ліський, Сяніцький, Березівський, Ряшівський, Переворський, Ланцюцький, Ніжанський, Лежайський, Ярославський, Любачівський повіти), але її невеликий північно-східний клаптик опинився також у Люблинському воєводстві (у Томашівському та Грубешівському повітах).

У так визначеному Надсянні проживають не лише „власитиві надсянці”, зі своїм окремим надсянським говором, який охоплює також південний краєць „холмського” Білгорайського повіту (до

річки Танви), та неглибоко входить у межі Львівської області, але й інші етнографічні групи з окремими говорами. На півдні – у Бещадському та Ліському повітах, це „верховинці” бойки, яких основний етнографічний масив розташований у Львівській та Івано-Франківській областях. На північному сході втискаються ще носії наддністрянських (інакше опільських) говорів (займають верхів'я Дністра по Збруч), але ареал їхнього розповсюдження тут невеликий – охоплює лише околицю Чесанова, Горинця, Верхрати, Белжця та Любичі-Королівської, отже суміжжя Любачівського і Томашівського повітів.

Як бачимо, з точки зору мовознавця межа поміж Надсянням та Холмщиною, поведена за колишнім австрійсько-російським державним кордоном, є штучною. Все ж із точки зору історика та мистецтвознавця має вона оправдання, адже внаслідок виникнення цього кордону в 1809 році, українці Надсяння і Надбужжя, які протягом минулих сторіч жили спільним життям в одному державному організмі, опинилися в зовсім різних суспільно-політичних обставинах. Запліднювало це не лише набагато гіршими умовами для процесу формування національної свідомості серед українців „підросійської” Холмщини, але й частинною втратою самої демографічної бази українства, адже на практиці перехід чималої частини колишніх греко-уніатів у ряди римо-католиків вивів їх поза русло процесу українського націєтворення. Візуальним слідом цього розрізнення є сакральна архітектура кінця XIX – початку XX ст., адже оскільки в Надсянні, як і у всій Галичині, у цій добі заміною народному будівництву стають проекти українських архітекторів, зокрема Василя Нагірного та його послідовників, то на Холмщині та інших землях у складі Російської імперії з'являється архітекту-

Побудована за кошти української громадськості школа ім.Маркіяна Шашкевича у Перемишлі, яка минулого року відзначала перше 100-річчя свого існування

ра, яка мала бути однією із форм утвердження „російського духу”. У 1920-1930 роках цей колишній, т.зв. сокальський, кордон став одним із елементів „політики регіоналізації”, яку вів польський уряд у відношенні до українців, що проявилось м.ін. – у 1929 і 1938 роках – двома плановими акціями нищення православних храмів у холмській та південнопідляській частині Люблинського воєводства.

Свій ранг окремого регіону Холмщина завдячує передусім князеві Данилові Романовичеві, хоч-бо побудований ним город Холм відносно швидко підупав, зберіг він роль місцевого центру,

передусім релігійного, адже в XIX ст. Холмська єпархія охопила все українське населення на лівобережжі Бугу. Саме на цю історично-релігійну традицію Холма спиралася російська адміністрація, організуючи тут у 1860-х роках свій освітній центр, а згодом і окрему Холмську губернію, внаслідок чого окреслення „Холмщина” стали у 1910-х роках відносити не лише до території, котра до 1795 р. входила в склад Холмської землі Руського воєводства, але й всього лівобережжя Бугу, отже й до південної частини Підляшшя. Таке широке розуміння меж Холмщини можна зустріти також в українських публіка-

ціях та документах доби Визвольних Змагань. Все ж, як історична межа Холмської землі, так і мовна межа між волинськими говірками, якими послуговувався загаль українців-холмщан, та підляським різновидом української мови проходили південніше міста Володави. Отже за сучасним адміністративним поділом до Холмщини, якщо за її південну межу взяти колишній австрійський кордон, можна зарахувати місцевості розташовані в Ніжанському повіті Підкарпатського воєводства, та в десяти повітах Люблинського воєводства: Білгорайському, Томашівському, Янівському, Замістському, Грубешівському, Красноставському, Холмському, Ленчянському, Любартівському, Володавському і Парчівському.

Через останні з перерахованих повітів переходить уже межа між Холмщиною та Підляшшям, котру можна провести як за історичним, так і мовним принципом. На захід від Бугу межа Холмської та Берестейської земель, яка в другій половині XIV – кінці XVIII століть була водночас кордоном поміж Великим князівством Литовським та Польською короною, спиралася об течію річок Володавки та Пивонії, отже за таким принципом Холмщина простягається аж під саму Володаву. Натомість якщо за основу розмежування взяти мовний принцип, то характерні для Підляшшя північноукраїнські говірки сягають трохи далі на південь.

Само ж Підляшшя, із огляду на проведення в 1795 р. політичних кордонів по Бугові (спочатку Австрії з Прусією та Росією, згодом між автономним Королівством Польським та Росією), розпалося на дві частини – південну, яка розділила долю Холмщини, та північну, яку перед 1915 роком обминули пертурбації пов’язані із ліквідацією церковної унії, а в 1940-х насильні виселення. Практично не було тут також забирання церков римокатоликами та їх нищення державною адміністрацією. Хоч-бо польська влада дозволила відновити лише біля 25% парафій, які діяли до 1915 р., інші церкви переважно отримали статус філій, та під час Другої світової війни парафіяльна мережа була відновлена й зберігається та розбудовується, зокрема у містах, по сьогоднішній день.

Зараз ця північна частина Підляського регіону входить до складу Підляського воєводства (у 1919-1998 роках Білостоцького) й простір з етнічно ук-

Загальний огляд української етно-історичної території за сучасним адміністративним діленням на повіти

Підляське воєводство (центр Білосток)

1. Більський – більшість території
2. Гайнівський – більшість території
3. Сім'ятицький – більшість території
4. Білостоцький – окремі місцевості
5. Високомазовецький – окремі місцевості

Мазовецьке воєводство (Варшава)

6. Лосицький – вся територія
7. Соколівський – більшість території
8. Сідлецький – частина території
9. Венгрівський – окремі місцевості

Люблинське воєводство – (Люблин)

10. Білопідляський – вся територія
11. Радинський – більшість території
12. Луківський – окремі місцевості
13. Володавський – вся територія
14. Парчівський – більшість території
15. Любартівський – окремі місцевості
16. Ленчнський – частина території
17. Холмський – вся територія
18. Красноставський – більшість території
19. Замістський – більшість території
20. Грубешівський – вся територія
21. Томашівський – вся територія
22. Білгорайський – частина території
23. Янівський (Янів-Люблинський) – окремі місцевості

Підкарпатське воєводство (Ряшів)

24. Ніжанський – окремі місцевості
25. Лежайський – частина території
26. Любачівський – вся територія
27. Переворський – частина території
28. Ланцутський – окремі місцевості
29. Ярославський – вся територія
30. Ряшівський – окремі місцевості
31. Стрижівський – окремі місцевості
32. Ясельський – частина території
33. Короснянський – частина території
34. Березівський – частина території
35. Перемиский – вся територія
36. Сяніцький – вся територія
37. Ліський – вся територія
38. Бішадський – вся територія

Малопольське воєводство (Краків)

39. Новоторзький – окремі місцевості
40. Новосанчівський – частина території
41. Горлицький – частина території

Церкви у Шебрешині та Люблині – найстарші храми Люблинсько-Холмської єпархії

райським населенням охоплює більшість Гайнівського повіту, східні частини Більського та Сім'ятицького повітів, а також південний клаптик Білостоцького (окремі місцевості з українськими пам'ятками є ще у Високомазовецькому повіті). Загалом на цій території проживає нині біля 100-110 тис. етнічно українського населення – біля 70 тис. на етномовній території над Бугом і Нарвою та біля 30-40 тис. у Білостоці. Натомість Південне Підляшся опинилося у двох воєводствах – більшість у Люблинському (Білопідляський, Володавський, Парчівський, Радинський повіти), а менша частина у Мазовецькому (Лосицький, Соколівський, Сідлецький та Венгрівський повіти).

Звісно, у так описаний простір входить як територія, котра до 1940-х років була суцільно заселена українцями, так і місцевості, у випадку яких про присутність там у минулому українського населення засвідчують лише історичні й культурні пам'ятки (часто вже тільки в музеях), або просто документальні згадки. Українські сліди можна знайти також у суміжних із зоною українського сільського заселення чисто польських міських осередках, які були адміністративними, економічними або культурними центрами і через це притягали українське населення, яке в них часто створювало чималі колонії з окремим парафіями.

Ще в середньовіччі таким визначним осередком став Люблин, у якому навіть розміщувався один з деканальних центрів Холмської єпархії (зараз тут адміністративний центр православної Холмсько-Люблинської єпархії), а можливо що й надвіслянський Казимир Долішній, хоч про існування тут у минулому церкви засвідчує вже тільки дароване їй Євангеліє, писане почерком XV ст. У XIX ст. українська колонія почала формуватися в Кракові – до її складу входили як наукові працівники та студенти Ягеллонського університету, так і колишні солдати австрійської армії, які дослужившись унтер-офіцерських рангів могли після демобілізації отримати посади в державній службі (найяскравішими представниками цього краківського середовища були філолог і письменник Богдан Лепкий та померлий на початку 2011 року маляр-іконописець Юрій Новосільський).

До Кракова прибували українці із всієї Галичини, натомість менші осередки приваблювали шукаючих науки та заробітку із безпосереднього сусідства. У випадку Лемківщини таким

„Лемківська вуличка” у Музеї народного будівництва в Сяноці

польським містом, яке стало також осередком української національно-культурної активності, був Новий Санч. У Новому Санчі вже на початку XX ст. діяли дві бурси для лемківської молоді, котра вчилася в місцевих школах, філія „Просвіти” та кредитовий кооператив „Лемківський банк”, а 1911 року була організована також греко-католицька парафія. Видавався тут навіть двотижневик „Підгірський дзвін”. Менше значення мали Горлиці, з „Руською бурсою” для молоді, та Ясло, у якому 1903

року організована була філія „Просвіти”. У післявоєнному періоді такого типу міським осередком, який натуральним чином притягав населення із недалекої до нього української етнічної території, став Білосток – центр Підляського воєводства, у якому зараз проживає кількадесят тисяч осіб з українським корінням – народжених у селях та містах поміж Бугом і Нарвою та їхніх нащадків.

У цих-же осередках, свого роду сателітах української демографічної зони, розташовується чимало наукових установ, передусім музейних, які мають у своїх фондах багаті колекції українських пам’яток. Тут треба передусім назвати скансен (музей просто неба) у цьому ж таки Новому Санчі, з великим лемківським сектором, музей у Ланцуті, з величезною збіркою українських ікон із Лемківщини й Надсяння, римо-католицький дієцезіальний музей у Сідльцях, який зібрав також чималу кількість пам’яток з церков Південного Підляшшя, котрі були в міжвоєнному періоді перебрані римо-католиками (як „післяуніатське майно”). По-суті українці можна знайти майже в кожному музеї чи архіві п’яти раніше перерахованих воєводств, у тому числі й у столичній Варшаві, з її центральними науковими установами, архівами та бібліотеками. Українська спадщина, яка там зберігається, варта уваги й обговорення на рівних правах із пам’ятками, які надалі можемо віднайти на місцях, в яких вони виникали – від бистрого Пограду аж по дрімучі Біловезькі бори.

Кільце імені Київського митрополита Петра Могили в Люблині

Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора статті

Skazany za... hektary?!

(Sprawa psalmisty z Kolechowiec Daniła Dziadki)

Daniel Dziadko był synem Ignacego, pochodził z Kolechowiec, gdzie pełnił funkcję psalmisty miejscowej parafii prawosławnej. Podczas burzenia kolechowieckiej cerkwi w 1938 r. robił wszystko, by uratować jak najwięcej z jej wyposażenia. Należał do jednych z najbogatszych gospodarzy. Posiadał gospodarstwo rolne o powierzchni 30 morgów oraz 3 domy mieszkalne, był także właścicielem sklepu spożywczego (wg innych był to dawny żydowski sklep Barbanela z materiałami metalowymi). Miał żonę Olgę oraz trójkę dzieci, córkę Kławię oraz synów Piotra i Rościława.

W domu Daniła Dziadki przed wojną mieszkała polska nauczycielka, która wyrażała się o nim w superlatywach. Twierdziła, że był gościnny, rozmowny i lubił dzieci. W czasie wojny mieszkał u niego inny nauczyciel, także Polak Andrzej Tolo (były kierownik szkoły w Samokłeskach), który miał „zadarte” z Niemcami, o czym Dziadko wiedział, jednak do swego domownika odnosił się bez zarzutu i nauczyciela nie wydał. Ponadto Dziadko ukrywał w swoim obejściu zbiegłego z niewoli żołnierza Armii Czerwonej.

Jak na ukraińskiego szowinistę i zajądłego wroga tego co polskie (co nadal mu się zarzuca) było to dosyć dziwne zachowanie. Rodzony brat D. Dziadki, Konstanty, zginął w partyzantce, drugi brat Władysław znalazł się w Wojsku Polskim i przeszedł cały szlak bojowy z Lubelszczyzny do Berlina. Na rogatek stolicy Rzeczy została ranny, gdy się wykurował i wrócił do Kolechowiec, jego rodziny już we wsi nie było, „wyjechała” na Ukrainę (ZSRR), więc podążył za nimi. Podobnie na Ukrainę ze swoją rodziną wyjechał kolejny z braci Dziadków, Teofil oraz żona Daniła, Olga Dziadko z dziećmi.

Oskarżenie i wyrok

W Polsce pozostał tylko psalmista Daniło. Pozostał nie z własnej woli. W 1944 r. został aresztowany (tytułem aresztu prewencyjnego). Oskarżono go o kolaborację z Niemcami i o sporządzenie listy Polaków wytypowanych do eksterminacji. Został osadzony na lubelskim Zamku i osądzony. Wyrokiem Sądu Okręgowego w

Kolechowiec. Wspólne zdjęcie ze swoim kapłanem przed stojącą jeszcze cerkwią. Trzeci od prawej siedzi psalmista Danił Dziadko

Lublinie z dnia 26 kwietnia 1947 roku z art. 1 pkt. 2 Ustawy z dnia 31 sierpnia 1944 r. w brzmieniu jednolitym Dekretu z dnia 11.XII.1946 roku skazano go na karę śmierci. Wyrok ten został oparty na zeznaniach świadków, zamieszkałych w Kolechowiecach lub stąd pochodzących i będących wyłącznie wyznania rzymskokatolickiego. Podczas procesu obrońca prosił o umożliwienie zeznań dla około 18 świadków, którzy mogli zaświadczyć „na okoliczność niewinności oskarżonego”, niestety sąd zgodził się na wysłuchanie zeznań tylko paru z nich, pozostałych uznał za zbędnych.

Jak się okazało, głównym świadkiem oskarżenia był Franciszek Gruszczyk, który w toku śledztwa i na rozprawie zmieniał swoje zeznania – co dowodzi, że mógł zeznawać tendencyjnie. Początkowo będąc przesłuchiwanym przez prokuratora z całą stanowczością stwierdził: „nie widziałem listy Polaków wydanych w ręce niemieckiego Gestapo z podpisem skazanego Dziadko, a tylko słyszałem o istnieniu takiej listy od innych osób” (karta 69 akt). Natomiast w trakcie rozprawy w dniu 26 IV 1947 r. stwierdził „że widział naocznie listę”. Niestety pytania Sądu i Prokuratora, dlaczego tak radykalnie zmienił zeznanie, nie było.

Wyjaśnienie takiego postępowania może stanowić oświadczenie świadka obrony Łobaczewskiej, która po skazaniu D. Dziadki twierdziła, że przed rozprawą, będąc w poczekalni Sądu, słyszała jak świadkowie oskarżenia uzgadniali zeznania. Ponadto sąd nie wziął pod uwagę faktu, że zeznania Gruszczyka mogą być tendencyjne, gdyż z „nieznanego tytułu” zawładnął on majątkiem oskarżonego i przejął należące do niego 15 ha ziemi z 2 domami (jeden wybudowany tuż przed wybuchem wojny w 1939 r.) w Kolechowiecach.

Walka o łaskę

Mając zasądzony najwyższy wymiar kary, Daniło Dziadko oczekiwał na Zamku swego przeznaczenia. Losem skazanego zainteresowały się osoby życzliwe, głównie Włodzimierz Kowalewski, właściciel „Biura pisania podań”, które mieściło się w Lublinie przy ulicy Krakowskie Przedmieście 66, także inni, nie wszyscy znani dziś z nazwiska ludzie dobrej woli, oraz dziekan prawosławny okręgu lubelskiego ks. Aleksy Baranow. Tuż po wyroku świadek obrony Tekla Szostak w celu zebrania materiału o skazanym jeździła do Kolechowiec, tam jednak wyraźnie została ostrzeżona, by jak najprędzej ze wsi wyjechała, gdyż czas i miejsce są niebezpieczne.

Z prośbą o ułaskawienie zwrócił się do Bolesława Bieruta 80-letni archiprezbiter o. Jan Lewczuk, proboszcz parafii prawosławnej w Chełmie. Wydał on bardzo dobrą opinię o skazanym, jednocześnie wykluczył go jako zbrodniarza, stwierdził, że miał dobry stosunek do ludności polskiej. Z wnioskiem o ułaskawienie wystąpił obrońca skazanego adwokat Bojanowski. Na skutek podjętych przez W. Kowalewskiego działań, 26.09.1947 r. dziesięciu mieszkańców Lublina narodowości polskiej i rosyjskiej zwróciło się z prośbą do „Obywatela Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bolesława Bieruta” o ułaskawienie Daniela Dziadki. 7 października 1947 r. akta sprawy zostały przekazane przez Sąd Okręgowy w Lublinie do Ministerstwa Sprawiedliwości Nadzór Sądowy. 12.10.1947 r. W. Kowalewski zwrócił się z prośbą o interwencję do Jego Ekscelencji Metropolity Kościoła Prawosławnego w Polsce abp Tymoteusza. W swoim piśmie do Metropolity podkreślił, że: „skazany przebywa dotychczas w więzieniu, żona i dzieci zostali przymusowo wywiezieni na teren ZSRR w 1945 r. Bliskich zastępują ludzie obcy dobrej woli”. Wskazał na nieprawidłowości procesowe i podkreślił, że złożono już trzy podania o łaskę. 12.10.1947 r. Metropolita wystąpił z prośbą o ułaskawienie skazanego na śmierć Daniela Dziadki. „Skazany jest osamotniony... w Polsce nie pozostał nikt z krewnych ani z bliskich i dlatego Kościół Prawosławny, którego skazany jest członkiem, zastępuje mu najbliższą rodzinę” – argumentował Arcybiskup.

Starania W. Kowalewskiego doprowadziły również do tego, że w dniu 13.10.1947 r. „w imieniu miłosierdzia chrześcijańskiego” wniosek skorzystania „z przysługującego Mu prawa łaski w stosunku do skazanego na śmierć Daniela Dziadko” skierował do Bolesława Bieruta Warszawski Konsystorz Prawosławny, a ks. abp Tymoteusz osobiście złożył go w Ministerstwie Sprawiedliwości. Starania osób dobrej woli i duchowieństwa odniosły skutek, gdyż uratowały Daniła Dziadkę od wykonania na nim zasądzonego wyroku. Śmierć zamieniono mu na dożywocie.

W polskich więzieniach

Przeniesiony został do więzienia w Sztumie i stamtąd podjął starania o wznowienie procesu. W styczniu 1948 r. zwrócił się z prośbą o pomoc do abp Tymoteusza, prosząc Ekscelencję o wystąpienie w jego sprawie do Prezesa Sądu Okręgowego

Na gitarze gra Danił Dziadko, stoi jego żona Olga Dziadko

go w Lublinie. Prośbę tę 10 stycznia naczelnik więzienia w Sztumie przesłał do Metropolity na ul. Zygmuntowską 13 w Warszawie, jednocześnie poinformował, że Dziadko odbywa karę w podległym mu więzieniu.

Z początkiem roku 1948 r. rozpoczął się kolejny akt dramatu, czyli walka o wydobranie D. Dziadki z więzienia. W męża sprawie zwróciła się do Prezydenta RP żona skazanego, Olga Dziadko, która przysłała z Dniepropietrowska podanie o dalsze ułaskawienie, podanie pisane było w języku rosyjskim. Sąd jednak tego podania nie przekazał „Panu Prezydentowi Rzeczypospolitej”. W tym czasie wznowienie procesu nie było jednak możliwe, gdyż prokuratura dalej prowadziła przesłuchania wśród wywiezionych do woj. szczecińskiego, w celu wyjaśnienia zeznań Gruszczyka, przeciw któremu wszczęto śledztwo. Ostatecznie prośbę Olgi Dziadko dołączono do akt sprawy karnej Sądu Okręgowego w Lublinie.

Z pomocą przyszedł Warszawski Konsystorz Prawosławny, który zwrócił się do Ministerstwa Sprawiedliwości, by spowodowało przekazanie tej prośby Prezydentowi RP. Dnia 04.04.1948 r. grupa autentycznie życzliwych osób wystosowała pismo do Bolesława Bieruta o całkowite ułaskawienie Daniela Dziadki. Wspomniano w nim, że „żona i dzieci byli pozbawieni możliwości zorganizować obronę męża i ojca, ulżyć mu w więzieniu, przesłać paczkę żywnościową, to wszystko uczynili ludzie obcy, ludzie dobrej woli, którzy dobrze znali skazanego na tak ciężką karę i nie mogą uwierzyć, żeby orzeczone kara była współmierna z dokonany przestępstwem. (...) Jak wynika z treści przewodu sądowego, wszyscy świadkowie pochodzący z terenu powiatu włodawskiego twierdzili o złej woli skazanego, o jego rzekomych nastawieniach przeciwko ludności polskiej, lecz nikt żadnych konkretnych faktów nie przedstawił, a tylko świadek Gruszczyk zeznał na przewodzie sądowym,

że naocznie widział listę Polaków z podpisem skazanego Dziadko rzekomo w rękach żandarma niemieckiego. Tenże świadek Gruszczyk na dochodzeniu śledczym zeznał, że takiej listy nie widział, a tylko słyszał o istnieniu takiej listy od innych osób”. Następnie we wspomnianym piśmie stwierdzono, że Daniel Dziadko „był to człowiek szlachetny, uczynny, niejednokrotnie przechowywał u siebie Polaków, ściganych przez Niemców w czasie okupacji niemieckiej w pamiętnych latach 1939-1945, był człowiekiem dobrej woli”. Lecz był otoczony wrogami, którzy zazdrościli mu zamożności. Starania podjęte w 1948 r. nie odniosły skutku. Danił Dziadko nadal odbywał karę dożywotniego więzienia w polskich więzieniach.

Starania ks. dziekana Baranowa

Siedem lat później 09.03.1955 r. dziekan prawosławny okręgu lubelskiego zwrócił się do Jego Eminencji Wielce Błogosławionego Makarego Metropolity Warszawskiego i Całej Polski. M.in. informował, iż: „Daniel Dziadko, syn Ignacego – został skazany wyrokiem b. Sądu Okręgowego, Wydz. I-Karny w Lublinie z dnia 26.IV 1947 r. Nr sprawy 1-K.nieb.114/47 – na karę dożywotniego więzienia, którą odbywa już 11 rok w więzieniu karnym Potulice k/Bydgoszczy”. Przypominał nieprawidłowości procesu opartego na zmiennych zeznaniach Gruszczyka. Zaznaczył, że Gruszczyk, będąc faktycznie głównym świadkiem oskarżenia, w trakcie zeznań był już w posiadaniu majątku pozostałego po oskarżonym. Ksiądz Dziekan uznał, że to wciąż rzuca cień na jego zeznanie. Dalej stwierdził: „jeśli na liście, o której mówi świadek Gruszczyk Franciszek, rzeczywiście figurowało nazwisko „Dziadko”, to nie o to chodziło w 1947 r. Wówczas jeden wyraz „Ukrainiec”, jakim był i Daniel Dziadko – równoznaczne już było z wyrokiem śmierci... Skazany Daniel Dziadko ma 70 lat, jest człowiekiem starym. W więzieniu oślepl prawie zupełnie. Jest schorowanym staruszkiem - niezdatnym już do życia” – kontynuował.

Następnie dziekan Baranow zwrócił się do Metropolity Makarego z dramatyczną prośbą: „W związku z powyższym jako dziekan powierzonego przez Waszą Eminencję Okręgu Lubelskiego, na którym pracował oskarżony jako psalmista naszej Cerkwi Prawosławnej i ze względu na to, że skazany Daniel Dziadko odcierpiał już 10 lat ciężkiego więzienia... synownie proszę Waszą Eminencję o łaskę dla Daniela

Dziadko, proszę o rękę pomocy ginącemu, błagam o wysoką interwencję Waszej Eminencji przed Generalnym Prokuratorem, o uznanie odbytej przez Daniela Dziadko kary za wystarczającą, o darowanie kary pozostałej i zwolnienie go z więzienia”.

Wolność

Tym razem starania władz Kościoła Prawosławnego odniosły skutek i Daniel Dziadko opuścił więzienne mury. Zamieszkał przy parafii prawosławnej w Lublinie. Otoczony opieką ludzi życzliwych odzyskał siły, jednak na jedno oko oślepl całkowicie. Rozpoczął starania o połączenie się z rodziną na Ukrainie, co też nastąpiło. Jego synowie ukończyli studia, jeden został lekarzem, a drugi inżynierem. Daniel Dziadko dorabiał, grając na różnych uroczystościach. Był muzykalny, grał na wielu instrumentach, w okresie kolechowskim prowadził chór cerkiewny. Jednak pełnej rehabilitacji nigdy nie było.

W świadomości mieszkańców swej rodzinnej wsi nadal postrzegany jest jako ten, który niejednego miejscowego katolika wydał w ręce niemieckie i ta opinia przechodzi na następne pokolenia. Uważa się, że w ten okrutny sposób mścił się na mieszkańcach Kolechowic za zburzenie cerkwi.

Taki osąd jest wygodny, gdyż usprawiedliwia reakcję osób, które znały Daniela Dziadkę, a które odmówiły złożenia podpisów pod społeczną petycją w sprawie o jego ulaskawienie. Niektórzy, szczególnie ci o rodowodzie prawosławnym, swą bierność i odmowę złożenia podpisu usprawiedliwiają, argumentując bzdurmiem, że Danił Dziadko był jednym z współorganizatorów rozbiórki cerkwi. Bardziej przekonuje to, że po prostu bano się złożyć podpis pod petycją, gdzie chodziło o uratowanie Ukraińca. Obawiano się bowiem represji. Nawet gdyby był to nie Danił Dziadko, a Jezus Chrystus – jako Ukraińiec – też by takiej petycji nie podpisał.

Pytanie do śp. kierownika Augustyna Respondka

Kierownik polskiej szkoły w Kolechowicach z okresu okupacji, Augustyn Respondek, w wydanych w 2007 r. pamiętnikach, powielił stare oskarżenia, a nawet je rozwinął, przy czym nie przytoczył żadnego dowodu. Zaliczył Daniła Dziadkę do głównych miejscowych ukraińskich prowodyrów i niemieckich współpracowników (nie podał przykładu takiej współpra-

cy). Zarzucił, że Dziadko przyczynił się do aresztowania Polaków (nie podał przykładu, nawet nie wskazał, kogo miano aresztować).

Respondek niejednoznacznie zasugerował, że Danił Dziadko należał do współtwórców listy nazwisk mieszkańców rejonu Ostrowa Lubelskiego, na podstawie której w dniu 24 marca 1941 r. 41 osób zostało przez Niemców aresztowanych i następnie osadzonych w hitlerowskich kazamatkach. Listę tę otwierał ówczesny członek ZWZ, 35-letni mieszkaniec Kolechowic Franciszek Gruszczyk (czyżby to ten główny świadek oskarżenia?). Miał on jednak więcej szczęścia, gdyż w następnym 1942 r. został „wykupiony” z Oświęcimia i powrócił w rodzinne strony. Jednak wielu z wówczas aresztowanych wojny nie przeżyło. Respondek pisze nawet, że komendant miejscowej konspiracji Zygmunt Goławski nakazał w dniu 16 grudnia 1942 r. zlikwidować D. Dziadkę wraz z folksdojcem Adolfem Wysockim. Ostatecznie nieco później niż zaplanowano zastrzelono A. Wysockiego, a za tak ciężkie Respondkowe zarzuty Daniła Dziadki nie ruszono i z tego, co wiadomo, nigdy na niego nie zorganizowano podobnej akcji. Dlaczego?

Z pamiętników Augustyna Respondka przebija nienawiść do Daniła Dziadki, a przecież obaj mieli wspólną cechę. Kochali muzykę. Czyżby to dawna zawiść kierowała wspomnieniowym piórem p. Respondka?

Andrzej SZUTOWICZ

Literatura:

Maria Wójcik, *Ostrów Lubelski w pamiętnikach Augustyna Respondka oraz dziejach rodzin Arciszewskich i Domaszewskich*, Ostrów Lubelski 2007, s. 160, 167, 208-211, 241.

Kazimierz Urban, *Kościół Prawosławny na Lubelszczyźnie w latach 1944 – 1970. Sprawa ulaskawienia psalmisty z Kolechowic – Daniela Dziadko*, „Cerkowny Wiestnik”, 1992, nr 2, s. 29-43.

Kazimierz Urban, *Kościół Prawosławny na Lubelszczyźnie w latach 1944 – 1970. Sprawa ulaskawienia psalmisty z Kolechowic – Daniela Dziadko. Uzupełnienie*, „Cerkowny Wiestnik”, 1992, nr 5, s. 25-27.

Iwona Siepiak, „Słuchać było tylko ich płacz” – wypracowanie szkolne, Gimnazjum Publiczne w Ostrowie Lubelskim.

Poprzednie artykuły A. Szutowicza, poświęcone dziejom Kolechowic, opublikowane zostały numerach 1/2009 i 3/2010.

«Wże oczy ne baczat, a jazyk szcze mele»

(O nadnarwiańskich pieśniach oraz ich wykonawczyniach)

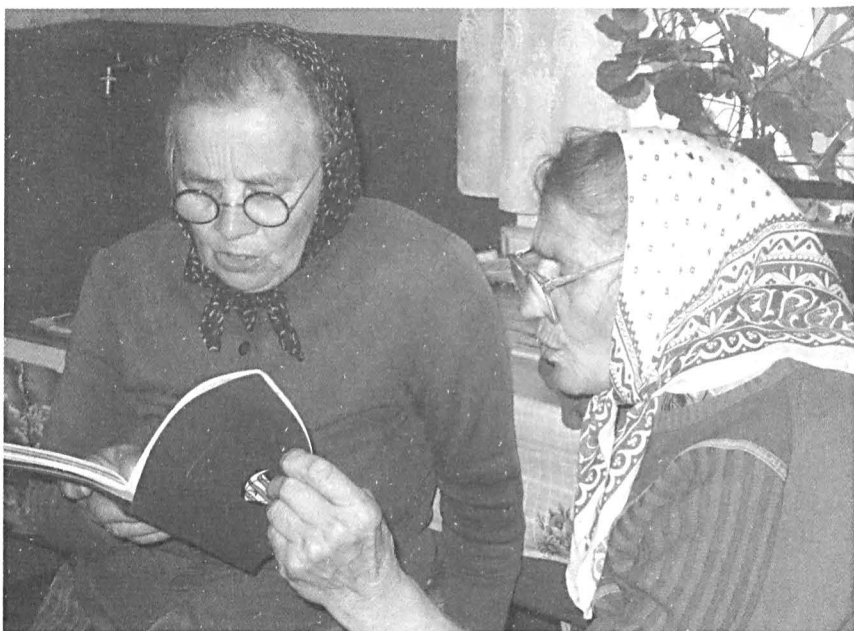
Niemiecki filozof Jakub Grimm stwierdził niegdyś, że „istnieje bardziej żywe świadectwo o narodach, niż kości, miecze i mogiły – to mowa”. Etnolingwistyczne podejście w moich badaniach okazało się być kluczem do zrozumienia ludności, którą opisuję.

Mieszkańcy nadnarwiańskich wsi powiatu hajnowskiego i bielskiego, zdaniem naukowców, posługują się dialektem zachodniopoleskim języka ukraińskiego. Ma on jednak wiele cech archaicznych, jak np. miękka lub na wpół miękka (pośrednia między „i” oraz „y”) wymowa spółgłosek przed dawnym „i”: choditi, leżati, skazati, wisznia, a także dyftongi (dwugłoski) „ie” oraz „uo” w miejscach, gdzie w większości współczesnych gwar ukraińskich występuje „i”: chlieb/chlib, kuoń/kiń. Cechy języka, którym na co dzień posługują się tutejsi mieszkańcy, znajdują swe odbicie w języku śpiewanych przez nich pieśni, zarówno o charakterze miejscowym, jak i zapożyczonych z innych terenów.

Nadnarwiańskie wsie, które badam głównie ze względu na repertuar wokalny, to Socie i Kożyno, obie prawosławne, oddalone o kilka kilometrów od rzeki Narew.

Socie to dawna wieś starostwa bielskiego, która obecnie leży w gminie Narew w powiecie hajnowskim i należy do prawosławnej parafii Opieki Matki Bożej (*Pokrowy*) w Puchłach. Pierwsza historycznie udokumentowana informacja o Socach pochodzi z lustracji wsi królewskich województwa podlaskiego przeprowadzonej w 1576 roku (druga lustracja, która objęła królewszczyznę podlaskie). Wzmianki można znaleźć też w „Inwentarzu starostwa i leśnictwa bielskiego” z 1772 roku oraz w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”. W miejscowej gwarze wieś określa się mianem *Sac'ie (-ou)*, przym. *sac' uovs'ki*. Obok Trześcianki i Puchłowa, Socie należą do szlaku turystycznego Kraina Otwartych Okiennic. Budownictwo mieszkalne tych wsi cechuje bogata dekoracja snycerska w formie nadokienników i podokienników, okiennic, wiatrownic, jak też dekoracyjnego zdobienia elewacji i szczytów.

Kożyno leży w gminie Bielsk Podlaski w powiecie bielskim, podlega pod parafię Wniebowstąpienia Pańskiego w Klejni-

Śpiewaczki ze wsi Socie – Maria Andrejuk i Olga Fiedoruk

kach. Wspominają o nim wyżej wymienione publikacje. W gwarze Kożyno to *K'ożyno*, przym. *k'ożyn'skij*. Wieś była odwiedzana przez studentów filologii rosyjskiej oraz TVP Białostok. Badania robił tu mieszkaniec Kożyna Włodzimierz Kuprianowicz (spisywał wspomnienia z czasów II wojny światowej, nagrywał pieśni, pisał też wiersze o rodzinnej wsi), białostocki folklorysta Stefan Kopa. Doroteusz Fionik z Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach zapraszał kożyńskie śpiewaczki na festiwal „Tam po majowuj rosi”.

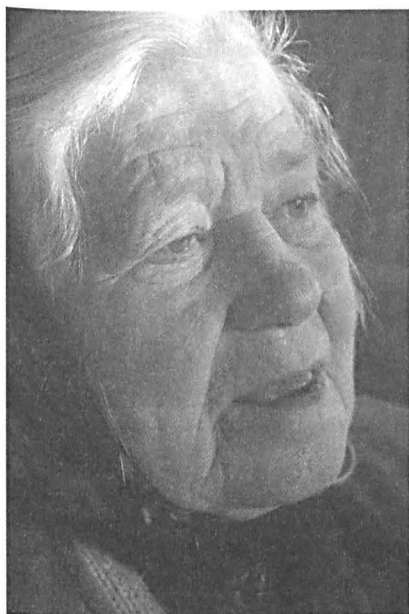
Zarówno w Socach, jak i Kożynie żyje ostatnie pokolenie pamiętające dawne pieśni, obrzędy i zwyczaje. Tradycja śpiewacza jest zdominowana przez kobiety. Po części wynika to z faktu, że mężczyźni żyją krócej, a po części z uwarunkowań kulturowych, gdyż przechowywanie i przekazywanie tradycji jest domeną kobiet, które biorą na siebie obowiązek nauczania podstawowych czynności życia codziennego i obrzędowego.

Śpiewaczki ze wsi Socie – Maria Andrejuk, Maria Siegień i Olga Fiedoruk, jak też panie Maria Denisiuk i Maria Jakimiuk z Kożyna, to osoby wierzące. Śpiewają w cerkiewnych chórach podczas nabożeństw, na pogrzebach, podczas czuwania przy zmarłym, w trakcie świątecznych „obcho-

dów” wsi. Będąc w młodszych wiekach, czynnie uczestniczyły we wszystkich nabożeństwach niedzielnych i świątecznych.

W czasie postów panie z Soc nadal organizują cotygodniowe spotkania na wspólne modlitwy i śpiewanie pieśni religijnych, których w repertuarze mają najwięcej. Pani Olga Fiedoruk jest właścicielką zeszytów z ręcznie zapisanymi pieśniami o tematyce religijnej. Jest w nich ponad 200 utworów. Jej sąsiadka Maria Siegień może się poszczycić śpiewnikami z repertuarem rosyjskim, własnoręcznie zdobionymi kwiatami i wzorami, przypominającymi te z obrzędowych ręczników oraz z makatek.

Marię Andrejuk natomiast cechuje znakomita pamięć zarówno do melodii, jak i słów wykonywanych utworów. To ona jest prowadzącą, jeśli chodzi o zaczynanie pieśni. W Socach oprócz repertuaru religijnego wykonuje się utwory świeckie, zwłaszcza te o pochodzeniu rosyjskim (żołnierskie, miłosne, tzw. *czastuszki*), pieśni ukraińskie, białoruskie oraz „tutejsze”, czyli śpiewane w miejscowej gwarze. Najciekawsze dla badaczy wiejskiej kultury muzycznej są te ostatnie, nie napływowe. Można je podzielić na obrzędowe (przede wszystkim weselne) oraz popularne, jak np. liryczna „Oj, puojdu ja do ri'czki”:

Śpiewaczki Maria Jakimiuk i Maria Denisiuk z Kożyna

Oj, puojdu ja do ri'czki, do ri'czeńki
po wodu
Stanu, stanu ja toj podumaju,
czy z choroszoho rodu /2

Ja(j) z choroszoho rodu, na liczeńku
prekrasna
Oddała-ż mene toj matuleńka,
de družynońka nieszczasna /2

Oj, matuleńko wisznia, czy była w tebe
ja lisznia
Oddała-ż mene toj matuleńka, de ja żyti
ne prywyksza /2

Oj, chot' ja(j) ne prywyksza, prywykati
ja(j) muszu
I stareńkomu i maleńkomu dohodżati
ja(j) muszu /2

Oj, puojdu ja do ri'czki, do ri'czeńki
wtoplusie
Za lychim mužom, za rozbuojnikom
ja wo wi'k ne rozżywusia. /2

A moja rusa kosa, u try rady spleciona
A diwczu smutna newesiołaja, w czużu
storonu zweziona /2

Oj, kob ja była znała, szto tak замуżom
lichu
Czesła by ja swoju kosońku i sidi'ła b
u mamy ticho/2

Inne popularne pieśni śpiewane w So-
cach to: ukraińskie „Wyprahajcie chłopci
koni”, „Nese Hala wodu” oraz białoruska
„U subotu Janka” (dwie ostatnie panie zna-
ją z audycji radiowych). Panie darzą sen-
timentem rosyjskie przyśpiewki, np.:

Czto to, czto to nie pajotsa i gałasok
nie tiahnietsa
Bo pos'ła pierwowo milonka nikakoj
nie nrawitsa.
Moj milonok kak tielonok, tol'ko
wieniczki wiazat'
Proważał mienia z gulianki,
nie sumieł pocaławat'

Inne rosyjskie pieśni przywędrowały do
Soc wraz ludźmi wracającymi z bieżeń-
stwa, np.: „Szałon szatajetsa”, „Wsie wa-
gony”, „Jediet morak pa riekie”.

Jednogłosowe utwory weselne zalicza-
ne do repertuaru lokalnego to m.in. wyko-

nywana na wyjazd panny młodej do ślu-
bu: „Kolesom soneczko u horu ji'de”, opi-
sująca pożegnanie matki z córką, rozmowa
o podziale majątku: „Siadaj, matulu,
powieczerajem z toboju (...) woźmemo
podił z toboju”, śpiewana na *perepiwa-
nie*: „Oj, rode, rode, rode bohattyj”.

Obie panie z Kożyna przechowują w
swej pamięci więcej muzycznych przykła-
dów, niż śpiewaczki z Soc, są też o jakieś
10 lat starsze. Ich dzieciństwo i młodość
przypadają na lata 30. i 40. XX wieku.
Możliwe, że wówczas pieśni wciąż żywo
wpisywały się w kalendarz obrzędowy oraz
w cykl życia rodzinnego, realnie odnosząc
się do rzeczywistości. A może to kwestia
specyfiki wsi? Być może społeczność Ko-
żyna była bardziej zintegrowana, żyło tam
więcej utalentowanych śpiewaczek – no-
sicieli pieśni i tradycji.

W Kożynie repertuar religijny zajmuje
ważne miejsce. Jednak panie Maria Deni-
siuk i Maria Jakimiuk tak samo chętnie,
jak pieśni cerkiewne, wykonują pieśni
hri'szny (grzeszne, czyli świeckie). Zali-
cza się do nich pieśni oraz przyśpiewki o
rodowodzie rosyjskim. Wśród pieśni zna-
lazły się m.in. „Tam u poli pasiot”, „Ach
wy diewicy”, „Nazywajut mienia niekra-
siwaja”, „Oj, chotiela mienia mat”, wśród
humorystycznych przyśpiewek:

U mienia milonka dwa, w tom, kance
i w etom
Odnawo lubl'u zimouju, a druhocho lietom
lub:

Na stolie stoit butyłka, a w butyłkie
wiszni
Izwienitie hospodare, wsie prypiewki
wyszli.

Panie odtwarzają pieśni na podstawie
własnoręcznie zapisanych (najczęściej cy-
rylicą) śpiewników. Przyśpiewki wykonu-
ją z pamięci, przypominając sobie coraz to
sprośniejsze zwrotki. Inne popularne utwo-
ry to białoruskie: „Kasił Jaś kaniuszynu” i
„Buwajcie zdarowy” (śpiewany na poże-
gnanie, wyjazd gości), ukraińskie: „Ni tu-
czy, ni hromu”, „Czom ty ne pryszow”,
„Poszła mati na sioło” (utwór taneczny),
„Oj, szto to za szum” (wykonywany nie-
gdyś przez wędrownych limików). Wśród
lirycznych pieśni wykonywanych w lokal-
nej gwarze znajdują się utwory o tematyce
miłosnej i społeczno-obyczajowej: „Wer-
ba, werba”, „Tam u li'si pry kałyni”, „Wyj-
du ja na horu” czy „Dolina, dolinuszka”
(pochodzenia rosyjskiego).

Zakończenie na str. 41

Oj puojdu ja do reczki

♩ = 80

Piano

Oj puoj - du ja do recz - ki do re - czeń - ki po wo - du sta-mi

Pno.

sta - mi ja toj po - du - ma - ju czy zho - ro - szo-ho ro - du

Григорій Кузневич — — мистець народжений на бруснянському камені

Мистецький талант це важкий дар — хоч-бо відкриває браму у незвичний простір краси, то змушує обдарованого спалювати свої сили у безнастанних творчих пошуках. А ще й робить мистця беззахисним, залежним від смаків та примх потенційних поціновувачів та замовників, без гарантії, що після години визнання та слави, не прийдеться „продаватися” за безцінь.

„Найкращий із його творів — «Гончар», який декорує вестибюль Промислового музею у Львові; цікавий також його «Перший хлібороб». Пізніші його твори — це вже речі слабші, виконані на замовлення осіб і груп, які не звикли кермуватися суто мистецькими вимогами”. Саме так мистецтвознавець Микола Голубець схарактеризував у 1937 р. скульптора Григорія Кузневича (1871-1948), якого зарахував у трійцю найвищих галицьких класицистів — поруч з Петром Війтовичем (1862-1936), якого мідні скульптури („Слава”, „Геній драми і комедії”, „Геній музики”) увінчують фронтон Львівської опери, та Михайлом Бринським (1883-1957).

В іншому часі і просторі такі таланти яскраво й довго світили б на культурному обрії, але їх пригасили темні хмари історичних злиднів, які зі спалахом Першої світової війни нависли над Галичиною, та й всією Україною. Нібито найм'якше історія обійшлася із наймолодшим із трійки — уродженцем Івано-Франківщини М. Бринським, але він за право займатися мистецтвом розплатився долею вигнанця — працював в Австрії, згодом у Чехословаччині, де останні роки прийшлося йому присвятити блуканням манівцями, адже важко інакше назвати роботу над „образом Леніна”. П. Війтович, уродженець Перемішля, який на зламі XIX-XX ст. заслужив у галицької критики клички „нашого Фідія”, останні роки життя провів у притулку для перестарілих

Різьби Григорія Кузневича „Гончар” та „Перший хлібороб”

мистців, настільки забутий львівською громадськістю, що до сих пір достовірно не знаємо ні точної дати його смерті, ні місця поховання.

Біографія Г. Кузневича, якого з черги порівнюють з Донателло, не така жорстока, але також позначена крутими поворотами. Після короткого періоду мистецьких успіхів прийшлося йому посмакувати емігрантського хліба, а після воєнних скитань у роки війни і Визвольних змагань, він майже зовсім відірвався від своїх власних змагань із „великим світом” та „самозабувся” — заховався у рідному селі.

Доля вирішила йому народитися, 30 вересня 1871 року, на камені. І в переносному — був сьомою дитиною у сільській родині, до того трирічним втратив батька, і в прямому значенні, адже його рідне Старе Брусно (біля 20 км на північний схід від Любачева), розташоване на багатих родовищах вапняків та пісковиків. Завдяки цьому природному багатству, яке вже у XVI ст. експлуатували на потреби любачів-

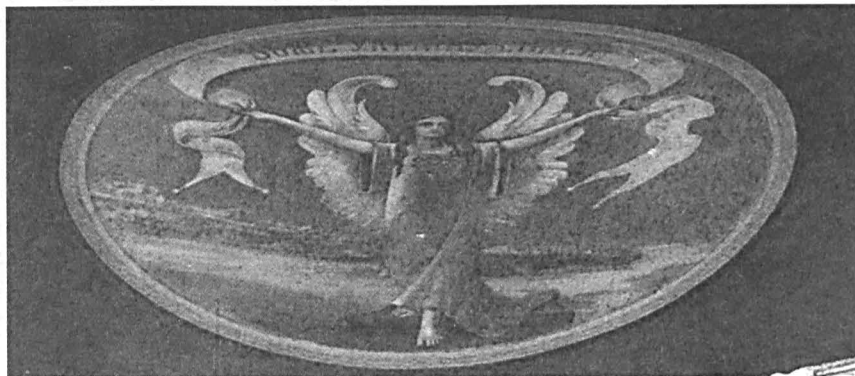
ського замку, чимало бруснян стало не лише хліборобами, але й ремісниками, які займалися добуванням камення та його обробкою.

Спочатку було це ремесло чисто ужиткове — каміння переробляли на будівельний матеріал, виковували з нього млинові та жорнові камені, бруски для гостріння ножів та сокир. У XVIII ст. камінь починають використовувати в більш мистецький спосіб. Стали з нього виготовляти хрести, які окремі родини ставили на могилах своїх померлих родичів, а сільські громади на пам'ятку „даної свободи” 1848 р., чи просто для відігнання всяких бід, котрі могли нагрянути на село. Так Брусно, зокрема його східна частина, яка отримала з часом назву Старого Брусна, стало оселею хліборобів-каменярів (звали їх „гірняками” — адже каміння ломили на Бруснянській горі), які влітку збирали врожай, а в пору вільну від праці на ниві займалися каменярством. Характерними творами бруснянських майстрів, які протягом XIX ст. пройш-

ли еволюцію від простих хрестів до мистецьких композицій з багатофігурними сценами, передусім Розп'яття, всіяний весь простір цієї частини Розточчя.

Отже різьбярське мистецтво було Грицеві Кузневичу відоме від колиски, а його талант щасливо помітив львівський архітектор Юліан Захаревич, який виклопотав стипендію на навчання у Львівській промисловій школі (закінчене у 1896 р.). Це відкрило двері спочатку до визначної каменярської майстерні Юліана Марковського, а відтак і в ширший мистецький світ, адже чергова стипендія дозволила Кузневичеві на три роки виїхати до Італії (1899-1901). Саме тоді, під час навчання у Римській академії красних мистецтв виникають згадані на початку та нагороджені на мистецьких конкурсах, бронзові скульптури давньогрецького гончаря похиленого над декоративною вазою та хлібороба, який першим з людей посіяв у землю зерно.

Після повернення до Львова й смерті Марковського (1903 р.) молодий скульптор переймає його майстерню та деякий час пробує самостійно змагатися з конкуренцією (свої послуги тут

пропонувало 120 каменярів). Загалом, у триваючій від 1892 р. творчій активності Кузневича на терені Львова виникають такі праці, як статуя „Фортуна” на будинку Галицької ощадної каси, пам'ятники Янові Кілінському та Бартошові Гловацькому – всі у співавторстві з Марковським, відтак вже самостійні: алегорична композиція на порталі Львівського вокзалу (помилково приписувана П. Війтовичеві, надгробки економічному діячеві Станіславу Щепановському з його бронзовим погруддям (вважається одним із найкращих пам'ятників на Личаківському цвинтарі), та загиблому у вогні пожежників Іларіонові Еліясевичеві, а в Стрию монументальні статуї апостолів св. Петра й Павла. Це, треба признати, небагато, і мабуть саме тому в 1907 р. скульптор вирушив до США, щоб там шукати кращого поля для реалізації свого таланту.

У Новому світі Кузневич працював протягом п'яти років – м.ін. при оздобленні греко-католицького кафедрального собору у Філадельфії і будинку місцевої „Просвіти”, але переважно для фірм будуючих мости та віадуки, які в тамтому часі отримували мистецьке оформлення. Звісно, така праця не могла задовільняти мистця, тому він особливо зацікавився конкурсом на пам'ятник Тарасові Шевченкові, проголошеним у Києві у зв'язку із наближенням 100-річчя від народження поета. Це, можна сказати, вирішило його дальшу долю.

Почалося з цього, що перший проект, відправлений з Америки, запізнився в дорозі й не потрапив перед комісію

Розписи церкви у Чесанові виконані Григорієм Кузневичем.
Фото Павлини Келб

та ще й загубився у складах київського залізничного вокзалу. Коли конкурс не отримав вирішення і його повторили, у вересні 1912 р. скульптор спеціально повернув до Львова, щоб знов стати до мистецького змагання. Але й тут ситуація повторюється – створені Кузневичем три проекти не потрапляють на час до Києва (у 1913 р. виставлялися у залах товариства „Руська бесіда”, а згодом і вони десь загубилися; після одного із них збереглася тільки видана тоді поштовою листівка). Все ж праці над шевченкіаною він не полишав та на потреби галицьких святкувань 100-річчя Кобзаря створив низку проектів –

Типова бруснянська „фігура”.
Фото Ю. Гаврилюка

погруддя поета та пам'ятні дошки і медальйони (м.ін. для львівського Музичного інституту ім. Лисенка).

Перша світова війна, яка почалася із захоплення у серпні-вересні 1914 року Галичини російськими військами, практично поклала край функціонуванню Кузневича в мистецькому середовищі Львова. Спочатку він повернув до Брусна, а відтак, перед відступом російської армії влітку 1915 року, подався на схід та пробував виїхати за кордон, але безуспішно. Без засобів на життя залишився в Одесі, де заробляв на хліб

Старобруснянський цвинтар: місце, на якому до 1956 року стояла церква та янгол вирізьблений Григорієм Кузневичем (вкрадений у 2008 році). Фото Ю. Гаврилюка

ремонтom годинників, а у 1919 р. знов повернув до рідного села. Оскільки був самотній, без родини, поселився у родичів та свої професійні знання каменяря і скульптора використовував за сімейною традицією – виготовляючи високохудожні надмогильні пам'ятники, які можна нині побачити на цвинтарі в Старому Брусні та інших селах Любачівського повіту. Для читалень „Прогресу” у Брусні та в містечку Чесанів виготовив також погрудні портрети Шевченка, а у 1936-37 рр. літній вже мистець розмалював ще й чесанівську церкву, вкомпоновуючи в розпис зображення янголів з тризубом та національним прапором (з написом „Боже Україну спаси”). „Українізував” також зображення євангелістів, яким придав лиця тодішніх церковних ієрархів, а навіть своє власне – св. Луці, опікунові мистців. Намалював ще ікони для іконостасу церкви св. Параскевії у Старому Брусні, але цей храм, змурований у 1906 році, розібрали – неначе на ювілей його півсторіччя – у 1956 році. Збереглися тільки дві ікони Кузневича, збережені зараз у музеї в Любачеві, можливо, що його роботи є також кам'яний ювілейний хрест з написом „В пам'ятку Володимирові Великому. 950-ліття Хрещення Руси-України”, який у 1938 р. поставлено біля церкви (хоч міг його виконати також котрийсь із родичів чи односельчан, яких вчив каменярської майстерності).

Геополітичні перетасування, які стали наслідком чергової війни ліквідували мистецький осередок та й саме Старе Брусно, адже українське населення було у 1944-1946 рр. насильно вивезе-

не за новий польсько-совєтський кордон, який прокладено кільканадцять кілометрів на схід від села, або, під час акції „Вісла” у 1947 р. – на повернуті від Німеччини землі колишніх західних слов'ян та прусів. Доля вигнання, хоч і на українській землі, припала й Григорієві Кузневичеві, який разом з братом Андрієм та його родиною осів у селі Ганачівка в Перемишлянському районі Львівської області. Тоді навіть одержав запрошення на педагогічну роботу, якого вже не зміг прийняти через хворобу і похилий вік. Як згодом розповідала сім'я, скульптор, будучи близько до Львова, не раз згадував проведені там роки своєї молодості і творчі здобутки, на які хотів ще хоч раз подивитись. Мрія однак не збулася – помер 9 січня 1948 р., на 77 році життя та спочив на ганачівському цвинтарі, під пам'ятником, який у бруснянському стилі виконав один із його молодших родичів.

Так завершився життєвий шлях талановитого уродженця Надсяння, якому на жаль не пощастило вписатися у велику історію мистецтва у спосіб адекватний його творчим можливостям. Період, коли майстри стають зрілими, втішаються плодами своєї праці та виховують учнів, Кузневичеві прийшлося провести то на спробах закоренитися у Новому світі, то у воєнних скитаннях, а врешті й у рідному селі, хоч не зовсім тихому та „забитому”, то все ж таки далекому від Львова чи іншого великого культурного осередку, котрий міг би стати ліхтарем для яскравого полум'я мистецького таланту.

Юрій ГАВРИЛЮК

«А я просто українка, україночка...» (Вишита пам'ятка)

Серед різних видів декоративного мистецтва одним з найулюблених способів самовиявлення українців є вишивання. Воно виникло в часи середньо-камінного віку (мезоліту), коли люди опанували способи шиття при допомозі рослинних і тваринних волокон. Поступовий розвиток вишивки привів до того, що з її допомогою стало можливим зображувати не тільки традиційні елементи орнаменту, але й складні художні образи і тексти. Обрядове значення вишитого рушника і вишитої сорочки оспівано у народних піснях. Вишивці судилося стати тривалим елементом національного ментального простору. Замилування до неї стало одночасно виразом патріотичного почуття. Вироби майстрів вишивки присутні майже на кожному національному святі.

На Берестейщині можна побачити чимало зразків українського національного мистецтва. Під впливом національної культури на традиційних рушниках появились написи українською літературною мовою. Найстарший з відомих нам зберігається в Художньому музеї Берестя. Він створений майстринею Марією Швайко з с. Терембу у 1907 році. На весільному рушнику з околиці Берестя вишиті такі слова: «Щирою рукою рушник вишивала і щастя у Бога для тебе прохала». Текст і узори скоріше за все взяті з альбомів, які почали друкувати для майстринь у Російській імперії з середини XIX століття. Часто трапляються вишиті місцевими майстринями сучасні весільні рушники з написом «На щастя, на долю на довгі роки» або просто «На щастя, на долю». Досить цікаві рушники з елементами картин, сюжети деяких з них пояснюють вишиті тексти з народних пісень: «Несе Галя воду», «Гиля-гиля гуси» і інші. Їх вигляд дозволяє припускати, що створені вони за розробками 70-80-х років XX століття.

Сто років тому в побут почали проникати більш складні техніки вишивання: набивна і поліхромна вишивка. Відбувався активний синтез народного і елітарного мистецтва. У двадцяті роки минулого століття в селах стали по-

«Українка» — картина вишита Олександром Столярчук
(із зібрання автора статті)

ширюватись вишиті картини з портретом Тараса Шевченка. Один такий портрет, з с. Тришин, зберігається в колекції Валентини Кошелюк, інший, з с. Блювиниці, переданий Миколою Козловським в один з київських музеїв. Вишиті портрети Шевченка створювались для прикрашення домів та читалень «Просвіти». На 30-50-і роки припадає поширення в регіоні вишитих картин з козаками. Козацькі картини мають різні сюжети: бій з ворогами, гра на сопілці, прощання з дівчиною та інше. Звичайно, що у середині XX сто-

ліття велику популярність набувають картини без традиційного чи національного змісту: квіткові та фруктові натюрморти, портрети в стилі арт-деко, зображення тварин.

На тлі творчого різноманіття вишитих картин привертає увагу одна з них. Вперше я познайомився з нею в домі своєї бабуні, Олександри Столярчук (1916 року народження). Певний час вишиті картини прикрашали її хату, але коли мода на них пройшла, їх поховали на горищі. У бабиній кімнаті осталася одна робота. Змінювались меблі, дива-

ни, шпалери, але ота картина і шлюбне фото ніколи не покидали своїх місць. Усі сприймали це як належне, як особливу волю майстрині. Одного разу я спитав баби про те, що то за картина: «Вона зветься „Українка”. У нас появилася десь одразу після війни. Вельми її любили вишивати». Тобто вишила її жителька міста Берестя і з особливих причин у ній милувалася.

У 1999 році одній з літніх майстринь, що проживає на Київці – дільниці Берестя, запропонували дати на виставку декоративного мистецтва свої роботи. Вона погодилася і не дала тільки одну роботу – «Українку». Чому? Бо вона мала для неї якесь особливе значення. Можливо, зв'язане з національним самоутвердженням, або родинним (ригтуально-інтимним) характером.

З часом з'ясувалося, що «Українка» побутує далеко за межами Берестя. У 2007 і 2008 роках я натрапив на неї в музеях народної творчості в селі Залуззя Жабинківського району і в селі Мотоль Янівського району. У фондах останнього зберігається близько десяти таких картин. Під час експедиції 2009 року мені ще раз довелося побачити оту картину. Вона до сих пір висить на кухні в Марії Рожкевич, яка живе в селі Кобилка Пружанського району. Зве її господиня «Вкраїною». І знову до неї було особливе ставлення з боку вишивальниці. Картина вставлена в одну з найбільших мистецьких коштовностей родини – старовинну оправу дзеркала виготовлену у царські часи. Вишита майстринею десь у 1957 році. Як признається пані Марія, вона перезняла її в знайомих. Отже в регіон вона попала раніше.

На картині «Українка» зображена молода дівчина з двома довгими до пояса русими косами, на кожній з яких зав'язані невеличкі банти. Вона взута в червоні чобітки. В руці тримає декоративний кошик, заповнений кітками квітів або винограду. На голові вінець-корона. Що цікаво її одяг не відповідає, поширеному у сталінські роки, сценічному образу українки. Вона нагадує скоріше актрису XIX-вічного українського театру, а за суспільним статусом більш заможну міщанку або козачку, як селянку. На дівчині довга керсетка блакитного кольору. Керсетка має нетиповий вигляд, оскільки вона виразно декольтована, та на зразок кептаря опущена хустром і має коротенький рукав, прикрашений золотистим узором.

Спідня сорочка знизу оздоблена двома червоними смугами, до верхньої смуги примикає ряд такихож червоних петель. Керсетка підпоясана широким червоним поясом, з якого звисає низка невідомої прикраси. Дівчина стоїть на землі перед невеличким плотом, який оплітає квітуча рослина або виноград. З другого боку невеликий розкідястий корч.

Відомі автору «Українки» не є докладною копією певного малюнку. Одні і ті самі елементи вишиті різними кольорами, з більшою або меншою деталізацією. Нема докладно визначеної висоти фігур і їх пропорцій. Одні більш реалістичні, другі більш схематичні. По різному вирішується вигляд землі, на якій стоїть дівчина. На вишивці з села Кобилка знизу додано два бордюри. На одному є більш однотонне тло, як перехід з основної композиції, а нижче вставлено ритмічно повторений у різних кольорах традиційний рослинний орнамент. Варіативність, різні додатки говорять за те, що «Українка» набула одну з найбільш характеристичних ознак традиційної народної творчості – локальність. Складно знайти дві абсолютно однакові роботи. На полотні з родинної колекції, двох – з фондів музею в Мотолі, а також – з Кобилки на голові дівчини є невеличка корона. Але на картинах з Залуззя, трьох з Мотоля на вінці зубців нема. Різними способами передана тінь на одязі. В лівому нижньому кутку на більшості картин є густий корч. Але в Кобилці він не вкритий густо листям і нагадує виноградну лозу. У пізніші часи центральну фігуру картини спробу-

вали показати в іншій реалії. Так, у колекції Ніни Гловацької з села Андронново Кобринського району є пізніша картина-колаж: на ній частину «Українки» посадили на коня і добавили пару – вершника-мушкетера. В тлі колажу вишито замок.

У трьох відомих мені випадках «Українку» вишивали не дівчата, а молодичі. Картина виражає уявлення про просторово віддалений од майстрині ідеал жіночої краси, взірць якого берестейські жінки переймали одна від одної і тримали у себе. У 30-50-і роки XX століття молоді дівчата регіону часто звертались до так званого національного українського строю (переважно полтавського за походженням), що підтверджують спостереження науковця-краснавця Федора Климчука. Очевидно, що «Українка» була одним з елементів цього процесу. У всіх місцевостях, де вишивали цю пам'ятку, крім Кобилки, свого часу діяли читальні «Просвіти» та українські школи.

На жаль автор «Українки» і джерело, в якому вона появилася, нам не відомі. Але час створення праць і історичні обставини дозволяють зробити припущення, що картина могла з'явитись на Берестейщині з перших післявоєнних номерів «Радянської жінки». Цей часопис охоче передплачували в області в радянські часи.

Поки що, вишита картина «Українка» обійдена увагою мистецтвознавців та колекціонерів, а між тим є одним з найцікавіших і найцінніших зразків декоративного мистецтва середини XX століття.

Віктор МІСЮК (Бересть)

Оригінальний одяг мешканців східної частини Берестейщини. Експозиція краснавчого музею в Пинську (Фото Ю. Гаврилюка)

Трибуна читачів

Nasza historia, zaczynająca się w epoce Rusi Kijowskiej, jest bardzo sławna, dla nas nawet najslawniejsza w świecie, tylko często my sami nie chcemy jej pamiętać i poznawać. Gdy tak postępujemy, przestajemy być sobą – potomkami starożytnych prawosławnych Rusinów kijowskiego rodowodu, potomkami wojowników z drużyny Św. Włodzimierza Wielkiego, którzy swoją wiarą dali początek cerkwi w Żerczycach – i stajemy się co najwyżej sublokatorami w cudzym domu i tułaczami w obcym świecie. Odcinanie się od swego ukraińskiego pochodzenia jest dla nas – zwarcie zamieszkujących Północne Podlasie potomków starożytnych Rusinów z etnosu wołyńsko-poleskiego – drogą do wyznaniowej i narodowej zagłady.

Myśli przy okazji święta Iwana «Копача» w Żerczycach

Wspominam 9 października 2011 roku. Dzień był pochmurny, wilgotny, o trochę mglistym poranku. Pierwsze nieśmiałe promienie słońca przebiły się przez rozrzedzone chmury dopiero koło południa – gdy przy żerczyckiej cerkwi p.w. Św. Dymitra Sołuńskiego zaczynał się *krestnyj chod*. Jak niemal zawsze przypadło mi niesienie chorągwi z Matką Bożą i św. Jurijem (*na zdjęciu*). Ale z samego rana udałem się w Białymstoku do lokalu wyborczego i oddałem głos w wyborach do parlamentu (spotkałem w komisji znane go redaktora Radia Orthodoxy), a dopiero wtedy wsiadłem do samochodu i ruszyłem do Żerczyc – mojego rodzowego gniazda. W tym bowiem dniu uroczyście obchodziliśmy 1010. rocznicę istnienia w naszej wsi prawosławnej parafii św. Dymitra Sołuńskiego.

Ostatnimi laty w okresie letnim często przyjeżdżałem do Mielnika i zawsze starałem się być na Górze Zamkowej i w mielnickiej cerkwi. Dwukrotnie spotkałem przy niej proboszcza, o. mitrę Eugeniusza Nesteruka, zmarłego w maju 2011 roku. Prowadziliśmy wtedy z nim dłuższe rozmowy o historii i dniu dzisiejszym naszej cerkwi i narodu na Północnym Podlasku. W zasadzie byliśmy zgodni co do tego, że nasza społeczność kurczy się pod względem demograficznym, że wiejskie i małomiasteczkowe parafie prawosławne gwałtownie się wyludniają, tracą swój tradycyjny ruski charakter, że w zastraszającym tempie polonizują się nie tylko parafianie, ale i życie cerkiewne. Razem boleliśmy nad emigracją młodych do wielkich miast Polski i Unii Eu-

ropejskiej, gdzie się ostatecznie zatracają, zanurzeni w pozornym dobrobycie otaczającego ich materialnego konsumpcjonizmu. Ojciec Eugeniusz nie był optymistą, uważał, że pomimo wielu osiągnięć ostatniego czasu, nasza Cerkiew na Północnym Podlasku będzie stopniowo traciła swe siły. Za przyczynę tego stanu podawał nie tylko emigrację i starzenie się naszej populacji, ale też gwałtowny odpływ naszej młodzieży poprzez mieszane związki małżeńskie do otaczających nas zewsząd parafii rzymskokatolickich. Nie uważał, że powyższy proces naszej demograficznej i duchowej stagnacji oraz zamierania można skutecznie zatrzymać. Był przekonany, że jedyne, co możemy w tym względzie zrobić dla przyszłości, to pozostawić po sobie materialne i duchowe pamiątki, które by mogły zaświadczać

o naszej historii i wierze – w postaci maksymalnie wyremontowanych i odnowionych cerkwi, a granice parafii i ważne dla nas miejsca kultu powinny być oznaczone możliwie trwałymi i widocznymi z daleka prawosławnymi krzyżami i kapliczkami.

Zasadniczo uważam, że powinniśmy jeszcze raz w swej ponad tysiącletniej historii ruskości i prawosławia na Podlasku zawalczyć o narodowe i religijne przetrwanie. Mamy ku temu wiele narzędzi, także te, które w ostatnim czasie stworzyło dla nas państwo polskie na mocy ustawy o mniejszościach etnicznych i narodowych, w tym naukę naszego języka w szkołach gminnych. Nasz los nie jest przypieczętowany, a Księga Życia nadal jest szeroko otwarta. Troskę o Eugeniusza o zachowanie naszej spuścizny materialnej

i duchowej uważam za jak najbardziej słuszną i godną realizacji. Jednak jestem też przekonany, że powinniśmy zмагаć się nie tylko o należne nam miejsce w opisie przeszłości Podlasza, ale też o jak najżywsze trwanie w jego współczesności. W pierwszej kolejności powinniśmy zadbać o uchronienie i utrwalenie historycznej i kulturowej tradycji naszych przodków – aby była źródłem niezłomnej i ożywiającej prawdy o nas samych. To ma być krynica i fundament naszego historycznego i kulturowo-religijnego trwania na naszej podlaskiej połaci Ruskiej Ziemi, która od pradziejów była ojcowizną drogą każdemu naszemu sercu, której wszystkie drogi i ścieżki prowadzą do Kijowa – matki ruskich miast i kolebki naszej wiary!

Natchniony myślą o Eugeniusza Nestruka i jego krzyżami pamięci, postawionymi i odnowionymi w mielnickiej parafii, sam też postanowiłem zadbać o taką pamięć w rodzinnej parafii w Żerczycach. W ostatnich latach wiele tygodni spędziłem w państwowym archiwum w Białymstoku, gdzie praktycznie przewertowałem wszystkie dostępne księgi i materiały o tej parafii, ale też sporo o parafiach sąsiednich, szczególnie milejczyckiej. Odszukałem imiona moich przodków i połączyłem je z historycznymi wydarzeniami, których wspomnienie było z pokolenia na pokolenie przekazywane w mojej rodzinie. Stare przekazy, poparte treścią dokumentów pisanych, nabrały nowego znaczenia.

Ustna tradycja mieszkańców Żerczyc o starym cerkwisku i cmentarzu znajdującym się nieopodal wsi znajduje potwierdzenie w archiwalnych planach okolicy i parafii. To miejsce jest położone tuż za rzeczką, po prawej stronie drogi do Zabłocia. Ma formę rozległego kurhanu o nieco łagodniejszym wschodnim i zachodnim zboczu. Porósł go rzadki sosnowy las i chaszcze, które po usunięciu odsłoniły światu pradawne piękno tej starożytności, już od 1010 lat skrywającej prochy i kości naszych ruskich i prawosławnych przodków. Nie jest to moja *wydumka*, albowiem według śp. o. Eugeniusza Pański mógł tu być ośrodek prastarego pogańskiego kultu Słowian, a urzędujący w tym miejscu kapłan w dawnym języku słowiańskim nazywany był „żrec”, co mogło dać początek nazwie Żerczycy. Należy więc domniemać, że wzgórze oprócz pochówków chrześcijańskich może skrywać wcześniejsze – pogańskie.

Gdy w latach 30. ub. wieku przebudowa-

wano drogę z Żerczyc do Zabłocia, w ten sposób, aby zachodni stok wzgórza był jej przeciwskarpą, budowniczkowie pod dość płytką warstwą ziemi ujrzeli bardzo dobrze zachowane szkielety ludzkie, w pozycji typowej dla pochówków chrześcijańskich. Ówczesny drogomistrz, pan Sobieszuk z Nurca-Stacji, podjął decyzję o przesunięciu całej drogi o kilka metrów w lewo, tak, aby nie naruszała grobów. Postąpił bardzo słusznie, gdyż z lektury zachowanych ksiąg metrykalnych cerkwi żerczyckiej wynika, że rodzina Sobieszków z Pakaniewa, które do 1915 roku należało do naszej parafii, jest w każdym pokoleniu w niej odnotowywana i mogły to być nawet groby bezpośrednich jego przodków.

W latach 50. jakiś sekretarz partii podjął decyzję o niwelacji starego cerkwiska i wykorzystaniu piachu na podsypkę pod budowane drogi. Robotnicy wywieźli jedną wywrotkę piachu, a przy drugiej odłożyli szpadle i odstąpili od tej roboty. Znowu natrafiono na wiele kompletnych i dobrze zachowanych w suchej piaszczystej ziemi szkieletów ludzkich. Robotnicy zasypali i wyrównali mogiłę, a ziemię wożono już z innego miejsca. Zdarzenie to wydaje się o tyle dziwne, że samo cerkwisko było w tym czasie upamiętnione trzema dobrze zachowanymi krzyżami, będącymi w należytym stanie jeszcze w czasach mojego dzieciństwa, to jest na przełomie lat 60. i 70. A jednak ktoś odważył się na zamierzoną profanację, kto wie, czy nie najstarszych ze starożytnych grobów na Północnym Podlasku. Tylko chrześcijańskie zachowanie prostych robotników zapobiegło ich zbezczeszczeniu i całkowitemu zniszczeniu. Z wyżej wspomnianych trzech krzyży przetrwał jeden – dębowy. Został on poprawiony i dalej jest chrześcijańskim świadectwem na żerczyckim cerkwisku i otaczających je mogiłach.

To wzgórze oraz przyległy rejon drogi prowadzącej do Żerczyc były 27 lipca 1944 roku miejscem kaźni kolumny niemieckich żołnierzy wycofujących się z lasów zabłockich, która została ostrzelana rakietami niekierowanymi i obrzucona bombami przez grupę samolotów szturmowych Il-2. Jak opowiadali Ignacy Bajena, obecnie mieszkający w Warszawie, który miał wówczas około 10 lat, i będący w jego wieku pan Sutyniec, mieszkaniec kolonii Żerczyce, widok zmasakrowanej piechoty był straszny. Większość żołnierzy niemieckich była rozerwana na kawałki, a strzępy ciał wisiały na rosną-

cych wzdłuż drogi drzewach i krzakach. Było to w dniu, w którym Dywizja Pancerna SS „Wiking” wycofywała się z Żerczyc. Za rozstrzelanie przez wojska radzieckie, na północny wschód od Głębocka, 21 wziętych do niewoli żołnierzy z armii gen. Własowa, służących w formacji SS, hitlerowcy podjęli barbarzyńską decyzję o spaleniu całej wsi. Z tej pożogi na Głębocku ocalał tylko dom Krata, a po stronie cerkiewnej tylko pięć czy sześć domów, w tym co najmniej trzy lub cztery uratowane przez mojego pradziadka Ilję Wolskiego-Wolszczuka, który wytargował je u dwóch żołnierzy niemieckich, prawdopodobnie holenderskiego pochodzenia, podpalających ten rejon wsi.

W tym miejscu należałoby dodać, że w lipcu 1944 roku, w końcowej fazie walk niemiecko-radzieckich, obecna cerkiew w Żerczycach pełniła rolę punktu opatrunkowego lub nawet lazaretu wojskowego dla niemieckich żołnierzy. Przycerkiewne zabudowania, które mieściły się po północnej stronie cerkwi, według świadków były wypełnione stosami trupów żołnierzy niemieckich układanych w cztery rzędy. Trupami wypełniona była też cerkiew i Niemcy odchodząc wszystko to świadomie podpalili, aby zmienić świątynię w symboliczny pogański stos pogrzebowy. Zatem nieprawdziwa jest informacja, jakoby cerkiew zapaliła się i spłonęła po uderzeniu w dzwonnice radzieckiego pocisku czołowego, który ją zburzył, zabijając trzyosobową niemiecką obsługę karabinu maszynowego, zamontowanego od strony północnej. Owszem, dzwonnica była w połowie zburzona, ale pozostała część cerkwi nie była uszkodzona i służyła Niemcom do celów sanitarnych.

Historia starego żerczyckiego cerkwiska i otaczającego je cmentarza jest tożsama. Jak często podkreślał o. Grzegorz Sosna z Ryboł, kiedyś cmentarze otaczały wszystkie cerkwie. Wchodząc i wychodząc z cerkwi, zawsze wchodziło się na cmentarz, tak że procesja zawsze odbywała się na cmentarzu. Tak było aż do trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej, gdy Żerczyce wraz z położoną na północ od Bugu częścią powiatu mielnickiego dostały się w 1795 roku pod panowanie Prus. Ich granica przebiegała na północ od Żerczyc po linii rzeczki Nurczyk. Tereny za rzeczką – Nurzec (obecnie Nurzec-Wieś) i Milejczyce należały już do carskiej Rosji, a południowy brzeg rzeki Bug był granicą Cesarstwa Austriackiego i tam też znalaz-

105. Żerczyce (gw. *Żerczycy*), gm. Nurzec-Stacja, ok. 15 km na płn. wschód od Siemiatycz, mieszkańców 295, domów 74, zabudowa zwarta, kilka domów na koloniach, najbliższa szkoła w Nurcu. Większość prawosławna, kilka rodzin katolickich, cerkiew na miejscu, par. katolicka Nurzec.

Dawna wieś chłopów królewskich. Była zapewne w XV w. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1545 r. We wsi była cerkiew. W XVI w. wieś została podzielona na 3 części. Największa nale-

żała do starostwa mielnickiego, dwie inne tworzyły osobne dzierżawy. W związku z tym powstały 2 folwarki. Bardzo zniszczona w czasie najazdu szwedzkiego, została ponownie zasiedlona. Od 1915 r. na skutek ewakuacji niemal cała ludność przez kilka lat przebywała w Rosji. Po II wojnie światowej osiedliło się 6 rodzin ze Związku Radzieckiego. Mieszkają na koloniach.

Podstawowym środkiem porozumiewania się mieszkańców między sobą jest gwara ukraińska.

Informatorzy: Julia Judycka, ur. 1912; Bazyli Pachwiczewicz, ur. 1918; Antoni Wieremiejewicz, ur. 1895; Konstanty Bajena, ur. ok. 1893; Maksym Krat, ur. ok. 1900; Julia Krat, ur. 1908, i inni. Opracowały A. Bagrowska i E. Smulkowa w 1962 r., uzupełniła I. Sawicka w 1972 r. Uwaga. Wieś należy do siatki punktów II tomu „Atlasu ukraińskojęzycznej AN USSR jako punkt 655. (Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa – Wrocław 1980.)

zła się reszta historycznego powiatu mielnickiego.

W taki oto sposób dokonało się podzielenie tego, dotąd jednolitego obszaru etniczno-administracyjnego, jakim był dawny powiat mielnicki. Obie strony Bugu zamieszkiwała ludność pochodzenia wołyńskiego, która kolonizowała te tereny już w V i VI w. n.e., a rzeka Bug jej nie dzieliła, ale harmonijnie łączyła, gdyż była osią i arterią handlowo-transportową jej ziemi. Dawnych mieszkańców powiatu mielnickiego łączyła nie tylko rzeka, wspólna narodowość, historia, język i kultura, ale także wiara prawosławna wspólnie wyznawana od czasów chrztu Rusi w 988 roku przez św. Włodzimierza Wielkiego. Powyższy stan rzeczy znajduje odzwierciedlenie w książce Ryszarda Celedy „Mielnik – dawne dzieje i okolice”.

Ryszard Celeda porusza jeszcze jeden epizod z historii, o którym wiedzieli mój ojciec Iwan i inni mieszkańcy Żerczyc. Chodzi o to, że tuż po 1540 roku, a więc na ćwierć wieku przed unią lubelską, na mocy której było przeprowadzone ode-

rwanie starostwa mielnickiego od Litwy i jego wcielenie do Korony, a nowa granica pomiędzy Litwą a Koroną w okolicy Żerczyc oparta była na linii rzeki Nurczyk, wielki książę litewski potwierdził mieszkańcom Milejczyc przywilej łapania w niej także raków, przez co od żerczuków, mogących łowić tylko ryby, otrzymali oni miano „raków”. Choć sam przywilej funkcjonował tylko przez jedno pokolenie, to nazwa „raki” utrzymała się aż po dzień dzisiejszy i nadal jest używana. Tu jako ciekawostkę można dorzucić fakt, że w czasach przed potopem szwedzkim Milejczyce, wówczas miasto, były położone na wzgórzach obecnie porośniętych lasem, przez które przebiega wododział rzeki Nurczyk, a więc w dwukrotnie mniejszej odległości od Żerczyc niż obecnie. Po zniszczeniu Milejczyc przez Szwedów zostały one potem odbudowane na nowym obszarze, przesuniętym około trzech km na północ. Według przekazu starych mieszkańców Milejczyc na tzw. górze milejczyckiej, która znajduje się około 600 m na lewo od szczytowego wzniesienia

drogi pomiędzy Żerczycami a Milejczycami (tzw. Ostrogórka), była tam w czasach przedszwedzkich cerkiew p.w. św. Pantelijmona i co roku w dniu świętego odbywały się procesje do tego miejsca. Tradycja ta została zarzucona dopiero w latach 50., a sama góra wskutek niekontrolowanego poboru żwiru przez okolicznych mieszkańców, głównie z Milejczyc, uległa na przełomie lat 80. i 90. znacznemu zmniejszeniu. Obecnie jest o 6-7 metrów niższa niż była kiedyś i stała się już niewidoczna z Żerczyc i Nurca-Stacji.

Nikt z mieszkańców Żerczyc nie wątpił w to, co w szczególny sposób podkreślał o. Eugeniusz Pańko, absolwent Prawosławnego Seminarium Duchownego w Wilnie i magister Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 1935-1989 proboszcz parafii w Żerczycach i błahoczynny dekanatu siemiatyckiego. W spadku po poprzednich parochach żerczyckich otrzymał on dokumenty, zniszczone wraz z cerkwią w czasie drugiej wojny światowej, a które wyraźnie mówiły, że cerkiew i parafia żerczycka w sposób trwały i nie-

przerwany funkcjonują od roku 1001. My, żerczuki, nie chcemy przeczyć własnym korzeniom, dlatego popieramy i obściskujemy przy tym, co śp. o. Eugeniusz Pańko na tablicy w żerczyckiej cerkwi napisał! Czując bowiem upływ własnego czasu i nieodtwarzalność na zawsze już utraczonych archiwów cerkiewnych, wmurował on w wewnętrzną ścianę cerkiewnej dzwonnicy tablicę z informacją, że parafia prawosławna w Żerczycach powstała w 1001 roku. Zrobił to dla pamięci obecnie żyjących pokoleń żerczuków i ich następców – daj Boże, aby też wytrwali w swej starożytnej wierze prawosławnej i ruskiej tradycji.

Ojciec Eugeniusz Pańko, syn nauczyciela z niedalekiego Kamieńca, był nie tylko postawnym mężczyzną o gromkim głosie, ale miał też bardzo rozległą wiedzę historyczno-teologiczną połączoną z bystrością umysłu, wykorzystywaną w dysputach z przedstawicielami kleru

rzymskokatolickiego, którzy mieli odwagę zawitać w jego progi i próbować podważać tak głębokie historyczne korzenie parafii żerczyckiej i prawosławia w dekanacie siemiatyckim. Owi księża katolicy na ogół przyjeżdżali z Drohiczy na samochodach marki Warszawa, ale żadnej dysputy nigdy nie wygrali, bo zawsze w końcu musieli uznawać rację i argumenty o. Eugeniusza, zatem wieniec laurowy zostawał na jego głowie. Dziwi mnie więc sprzeciwianie się niektórym naszym duchownym napisowi, jaki mieszkańcy Żerczyc chcieliby mieć na pamiątkowym kamiennym krzyżu, który stanie na starym cerkwisku i cmentarzu, a mówiącym o nieprzerwanym funkcjonowaniu tej parafii od roku 1001. Tego pragnienia nie może podważać dzisiejszy brak źródeł pisanych, bo niejedne z nich uległy w przeszłości zniszczeniu, ale pamięć i tradycja historyczna jeszcze nie zginęły w naszym narodzie.

Są w Afryce plemiona Masajów, które nigdy nie posiadały pisanej historii swej ziemi, plemienia i rodów, ale od każdego młodzieńca przechodzącego do grupy dorosłych wymaga się znajomości swoich przodków aż do 40 pokoleń wstecz. Czy my dzisiaj mamy być gorsi?!

Ojciec Eugeniusz sporządził bardzo wiele różnych notatek ręcznych i u schyłku życia miał całe stosy rękopisów, które niestety przepadły. Jest wielką i niepowetowaną stratą, że nie opublikował drukiem przynajmniej ich części, czym mógłby w trwały sposób wyznaczyć twardy i nieustępliwy wobec obcych kierunek badań historii Cerkwi prawosławnej i rusko-kijowskiego narodu naszej Podlaskiej Ziemi.

Jerzy WOLSKI
Białystok

psalm 1938 i 1947...

A Bug był niespokojny tego roku...

Nad rzekami Bugu –
tam myśmy siedzieli i płakali,
gdy nasze cerkwie rozbierali.
Kiedy oni mówili: *Burzcie, burzcie-
aż do fundamentów!*
śpiewaliśmy pieśń syjońską
i wyciągaliśmy ikony spod gruzów.

A ci co nas wprowadzili
chcieli by pieśń umilkła.
Na topolach tamtej krainy
zawiesiliśmy nasze ikony.
Śpiewaliśmy głośno
pieśń Pańską
i w obcej stronie.

Podlaska ziemio, jeśli zapomnę o tobie,
niech język przyschnie mi do podniebienia!
Niech Bug rozbije o skałę moje dzieci.

kwiecień 2010

Góra Krzyży

Mikołaj to był kiedyś ktoś
był każdym miał wszystko
a dziś nie ma prawie nic
ta góra to jego ostatni cel
przy małej cerkiewce na tej górze krzyży
na ławce rozłożył zgniły płaszcz

i ponadczasowe karty
pożółkłych bożych słów
jedyne majątek
głowę pokrytą gąszczem siwych
odwiecznych pytań
nie pasujących do odpowiedzi
zasnął
stał u stóp góry
Bóg powiedział mu weź krzyż na ramiona
i wnieś go na tę górę
a krzyży było mnóstwo
a ludzkich mąk tyle samo
wziął największy najpiękniejszy złoty
taki żeby spodobał się Bogu
upadł
wziął mniejszy żelazny
upadł
wziął jeszcze jeden i jeszcze ...
upadał
wziął najmniejszy drewniany
był już u szczytu
klasztorne dzwony wołały na wieczernię
obudził się
i postanowił zrobić krzyż
z dwóch gałęzi z grabarskiego lasu

Katarzyna SAWCZUK
Biała Podlaska

Іван КИРИЗЮК

З циклу: ЧАС ЖИТТЯ

МАМІ – у 87 роковини життя – від сина

Стоїмо

Твої очі
Сумні
Ввели мою совість
В затишаючий
Подих
Нашого
Сільського саду
Стоїмо
Кожен окремо
На своєму
Боці життя
Мов лелека
На одній
Нозі.

Капличка

Відкрите віконце
Припорошене
Забуттям
Скалічило
Пальчик
Дитинства
В сіточці павутиння
Новопчатий біль
Теплим словом
Поклонивсь
Перед сотвореною
Нерукотворно
Іконою спокою
Насподі краплинки
Ранкового
Дощу.

Знаю

Знаю...
Й
Вам
Живеться важко...

Прошу
Помолітесь,

Поплачте
З-за мене,
Ще раз
МАМО
Рідненька.
Надій
Моїх добрих,
Пташко
Сизокриленька!

Танець

Розлуцилось
Слово
Танцем босоногим,
На грудях
Весняного ранку.
Шепіт листя
Розцвівшого саду,
Оставив по собі
Неспокій
У закутках затишшя.

Вдячність

Іскоркою
Рожевих надій,
МАМО
Тобі дякую!
За радість дитинства,
За тихий сум
Нашого
Сільського дому.
Прости
МАМО,
За непереступлений
Поріг,
Запізненого літа
У пам'яті моїй.

Приклич

Приклич нині
До мене
МАМО
Дзеленьчушу пісню
Крив'ятицького коваля
Гришки Журавля
Що по-сусідськи
В своїй кузні
В розспівах козацьких
Золоте залізо
Із горна
На ковало клав
Мою душу
Звеселяв.

Більськ, 19 листопад 2011 р.

Хронологіон — 2011

Зі своїх думок списав Юрій Гаврилук

11.01.2011 р. (багато цих одиниць, а навіть одинадцятко ☺)

Більськ. Вечір — година десята. Коли проходив біля крамниці із вживаним одягом, мою увагу привернуло оголошення, що „Новий товар у середу”. Який же він новий? — подумалося. Адже ж тут все старе — ношене вже кимось. Ну, але можна прийняти принцип, що новим називаємо просто те, чого в крамниці раніше, у вівторок, не було, бо привезли його щойно в середу. Це трохи так само, як із новими знайомими, адже вони за віком можуть бути дуже старі, життям зморені, але якщо ще вчора ми їх не знали, може навіть і не чули про них, то вони для нас „новенькі” (як „новенька Надія” у вірші для дошкільнят, що саме з’явилася у садочку).

12-13.01.2011 р.

[Діалоги, може й трохи вигадані, але з реальним підґрунтям].

1.

— Коли подумаю про ці всі хвороби, які можуть мене чекати у старості, то єдиним виходом здається: померти молоді!

— Що ж... Аби з сенсом...

2.

— Хочу засинати й просинатися з його ім’ям на устах! — мріє молода дівчина, що прагне закохатися.

— Аби лише не прийшлося при цьому тремтіти від жаху... — подумав хтось, на покоління життєво досвідченіший від неї.

3.

— Оптимізм, патологічний оптимізм у мене! — хвалюся.

— У наш час це унікально. Отже дуже цінно — кажуть.

— Цінним є все, що нас збагачує позитивними емоціями. Без них як без води — засихає наше прагнення жити та відчувати...

15.01.2011 р.

Сотворіння з пограниччя фавни та літератури, з філософським підходом до життя, та іронічним підходом до філософії. Мандрує через житейське море

в крихітній лушпині тіла чоловічої статі, й саме тому має такі, а не інші думки про жінок. Ось подивився на фотографію та й пише: „На ній Твоя краса така ніжна, що лише дивившись на неї почувуюся пригорнутим Тобою до серця”. Вона ж йому не відповідає нічого, адже це тільки зображення, яку висвітлила пошукова система, коли шукав сам вже не пам’ятає чого, але воно „впало” в око, сколихнувши емоції...

Емоції — вони інколи пахучі як пущанська трава-зубрівка, яку більшість людей знає із пляшки горілки, саме „зубрівки”. Але ми тут знаємо, де її шукати на природі, що можна її класти під скатертину-настільницю, коли прагнемо провести вечір при свічах та в милому товаристві. А згодом цю ж саму висушену траву-зубрівку можемо покласти під простирадло. Сіно галюциногенне, а зубрівка ж найзапашніше сіно, отже й сні мусять тоді бути неповторні своїми запахами, кольорами та враженнями. То може від них не схоється покидати країну сновидінь. Але ж не можна снувати сновидінь вічно — треба повертати й жити серед живих людей, а не сонних примар, ступати по твердому камінні, а не по тонкій плівці ілюзії мозку зачаділого надіями і мріями. От тільки спогад цих очей лоскоче серце — неначе пір’їнка із янгольського крила...

17.01.2011 р.

У грудні була, ой була зима — й мороз, і сніг, якого хтось, там вгорі, надто багато на цей раз замовив, аж нам тут вулиці й дороги позасипало. Рівно місяць тому я до Львова поїхав — зимою, а вертався у Перемишль — весною, адже саме перед „польським” Різдвом міцна відлига почалася. То й зі Львова до Шегинь їхав то у тумані, то у дощі. Те ж саме було й на самому кордоні — майже жодної живої душі у Польщу мандруючої (перший день Божого Народження ж був), лише дощик накрапав. Перед „нашим” Різдвом знов снігу, понад міру, навалило, але вже біля тижня як знов відлига. Сиро, сіро та й дощик накрапає. Нічого не хочеться надворі робити — лише би

в хаті сидів та зубрівку сьорбав, або й нюхав, коли це продукт не із Польмосу, а на лісовій галявині, серед біловезького лісу-пралісу зірваний та на сіно духмяне висушений...

Із цієї духмяності зубрівчаної всякі історії можуть нагалюцигеноватися, в тому числі й любовні, чи лицарський романс. Колись, як принцеса потрапила в опалу, адже міг її викрасти злий змій-дракон, чи не менше злий раубріттер — рицар-розбишака, то чесний лицар великого серця — на коня сідав, у блискучі обладунки одягався й гнався під печеру, чи під замок, свою любов визволяти!

А нині? Нині „принцеса” швидше в якусь аферу вляпається, отже лицар не має іншого виходу, як у ломбарді свого коня, панцир з шоломом, та навіть і меч під заставу дати, й на детективів та адвокатів і різні судові кошти випродати все, що весь його рід накопичував поколіннями...

„O tempora, o mores!”. Так, це римляни такими словами волали, а саме ж вони основи під сьогоdnішню юриспруденцію побудували — мутикаючи собі під носом „Dura lex, sed lex!”. Що ж зробиш — жоден закон не захистить лицаря перед цим, щоб його гадана принцеса не показалася приналежною до категорії „дура” (а властиво „дурепа”, адже *дура* це русизм)...

20.01.2011 р.

Так — життя не на те, щоб здійснювати мрії. Воно — сповнювання обов’язків, які щоденно приймаємо на себе, свідоми, а то й мимохіть...

22.01.2011 р.

От і на старі літа (такий старий як сьогодні я ніколи ж ще не був) прийшлося займатися писанням про культуру. Сучасну культуру. А може й про повернення до стану перед культурою — культурою писаного слова.

Був час, коли дідусі сивочолі розповідали всяку нісенітницю своїм нащадкам, а ці їх слухали та в почуте свято вірили. У всі ці шумерські казки, єгипетські оповідки, а то й грецькі міфи чи різні інші сенсації, як хоч би про Троянську війну.

Але з'явилося й вміння записувати – не лише ці всі нісенітниця, про які ми довідалися завдяки всяким глиняним табличкам чи папірусам. Почали люди записувати справжню – ну, визнану за справжню – інформацію про світ та числа в тому світі, то крім літератури з'явилася ще наука та адміністрація. Вся сучасна цивілізація виникла завдяки вмінню читати, рахувати та все це записувати, щоб і самому не забути та ще й інші довідалися й скористалися. Отже – цивілізація вже створена, великій частині світу зовсім непогано, а то й навіть комфортно живеться. То можна про писане слово дещо призабути – аби тільки елегантні (а то й менше), „голови” у „ті-ві” всяку, всяку нісенітницю нарозповідали, а крім цього ще ж і „живі образки” показували. Уххх – прийшло ці всі мої думки... Ну так – все ж таки записати, а то ще й рукою, пером вічним...

Апропо „ті-ві”: У нашого підляського народу, десь у 1960-х роках, коли „тилі-візори” почали з'являтися, виникло повір'я, що вагітна жінка не повинна дивитися багато, бо дитина буде мати надміру велику голову та бовботатиме незрозуміло... (До речі – це хіба трохи попахує народною ксенофобією, адже в цих телевізорах „бовботали” ж польськи).

24.01.2011 р.

Сиджу й описую історію „Закерзоння” до книжки-путівника. Можна б „вдавити у героїчні ноти”, що це завдання „важливе й відповідальне”. Але навіть... Я ж просто роблю те, що мені

справді цікаво робити, тому й труд не мука, а приємність, хоч справді – легкою розвагою цього не назвеш. З одного боку хочеться повизбирувати та скласти в один жмут всі ці нитки, які вплетені також у загальноукраїнську історію. З другого писати так, щоб читач зміг зрозуміти всі історичні повороти та манівці, якими блукали як „закерзонські”, так і всі „західні” українці та причини таких чи інших відносин із польськими, угорськими та литовськими сусідами. А тут завжди є небезпека „стати на борню” та намагатися доказувати, що „наш чорт старший” та утверджувати переконання про „нашу слушність” і „чужі вини”. Читаючи чимало авторів – як „наших”, так і „їхніх” – маю саме таке враження. Але сьогодні повинно бути мудріше за вчора, а перед нами ж – ще завтра!

25.01.2011 р.

Щоб стати, хоч трохи, письменником, треба закінчити якісь школи, в яких навчати писати. А добре ще й прочитати хоч кілька книжок, щоб побачити якийсь зразок та прийняти його, або проти нього бунтуватися. Треба однак мати передусім „генетичні обумовлення”, успадковані від батьків, як у процесі генеративного відтворення, так і виховання. Кажуть, що хлопці інтелекцію отримують передусім від матері, але й батько має свій вплив на її модифікацію. Я від свого певно перейняв схильність до „філософських дивагацій”, адже то він загнав мені в пам'ять різні народні (?) перлини, як хоч би „На небо не полетиш!” – це потіха дитині, коли вона боїться, що зі стільця чи драбини

може впасти... До речі, з цієї мудрості можна сперечатися, адже Корольов та інші українці, що приклали руку до розвитку космонавтики, показали, що все ж таки полетиш – аби тільки дуже хотів! (Завдяки ним полетіли у космос „совєти”, але один „галицький вуйко” нібито вередував, що на жаль не всі. Принаймні такий анекдот я чув – ще „за совєтів”).

Саме таке хотіння й ентузіазм необхідні, коли намагаємося боротися за „виживання української культури в умовах імперського тиску з боку Росії та загальної глобалізації”. Афористично кажучи – щось нового, що „вистойть”, може народитися лише із живого яйця, з нутром твердим саме цим ентузіазмом, бо пусте завжди лусне від зовнішнього удару й не врятує його ні політика, ні найголосистіший патріотизм.

09.02.2011 р.

Ось знов мені з'явилося в голові кілька думок про українсько-польські справи. [Але вони, як і багато інших, будуть надруковані окремо, в „Історіософському Хронологіоні” – ред.]

А ще подумалося про сучасне, сьогоднішнє. Бо чого то в теперішніх телесеріалах немає? Звісно, є все, що авторам сценаріїв на думку спаде й буде здаватися, що глядачі це за непереборщону вигадку сприймуть – аби метраж і час йшов! От і в одному з фільмів сценарієписець „розкохав” якогось чоловіка, котрому певно десь під тридцять, у жінці, якій вже мінімум під сорок, адже її син років під двадцять має. Це дає нагоду зав'язати нову „інтригу”: він ди-

тини хоче, їй лікарі кажуть, що це неможливо, а вона йому сказати про це – боїться...

Щоб не казати – така любов протиприродна, бо вже років 35 як, завдяки Річардові Докінзові та іншим біологам знаємо, що все це кохання то насправді маніпуляція себелюбів-генів, які прагнуть до вічності. Тому, коли чоловікові заманеться любові жінки, якій за сорок, то хай сам має не менше, та ще й громаду своїх генетичних нащадків.

Та де! Чоловікам, яким за 40 чи навіть за 50-т, коли їх на любов потягне, також хочеться саме жінок, котрим десь біля 20-ти. Це певно також витівка гена-себелюба: коли вже діти з першої молодечої сімби виросли, то чого байдикувати?! Чи не краще другим поворотом братися за діло?!

Крім цього в чоловіків дуже м'яке та співчутливе серце. Не вірите? То послухайте, що чоловік своїй жінці каже, коли ця біля домашніх робіт порасться: Ти так мучишся! Я не можу на це дивитися – піду на футбол дивитися, або у бар пива напиться. То і такий „п'ятдесяток”, не молодик вже, часто-густо пузатий, а навіть щербатий, і тут дуже жаліє – що коли подивиться на свою законну дружину-перевесницю, черговий раз приходить до усвідомлення контрасту поміж цією, яку „має”, та цією, яку колись „хотів”... То й певно звідки ця насмішкливо-уїдлива народна мудрість: Маєш, що хотів!

А в народній мудрості велика сила! Тому від власних дітей треба онуків чим скоріше вимагати, щоб дідусяві заняття було й дурницями про подруги своїх доньок голови собі не забивав! От що...

13.02.2011 р.

Це ранок, неділя... Сів до комп'ютера, щоб виготовити із занотівок статтю про перших кілька сторіч історії Підляшшя. Повідкривав свої різні писання про рідний регіон, а там великувата стаття „Нація, якої мало не бути, або Українські роздуми на підляській межі”. Починається вона свого роду химерними роздумами про Україну, про різні повороти її історії, у тому числі й у відносинах із Польщею. А може б так, подумалося, поспробувати видати у Львові чи Києві такий збірник менш чи більш „химерних” роздумів про „закерзонську” історію, про те, що ці наші регіони, які опинилися в новітній Польщі, внесли у всеукраїнську історію й культуру. Про Антонича химерні роздуми маю

вже по-суті написані, адже саме слова Ігоря Калинця, що вони вартують окремої книжки, надихнули мене на цю едиторську думку. З Лемківщини писав ще й про Никифора та Воргола, якого коріння у пряхівській, закарпатській частині цього етнорегіону. Про Підляшшя також щось є, і про Холмщину можна „підхимеризувати”. А про Надсяння маю статтю про могили з осені 1918 року та й про гурт першої половини XIX сторіччя у Перемишлі, який був „предтечею «Русалки Дністрової»”. По цьому гурті також залишилися могили єпископа Івана Снігурського та крилошанина Івана, на прізвище – Могильницького (!). Але могили це хіба мало оптимістичне, навіть дещо депресивне...

Ні – чому? Могила це ж найкращий доказ цього, що було життя... Отже коли дивимося на могили, то трохи якби ми дивилися на материнські, чи взагалі жіночі груди. І така, бачте, виникла химерна думка з приводу українських могил над Сяном...

[А 6.02.2012 р. мені додумалося таке: Ця схожість могил з жіночими грудьми може пояснювати, чому люди їх бетоном або камінням обмуровують, чи хоч квітами обсаджують. Бо ж могила просто насапана із землі – гола, отже – „непристойна”.]

* * *

Два дні тому прів над ілюстраціями до статті про фільм Параджанова на основі повісті Михайла Коцюбинського. Можна б сказати, що охопив мене „творчий шал”, чи як казали античні греки – *манія* (з наголосом на „ні”). Жартوما собі тоді подумав, що мені в голові лише кадри з „Тіней забутих предків” та... секс. Чому секс? Ну як? То ж кажуть, що він чоловікам у голові завжди, що постійно про нього думають, навіть подаються статистики скільки разів на добу, годину, чи навіть хвилину. Окрім цього – в „Тінях” сексу чимало. У самому фільмі то передусім є нестача й загальна безплідність сексу Палагні з Іванком. Але в літературній історії, що діється ж на селі, де всім видно, як „цап перчить козу або баран валусе вівці”, присутній і молодіжний, а по-суті й дитячий секс Іванка з тринадцятирічною Марічкою – також безнаслідний. То може вся ця трагічна історія Івана – кара за те, що він, хоч такий файний легінь, зовсім безперспективний, коли йдеться про природну

роль батька? Можна сказати – помста язичницьких божеств плодючості та родючості. Але в чому тут винувата Марічка?

19.02.2011 р.

Світ ще ніколи не був такий модерний як сьогодні. Але водночас я ніколи не був такий старий як нині.

От і парадокс – щоб дочекати цих всіх новинок, я мусив постаріти. Шлях у новітність вимощений кістками проминулих поколінь...

* * *

В якомусь моменті життя перестає бути стихійним поривом серця – перетворюється у постійну трансакцію.

27.02.2011 р.

Чи можна жити чиясь смертю? Парадокс! Але показується, що так, зрозуміло – у переносному значенні. Бо ж насправді лише у житті є сподівання, очікування смерті. У смерті немає вже надії на життя – хіба, що вічне. Або на реінкарнацію (в індусів). Але ні – тут йдеться про смерть на території Європи, де земне життя одноразового вжитку: простір поміж двома моментами – народженням, яке є щасливим наслідком зусиль багатьох поколінь предків, по-суті незчислених („від нащадка світу”), та смерті – неминучої, здетермінованої вже самим фактом народження, відстроченої лише на довжину життя, якої ніхто ж не знає, хоч надіється на як найбільшу. Й тут наближуємося до події, яка стала спонукую до цих моїх роздумів. Отже в минулий понеділок, 21 лютого, біля п'ятої години пополудні, отже при заході сонця, помер Юрій Новосільський...

19.03.2011 р.

Смерть приходить чужими ногами... Постійно втомлена...

26.03.2011 р.

„Не чоловіка створено для жінки, а жінку для чоловіка” – читають жінці з листа апостола Павла.

– А де ж цього чоловіка мені шукати?! – уїжливо коментує це читання жінка, не конче хвеминістка, просто інтелігентна дещо...

* * *

Від кількох днів „ходить” за мною думка, що любов це по-суті форма надії. То ж виходить, що любов так довго живе, як довго живе надія, з якої вона проросла.

08.04.2011 р.

Як і вчора, та багато днів раніше – пишу нарис історії Надбужжя й Надсяння, до перекладу на англійську мову. Роблю це у стані захоплення рідною мінучиною, але водночас стараюся робити це без непотрібної ворожості до чужинців. Адже – історія, це просто історія, те, що минуло й не вернеться, не будемо в ньому жити. Жити будемо в майбутньому й залежатиме воно лише від нас, тому й загрожене не лише зазіханнями чужинців (бо ж люди є люди, й кожною нагодою простягнути руку по чуже зразу скористаються), але передусім нашою недолугістю у виборюванні свого місця під сонцем (а начитавшись віршів Антонича – то додам, що й під місяцем).

25.04.2011 р.

Коли людина вступає в дорослість всі рішення може приймати „з пориву серця й душі”, адже бути молодим це й означає бути вільним. З чверть сторіччя пізніше кожне важливе рішення це вже

транзакція з усім минулим, яке накопичилося від моменту коли з пориву серця прийняте було це перше доленосне рішення – чи то у „професійному”, чи то в „особистому” житті...

* * *

Якийсь час тому говорив із Миколою Т. Він – на моє запитання „Як справи?” – відповів стандартно по-нашому: „Стара біда”. (Стандартно по-американськи відповідається „Все файно!”, що приблизно значить певно це саме: „Моє життя – моя справа, а тобі яке до цього діло?!”). Все ж спонукало це мене до філософсько-літературних думок й попросив я його порадою: „Якою б поганою не була ця „стара біда”, то все ж не думай, щоб нову собі заводити!”.

11.05.2011 р.

Ось перед моментом займався працею для інтелектуалів – так називаю миття тарілок та іншого кухонного посуду, бо хоч руки зайняті, то голова думати може вільно. При цій нагоді черговий раз

переконався, що із рефлексом у мене все гаразд – коли щось мені із руки вислизне найчастіше встигну його зловити поки впаде на долівку. Миттєва реакція потрібна й при більш технологічно складних чинностях, як хоч би їзда машиною – але я чомусь, попри непоганий рефлекс, не їджду швидко. Тут блимнула мені в голові розв’язка цього питання – певно тому, що – коли з’ясувати це мандрівкою свідомості – моє *Selbst* (німці його відкрили то й по-своmu німецькому назвали) перед останнім втіленням у живу особу ферментувало дуже довго, може навіть від часу, коли вся технологія обмежувалася якимось каменем чи списом, який жбурляли у – богу душу, а мисливцві тіло винувати – дику тварину. Виходить, що я дещо анахронічний, архаїчний дуже.

Але зате який у мене великий інтелект за цей довгий час наріс! – потішую себе зовсім новітнім та модерним самодурством.

Фото Ю. Гаврилюка

«Wże oczy ne baczat, a jazyk szcze mele»

Zakończenie ze str. 27

Dolina, dolinuszka, dolina szyroka
O ho ho dolina szyroka.

A na toj dolinońci tuman podymajets’a
O ho ho tuman podymajets’a.

Tuman podymajets’a, sonc’e zażyhajets’a
O ho ho sonc’e zażyhajets’a.

Sonc’e ni po lićnieniu, sonc’e po osińnieniu
O ho ho, tolko po osińnieniu.

Wyjdu ja na uliciu, stanu toj podumaju
O ho ho, stanu toj podumaju.

Stanu toj podumaju, koho ja lubit’ maju
O ho ho, koho ja lubit’ maju.

Utwory obrzędowe, pamiętane przez panie z Kożyna, to m.in. ohulki: „Oj, tam na pruhmeni”, „Tam na majowuj rosi”, żniwna: „Nasza pani domuje”, weselne: „Oj, jak puojdu, ty moja matulu”, „Oj, huknu, huknu”, „Kolesom soneczko u horu ji’de”, „Idy mateńko błahosłowiti”. Na szczególną uwagę zasługuje weselna pieśń sieroca: „Oj tam na dwori”. Opowiada ona historię dziewczyny mającej wyjść za mąż, szukającej wszędzie swojej mamy. Po przeszukaniu całego domu, udaje się w stronę lasu, doliny, docierając w końcu do mogiły matki. Prosi ją, by wstała z grobu i przybyła na wesele.

W omawianym tutaj specyficznym mikroregionie nadnarwiańskim mieszą się wpływy kultury ukraińskiej, rosyjskiej, polskiej i białoruskiej. Zachowany tu re-

pertuar wokalny jest tego doskonałym przykładem. Dzięki wspaniałym śpiewaczkom, które przechowują w pamięci nie tylko tekst i melodię pieśni, lecz także jej przekaz oraz znaczenie kulturowe, możliwe staje się pełniejsze zrozumienie tutejszej kultury w ogóle. Panie nigdy nie należały do żadnego zespołu, nikt także nie narzucał im repertuaru. Śpiewały i śpiewają to, co lubią i widać, że to sprawia im największą radość. Jak mawia Maria Denisiuk z Kożyna: *Wże oczy ne baczat, a jazyk szcze mele* (Oczy już niedowidzą, a język jeszcze miele).

Julita CHARYTONIUK
(Białostockie Muzeum Wsi)
Zdjęcia autorki artykułu
Transkrypcję pieśni wykonała
Emilia Lićwinko

Dolina dolinuszka

Julita Charytoniuk w 2010 roku prowadziła w ramach Stypendium Marszałka Województwa Podlaskiego badania etnograficzne w zakresie repertuaru pieśni śpiewanych przez najstarsze pokolenie we wsiach położonych nad Narwią: Soce w gminie Narew i Kożyno w gminie Bielsk Podlaski. Niniejszy artykuł jest częścią planu tych badań.

Почав Володимир, Ярослав — завершив!

(Нове датування храму Святої Софії)

Стала відома нова дата заснування собору Святої Софії у Києві. Храм більш як на чверть століття старший від визначеної колишньою наукою дати 1037 рік. Це довели сучасні дослідження, презентовані у Національному заповіднику «Софія Київська».

Софійський собор

Про заснування собору хрестителем Київської Русі — князем Володимиром Великим — вказують нові дослідження, проведені у храмі. Серед іншого, ідеться про письмові джерела та настінний живопис Святої Софії Київської: історик Тамара Рясна каже, що вивчення портретів на фресках храму дають змогу датувати собор 1011-1018 роками. Адже на стінах собору — портрети князів Володимира Великого та Ярослава мудрого і їхніх родин.

Науковці також дослідили й розшифрували графіті: ці написи дозволили визначити, що побудова храму розпочалась не у 1030-х роках, а не пізніше 1011 року. Як повідомив історик — працівник заповідника В'ячеслав Корнієнко, закладення Святої Софії Київської можна датувати напевно 4 листопада 1011 р.

Як зазначив Корнієнко, на стінах храму науковці прочитали і графіті трохи молодші за віком: «Всі ці записи — 20-х — 30-х років XI століття — однозначно вказують, що у цей час Софіївський собор уже був діючим храмом. Вони зроблені на фресках і вони виконані по сухому тиньку. На початку 20-х років XI століття Софіївський собор уже був розписаний і функціонував як митрополичий».

Те, що Свята Софія засвідчує свою появу у кінці правління Володимира Вели-

кого — на початку княжіння його сина Ярослава, підтверджують і письмові джерела.

Як розповіла Надія Никитенко — завідувачка відділу науково-історичних досліджень заповідника, такі твори, як «Слово» Митрополита Іларіона 1022 року та «Хроніка» Тітмара Магдебурзького 1018 року розповідають: заснував «храм Премудрості Божої» великий київський князь Володимир Хреститель.

Пам'ятник Ярославу Мудрому біля Золотих воріт

Св. князь Володимир. Розпис біля входу до Михайлівського монастиря

Але і дата 1037 рік має певне значення, не стільки для Святої Софії, скільки для історії правління київського князя Ярослава Мудрого. На думку Н. Никитенко, під нею згадуються звершення Ярослава Мудрого в усіх будівничих акціях, які неможливо було здійснити за один рік. Напис під цим роком (1037) насправді є панегіриком Ярославу. У ньому підсумовуються його будівничі заслуги упродовж усього життя.

Богдана КОСТЮК, Київ
Фото Ю. Гаврилюка

З хроніки подій на Підляшші

Поява «Української думки»

10 листопада 1991 р. з'явився в ефірі перша радіопередача українською мовою – «Українська думка», щотижнева півгодинна програма, яка представляла українське культурно-громадське життя Підляшшя. У листопаді 1992 р. збільшено її час, та почала вона з'являтися тричі на тиждень як одна півгодинна та дві 15-хвилинні програми.

На початку «Українську думку» вів Юрій Місіюк, до якого рік пізніше приєднався Євген Рижик, а в 1997 р. Славомир Савчук. Деякий час матеріали для програми готувала Кароліна Матейчук. Зараз її ведуть Євген Рижик та Славомир Савчук.

В українських передачах можна почути теми пов'язані з культурними, громадськими та освітніми ініціативами українського середовища не лише Підляшшя, але також Мазур та інших регіонів Польщі, де проживають українці; історичні та етнографічні матеріали, інформації з України та українську музику. Можна їх слухати в понеділок та середу пополюдні та в неділю вранці.

Сакральна музика в Сім'ятичах

11-13 листопада в Сім'ятичах відбувся VIII Сім'ятицький перегляд літургійної та паралітургійної пісні. Виступило на ньому 26 виконавців з Підляського та Люблинського воєводств, а серед них хори з Сім'ятич, Білостока, Більська, Мельника, Чорної-Церковної, Кобиляннів, Дорогичина, Косної, Вуорлі, Тересполь, Телятич, а також світські ансамблі з

Мельника, Вилінова, Мощони-Королівської, Нурця-Станції, Чижів, Більська, Маків и. З-посеред усіх виконавців одну третю склали діти і молодь, що свідчить про зацікавлення молодого покоління виконанням сакральної музики.

Організатором заходу був Деканальний інститут православної культури в Сім'ятичах.

Архієпископ Авель нагороджений

16 листопада в Єврейському театрі у Варшаві відбулася врочистість вручення медалей «Заслужений для толерантності» Екуменічної фундації «Толерантність». Одним з нагороджених став Архієпископ Люблинський і Холмський Авель, який отримав медаль за дії для діалогу поміж різними віросповіданнями. Іншими нагородженими були м.ін. проф. Данута Гібнер та о. Адам Бонецький, а в минулих роках – Єжи Гедройц, Яцек Куронь, Християнська теологічна академія та ін.

Владика Авель родом з північнопідляського містечка Нарва. Головою Люблинсько-Холмської єпархії він став у 1989 р. Активно підтримує українські ініціативи на території своєї єпархії, включається в їх проведення.

Запусти з «Гойраками»

17 листопада в клубі «Одеон» у Білостоці пройшли українські запусти. Заграв на них український фольк-рол гурт «Гойраки», який діє при Гмінному осередку культури в Ботьках. Забаву організував Білостоцький відділ Союзу українців Підляшшя.

У Кожині записували диск

18 листопада в Кожині пройшов запис платівки з майже сорока піснями і розповідями місцевою говіркою, які є свого роду коментарем до співаних пісень. Взяли в ньому участь Марія Денисюк і Марія Яким'юк, старші кожинські жінки, які пам'ятають колишній репертуар. Виконали вони передусім місцеві ліричні та обрядові (весільні, колядні, весняні, жнивні), а також російські пісні, які з'явилися на Підляшші разом із підляським населенням, що верталось з т.зв. «біженства». Окрім творів у виконанні місцевих співачок, на диску знайшлися також три пісні, які в студії «Рембрандт» Радіо Білосток записав ансамбль «Полудниці» з Білостока. Молоді дівчата з білостоцького гурту переймають традицію виконання давніх кожинських пісень.

Промоція платівки, яка вийшла під назвою «Пісні з Кожина», відбулася **18 грудня** в Будинку для людей похилого віку в Кожині. Це була нагода пригадати колишній репертуар, який на зустрічі, разом зі співачками та «Полудницями», приспівували мешканці села.

Ініціаторкою проекту була Уліта Харитонюк з Білостоцького музею села. Від трьох років вона записує в Кожині давні пісні та вводить їх до репертуару ансамблю «Полудниці». Запис диску та його промоція пройшли в рамках проекту Товариства спадщина Підляшшя за кошти Маршалківського управління Підляського воєводства, Товариства любителів скансену в Козликах та Гмінного управління в Більську.

Конференція вчителів історії

18-19 листопада в Бобровій Долині коло Білостока пройшла IV Польсько-українська вчительська конференція «Доля поляків та українців у радянській Україні в роках 1921-1939». Узяли в ній участь польські, українські і білоруські науковці, а також вчителі історії та польської мови. Визначні дослідники української історії представили стан найновіших досліджень вибраних тем пов'язаних із ситуацією в міжвоєнній Україні, які стали зачином для вчительської дискусії про спільні моменти польсько-української історії та методику викладання цих тем у школі. Упродовж двох днів говорилося між іншими про те, що зробити, щоб уроки історії були зрозумілими та привабливими для учня, а також враховували польську та українську точки зору важких та неоднозначних подій спільної історії.

Це була четверта конференція з циклу «Спільне минуле» Музею історії Польщі. Перша, яка пройшла в 2008 р., стосувалася подій часів І Речі Посполитої, під час другої говорилося про можливість використання творчості Тараса Шевченка та Юліуша Словацького при навчанні історії. Третя, яку організовано 2010 р. в Житомирі, була присвячена військово-політичному союзові Пілсудський-Петлюра в 1920 р. Від 2010 р. в проєкті бере участь Об'єднання українців у Польщі, яке підказує теми, рекомендує наукову літературу та делегує вчителів історії з українських шкіл.

У планах – продовження проєкту. Як чергову тему заплановано ситуацію українців у II Речі Посполитій.

Вшанування пам'яті жертв Голодомору

25 листопада в Педагогічній бібліотеці в Більську відбулося відкриття виставки про Голодомор в Україні – масовий, навмисно зорганізований радянською владою голод 1932-1933 рр., що призвів до багатомільйонних людських втрат на території Української СРР. Про причини та наслідки геноциду українського народу розповів присутнім історик Юрій Гаврилюк. Під час зустрічі відбулася також проекція документального фільму присвяченого темі Великого голоду.

Виставку приготували Союз українців Підляшшя та Педагогічна бібліотека Центру едукції вчителів, філіал у Більську. Можна було її дивитися до **30 грудня 2011 р.**

27 листопада за жертви Голодомору 1932-33 рр. молилися в парафії св. Петра (Могили) в Люблині. Цього року відзначення мали особливо врочистий характер – панахиду очолив архієпископ Люблинський і Холмський Амель, а серед прибулих знайшовся новообраний Генеральний консул України в Люблині Владислав Каневський з сім'єю та працівниками консульства.

Українська громада України та всього світу кожного року наприкінці листопада вшановує пам'ять Великого Голоду. День пам'яті жертв голодоморів запроваджено згідно з указом Президента України від 26 листопада 1998 р. Щорічний національний пам'ятний день в Україні припадає на четверту суботу листопада.

«Поезія джерел»

29 листопада в Гайнівському будинку культури відбувся Декламаторський конкурс православної релігійної поезії «Поезія джерел». Взяло у ньому участь 140 молодих

читців з Гайнівського повіту (Гайнівки, Чижів, Черемхи, Нового-Корнина, Нарви, Дубичів-Церковних) та Більська. Представили вони вірші білоруською, російською, польською мовами та лемківським діалектом української мови. Попри те, що більшість учасників, це були діти і молодь з україномовних сіл Підляшшя, ніхто з них не зачитав віршів місцевим діалектом чи українською літературною мовою.

Джазова музика в Білостоці

2 грудня у клубі «Фама» в Білостоці відбувся дуже енергетичний концерт української джазової музики. Виступили на ньому два молоді українські ансамблі зі Львова: «Free Breath» і «Music Maiker».

Концерт пройшов у рамках міжнародного фестивалю «Jazz Bez» – транскордонних презентацій джазової музики, які відбулися в тринадцятьох містах Польщі та України, а також у рамках циклу Білостоцького осередку культури «Jazz на ВОК-и», що має на меті популяризувати серед молодих білосточан джазову музику.

Конкурс гри на інструментах пастухів

3-4 грудня у Музеї хліборобства в Цехановці проходив XXXI Загальнопольський конкурс гри на інструментах пастухів ім. Казімежа Ушинського «Лігави 2011». Узяло в ньому участь 116 осіб, у тому числі 49 дітей і 67 дорослих. З України приїхало 11 осіб (5 дітей і 6 дорослих). Презентували вони гру на традиційних гуцульських інструментах (трембіти, роги, сопілки, дрімби, дуди та ін.). Окрім того виступив у Цехановці ансамбль «Карпатська тайстра» з Путили, що на Закарпатті.

«Вечори церковної музики»

4, 11 і 18 грудня у Більському будинку культури та Церкві Архангела Михаїла в Більську проходили ювілейні Х-ті «Деканальні вечори церковної музики». Їх учасниками були хори з Більська, Вуорлі, Маківки, Білостока та Лосинки. Виконували вони твори народні, монастирські та видатних композиторів церковної музики.

Організаторами заходу, який ставляє за мету презентацію регіональних хорів, передусім таких, що діють при православних парафіях, були Інститут православної культури в Більську та Більський будинок культури.

Лекція Оксани Ременяки

6 грудня в Підляському музею в Білостоці лекцію на тему «Польські художники у Києві на зламі XIX і XX ст.» зачитала д-р Оксана Ременяка з Києва, історик мистецтва, науковий працівник Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. 2004 р. вона захистила кандидатську роботу на тему іконопису Холмщини і Підляшшя XVI-XVIII ст. Свої дослідження вела також на Північному Підляшші.

«Святвечір народів»

11 грудня у Гмінному осередку культури в Гоньондзі відбувся «Святвечір народів» – колядна зустріч фоль-

клорних ансамблів із цілого Підляського воєводства. Українські колядки, різдвяні і новорічні звичаї та народні підляські страви представив на заході ансамбль «Ранок» з Більська.

Святого Миколая в Люблині

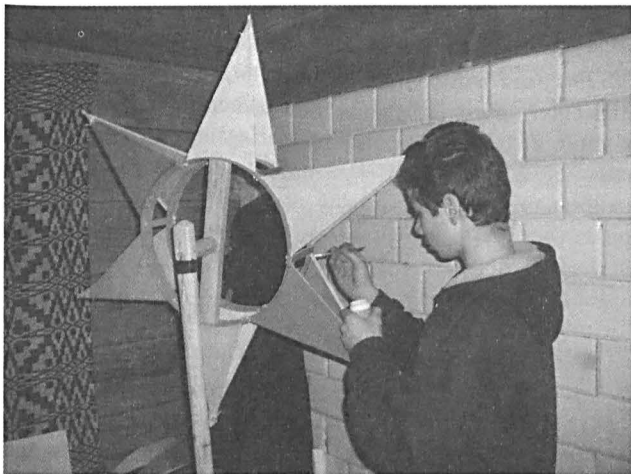
18 грудня в парафії св. Петра Могили в Люблині відбувся традиційний празник святого Миколая для дітей. Після недільної Божественної Літургії в прицерковній світлиці пройшла святкова зустріч. Артистичну програму українською мовою приготували на неї учні української недільної школи в Люблині. Зустріч завершилася врученням подарунків українським дітям.

Організаторами заходу були Парафія св. Петра Могили та Українське товариство в Люблині.

У Загороді клеїли «г'язду»

24 грудня 2011 р. у Загороді в Козликах над Нарвою під час етнографічних майстер-класів зустрілися батьки зі своїми дітьми та українська молодь з Більська, Білостока, Черемхи і Сім'ятичів. Тим разом вони вчилися, як зробити справжню підляську зірку для колядування. Клеїти «г'язду» вчив їх підляський мастак, лауреат багатьох нагород, Петро Богачевич з Крив'ятич, який до скансену приїхав разом зі

своїм сином Павлом та дочкою Емілією. Ефектом майстер-класів стала однорядна колядна зірка. Більшість елементів до неї виконали учасники зустрічі.

Виступили «Гойраки»

8 січня 2012 р. на площі при міській ратуші в Більську під час XX фіналу Великого оркестру святкової допомоги виступив український ансамбль «Гойраки» з Ботьок.

Гайнівські зустрічі з православною колядою

10-11 січня у Гайнівському будинку культури проходили змагання Гайнівських зустрічей з православною колядою. Узяли в них участь 33 ансамблі, загалом — понад 600 осіб. Це були різноманітні хори та колективи, як дитячі, так і дорослих, з Гайнівки, Дубич-Церковних, Дубин, Кліщель, Чижів, Біловежі, Черемхи, Вільки-

Терехівської, Наровки та Більська. Від кількох років досить помітні на конкурсі українські колективи, яких не забракло також серед нагороджених. У категорії «садочки» переможцем стала українська група «Сонечко» з Садочка № 9 «Лісова поляна» в Більську, найкращим виконавцем колядок у категорії «гімназії» журі визнало «Ранок», також з Більська, а в категорії «хори інші» друге місце зайняла «Гілочка» з Черемхи. Вирізнення отримали м.ін. «Струмок» з Дубич-Церковних та фольклорний ансамбль з Черемхи-Села. Вручення нагород та концерт лауреатів відбувся **15 січня**. Конкурс провели Деканальний інститут православної культури та Гайнівський будинок культури.

Маланкові забави

13/14 січня на численних маланкових забавах православної Підляської воєводства святкували Новий рік за юліанським календарем. Декілька із гулянок мало український характер. Перш за все в ресторані «Podlasianka» в Більську відбулася щорічна забава Союзу українців Підляшшя. При українській музиці у виконанні ансамблю «Маки» з Луцька гуляло біля ста осіб.

У Білостоці в ресторані «Trzy potrzy» заграв гурт «Чорні Черешні» з Рівного. Новий рік за старим стилем привітало там 170 осіб. **14 січня** український ансамбль виступив іще з концертом у пабі «Gospoda u Szwejka».

Діти з Садочка № 9 у Більську

«Гілочка»

«Ранок»

Новою ініціативою була маланка в пабі «Taweta Potowa» в Білостоці, яку організував Білостоцький відділ Союзу українців Підляшшя. Це була чи не єдина новорічна забава, яка мала народний характер – її учасники прибули в сорочках вишиванках, не забракло також спільного співання українських пісень. Захід об'єднав покоління колишніх українських активістів, які в половині 1990-тих років розвивали українське студентське життя в Білостоці, та покоління теперішньої студентської молоді. Бавилося на ньому коло 50-ти осіб.

Українські пісні лунали також на багатьох інших забавах у регіоні. Можна тут згадати про новорічну маланку в «Cztery Pory Roku» в Пиликах, де при музиці ансамблю «Ас» з Білостока гуляло 350 осіб, а також про забаву в Черемсі разом з місцевим фольк ансамблем «Черемшина».

Українську маланкову забаву організовано також у Холмі. Заграв на ній ансамбль «Смерека» з України.

Новою традицією на Підляшші стають маланкові колядування ансамблів. У Більську колядував м.ін. український ансамбль «Ранок», у Білостоці – «Слов'яночки».

Довженкова «Земля» в Білостоці

19 січня в кіно «Форум» у Білостоці відбулася проекція культового українського фільму з 1930 р. – «Землі» Олександра Довженка.

Колядували в Дуб'яжині

21 січня у сільській світлиці в Дуб'яжині пройшов «Вечір колядок». Це ініціатива місцевого гурту «Родина», який другий раз на спільне співання колядок у т.зв. «святі вечори» запросив ансамблі «Гілочка» з Черемхи, «Ранок» з Більська та «Луна» з Парцьова.

День соборності України

22 січня в Люблині відбулися врочистості з нагоди Дня соборності та незалежності України. Узяли в них участь представники воєводської та міської влади, духовенство та українська громада Люблина. На могилах солдатів Української народної республіки на православному кладовищі при вул. Липовій архієпископ Люблинський і Холмський Авель відправив панахиду та молебень за Україну. Після цього в Коронному трибуналі відбулася сесія присвячена подіям 1918-1919 рр., а ввечері в церкві Преображення Господнього відправлено екуменічне богослужіння.

Це вже були 10-ті відзначення Дня соборності України в цьому місті. Врочистості провели Українське товариство та Генеральне консульство України в Люблині.

Зустріч Президента РП з меншинами

24 січня, вперше в післявоєнній Польщі, відбулася зустріч Президента Польщі Броніслава Коморовського з представниками національних і етнічних меншин. До президентського палацу у Варшаві прибуло коло 30-ти осіб – лідерів організацій різних національностей, у тому числі українців. З боку українського середовища Підляшшя в зустрічі взяв участь д-р Андрій Артем'юк, голова Союзу українців Підляшшя.

Українець головою комісії меншин Сейму

25 січня головою Комісії національних та етнічних меншин Сейму РП обрано українського депутата Мирона Сича. Зміни спричинені тим, що попередній голова Славомир Рибіцький перейшов працювати в Канцелярію президента Броніслава Коморовського. Раніше головою комісії був підляшук Євген Чиквин.

Колядували на Південному Підляшші

27-29 січня в Люблині та Тересполі проходив Міжнародний фестиваль східнослов'янських колядок. Це найбільший захід на історично українському Південному Підляшші, яке на відміну від північної частини регіону, постраждало внаслідок акції «Вісла» 1947 р. Учасниками фестивалю були хори з Польщі, та з-за кордону, в тому числі з України та Білорусі. Проте велику групу виступаючих складали місцеві ансамблі, в яких співають колишні українські жителі південнопідляських сіл та їхні нащадки, які після 1956 р. повернулися на свої етнічні землі. Це були передусім невеликі парафіяльні хори, м.ін. з Кобилян, Тересполь, Межиліс, Заболоття, Славатичів.

Виступали на заході також колективи з Північного Підляшшя, у тому числі парафіяльні хори з Сім'ятичів, та з Білостока, м.ін. ансамбль Громадської початкової школи ім. св. св. Кирила і Методія.

Як і в попередніх роках не забракло в Тересполі ансамблів з України. Виступили: Жіночий хор «Ліра» Львівського національного університету, Дитячий фольклорний ансамбль «Знахідка», також зі Львова, Камерний молодіжний хор з Кременця, Дитячий вокальний ансамбль «Легенда» зі Львова. Українські колядки прозвучали також у виконанні відомого на Підляшші ансамблю «Поліські передзвони» з Кобриня в Білорусі.

Захід у Мощоні-Королівській

28 січня в сільській світлиці в Мощоні-Королівській відбувся «Вечір колядок». Захід поєднаний був з наданням імені «Незабудки» місцевому дитячому колективі. Новий ансамбль, ініціатором створення якого була Ге-

лена Датчук, місцева активістка, учасниця групи «Новина», виконує передусім українські пісні.

На концерті, окрім дітей, виступили ансамблі: «Новина» з Мощоні-Королівської, «Незабудки» з Нурця-Станції та «Криниця» з Радивилівки.

Ялинка в Райську

5 лютого в Райську відбувся колядний концерт. Виступили на ньому: «Згідні маки» з Райська, «Родина» з Дуб'яжина та «Гілочка» з Черемхи. Дякуючи участі українських колективів, ялинка мала український характер. На завершення діти з гімназії в Ягуштові та Більську представили виставу про колишнє життя на селі. І хоч була вона, на жаль, польською мовою, а не місцевою говіркою, то всі пісні, які виконали діти, були українські. Окрім того молодь виступила в українських народних костюмах.

Помер Роман Галан

8 лютого на 65-му році життя помер Роман Галан, багаторічний журналіст українського тижневика «Наше слово», викладач української мови та староруської літератури в Християнській теологічній академії та української мови в Православній духовній семінарії у Варшаві. У 1981-1991 рр. він був редактором науково-літературного місячника «Наша культура», у 1991-1993 рр. – головним редактором «Нашого слова». Засновник двотижневика «Гомін», а також його головний редактор (від 1994 р.). У 1995-1996 рр. працював редактором Видавництва «Український архів». Автор численних публікацій. Поховано його **14 лютого** на православному кладовищі у Варшаві.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

Може й головному редактору дещо незручно у власному журналі друкувати статті про свої творчі „подвиги”, все ж цей матеріал – надіюся – стане спонукою й для інших українців із Польщі, щоб пробувати зі своїми надбаннями прориватися в Україну. Адже наша тут доля залежить у великій мірі від цього, чи

зможемо, після десятиріч ізоляції, назад вписатися у її інтелектуальний простір, чи зуміємо залучити українське суспільство над Дністром і Дніпром до праці для збереження культурних надбань минулого і розвитку для майбутнього творчого потенціалу над Бугом і Сяном, над Попрадом і Нарвою. (юг)

Занурення Львова у духовну красу «Закерзоння»

Мандруючи Львовом, особливо центральною частиною міста, мимо волі зауважуємо велику кількість церков. Ці духовні споруди вражають своєю величчю, унікальністю та красою. Розбудовуючись, Львів збагачується також новими церквами, які у комплексі із багатоквартирними будинками формують нові, часом незвичні для людського ока, краєвиди. У спальних районах міста відбувається активне будівництво церков за зразком сучасної архітектури. Через нестачу землі, церкви вміщуються на невеликих ділянках, раптово виринаючи з-поза багатоповерхівки, а інколи розміщуються на території торговельного комплексу чи надто близько до супермаркету. Однак такі краєвиди у місті є немінучі і поволі до них звикаєш...

Водночас, будуючи нове, інколи відбувається втрата давніх унікальних пам'яток архітектури. Сумно констатувати, але дедалі частіше дізнаємося про те, що в Україні через людську неухильність, вогонь чи природні процеси нищаться церкви, хрести і поховання.

Упродовж вересня-жовтня 2011 року у Львівському Музеї історії релігії небайдужі до краси люди могли знайомитися, споглядати і вивчати світлинами, на яких чуттєво передано духовні краєвиди Підляшшя, Холмщини, Лемківщини і Надсяння. Автор виставки – історик, публіцист та головний редактор часопису „Над Бугом і Нарвою”, письменник, автор по-

езій та літературних (дещо з філософським ухилом) „записків при нагоді” і фотограф – Юрій Гаврилюк.

Історик за освітою, пан Юрій, мандруючи українськими селами у Польщі, споглядав і досліджував церкви, придорожні хрести, пам'ятники на могилах... Володіючи художнім словом, занотовуючи побачене, пізніше опрацьовував і писав тексти, що захоплювали і переносили читача у місця, де побував автор. Однак, Юрію Гаврилюку недостатньо було лише описувати побачену красу за допомогою художнього слова. Він захотів намалювати побачене. Зафіксувати мить на віки. Йому це вдалося зробити.

Вибираючи пору року і момент доби, фіксуючи долю секунди на фотографії,

автор відтворює фантастично гарні миті духовних краєвидів. Демонструючи свої роботи нагадує нам, що ці роботи нагадує нам, що ці пам'ятки є унікальні. Ними потрібно не тільки милуватися, а й берегти. Могутні перед нами своєю духовністю, вони все ж є слабкі і часто неспроможні встояти перед людською силою та природною стихією.

На відкритті виставки 11 вересня 2011 року присутні відзначили високий рівень майстерності автора щодо відображення сакральних об'єктів. Зокрема, такі поважні гості як директор Музею історії релігії Зоряна Білик, директор Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Ірина Ключковська, голова товариства „Надсяння” Володимир Середа, історик,

дослідник сакральної архітектури Василь Слободян та письменник Ігор Калинець виступаючи, наголосили на важливості такої роботи, яку провадить Юрій Гаврилюк. Адже ці фотографії несуть не лише насолоду від споглядання духовної краси сакральної архітектури Закерзоння. Цікавим є і документальна значимість кожної фотографії, а також історична довідка та коротенька історія від автора, що міститься під кожною роботою. Наприклад, гарним, на нашу думку, є підпис під світлинною цвинтаря у Змієвиських – „Весняне сонце читає вечірньою годиною імена похованих тут українців”, чи під Хрестом у с. Лосє – „Щоб молоді лемки – йдучі по яблука майбутнього – ступали впевнено слідами своїх предків, які спочили в рідній землі”. Читаєш це, і ніби справді поринаєш у таємниці, що ховають у собі хрестині, церкви, цвинтарі...

Описуючи виставку, неможливо передати всю красу експонованих на ній фотографій. Ці світлинами необхідно побачити. Бажаємо виставці хороших мандрів світом, а особливо Україною. Також бажаємо матеріалізуватися в ілюстрований довідник, щоб більше людей могли дізнатися і вивчити красу краєвидів етнічних українських земель, адже матеріалів для цього є предостатньо.

Христина ЩЕРБА

Фотографії надані Львівським музеєм історії релігії

Informacja Zarządu Głównego Związku Ukraińców Podlasia

Zarząd Główny Związku Ukraińców Podlasia w 2011 roku zrealizował dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji następujące zadania:

1. Wydawanie Ukraińskiego Pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”
2. XX Festiwal Kultury Ukraińskiej na Podlasiu „Podlaska Jesień 2011”
3. Działalność amatorskich zespołów artystycznych
4. Święto Nocy Kupalskiej „Na Iwana, na Kupala”
5. Warsztaty twórczości ludowej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”
6. Spotkania z podlaskim folklorem – Konkurs piosenki ukraińskiej „Z Pidlaśkoji Krynyci”
7. Działalność Związku Ukraińców Podlasia
8. „Dżerela” – Ukraińskie Tradycje i Transformacje
9. Konkurs Recytatorski „Ukraińskie słowo”
10. Wydanie książki dla dzieci „Kotyłasias torba z wysokoho horba”

Політична карта України 1918 року

Фонди Львівського історичного музею поповнилися оригінальною картою України 1918 року. А передала її музею приватна особа, яка випадково придбала унікальну мапу ще в радянський час. Науковці наголошують, що це відкриття в українській картографії. Адже донині була відома лише карта українських земель Івана Величка 1896 року. На мапу 1918-го, яку видано в Австрії, вперше нанесли державні кордони України.

На мапі написано – «Карта України 1918 року». На ній кордони УНР станом на жовтень 1918 року. Тоді до української держави належали території Придністров'я, Берестейщина, Гомельщина, а також східна Слобожанщина (сучасна Курська і Воронезька області – клин простягався на 250 кілометрів).

«Без сумніву до складу України тоді входив Крим. Ця карта призначена для того, щоб сучасники, на підставі документу, а це є карта-

документ, яка видана у Відні відомою фірмою, могли побачити якою була Україна у 1918 році, як ці кордони змінилися», – говорить голова благодійного фонду «Україна-Русь» Ростислав Новоженець.

Мапа стала сенсацією для істориків

Про карту України 1918 року не було нічого відомо. Для історика Івана Сварника – це сенсаційний оригінальний документ, бо це перша мапа України як держави, на ній вперше були нанесені державні кордони. Для багатьох українців, які мешкали у 1918 році, ця карта відіграла велику роль, каже науковець. Бо було усвідомлення території, яку охоплювала незалежна Українська держава і розуміння, від кого її потрібно охороняти.

«Карта, у першу чергу, є фіксацією стану свідомості населення того моменту, коли вона надрукована, стану національного усвідомлення

держави. Я припускав, що така мапа має бути. Бо відомо, що віденське видавництво «Фрейтг і Берндт» публікувало впродовж усіх років Першої Світової війни карти теренів бойових дій», – каже історик.

Унікальну карту чоловік купив на базарі в Івано-Франківську

Мапи України 1918 року цілеспрямовано нищили у радянський час і за її зберігання можна було отримати до 10 років ув'язнення. Львів'янин Михайло Гаврилів придбав карту випадково на базарі в Івано-Франківську в середині 80-х минулого століття. Мапа була знищена, але чоловік розумів, що вона цінна і поклав її серед книг. Згадав про неї три роки тому, коли випадково карта потрапила на очі. Чоловік зауважив, що він задоволений, що оригінал потрапив у музей, бо має бути доступний для всіх. А він отримав одну з трьох копій карти.

У науковців немає сумнівів щодо автентичності мапи 1918 року. Під час передачі оригіналу в історичний музей зазначалося, що ніхто ні до кого не має територіальних претензій. Але карта є цікавою для українців, які повинні знати свою історію і які землі колись належали Україні, що там донині живуть українці і ними потрібно опікуватись.

Галина ТЕРЕЩУК
Радіо Свобода

Репродукцію карти знайдете на нашій обкладинці. Північне Підляшшя, хоч означене як територія із присутністю українського населення, зображується тут в межах Литовської держави. Було це наслідком німецьких планів зберегти контроль над Біловезькою пущою – почерез включення її до складу Литви, яку берлінські політики думали утримувати під контролем як свого роду протекторат. (ред. „НБІН”)

Имеет значение только в том случае, если не указано иное. В противном случае, все права защищены. Издание 1913 года. Издательство: "Кавказская печать".

